dr mustafa mahmud

dijalog s prijateljem

sarajevo, 1976.

dr mustafa mahmud

dijalog s prijateljem

sarajevo, 1976.

Naslov originala: »HIVARUN ME'A SADIKI EL-MULHID«

S arapskog preveo: dr Ahmed Smajlović

PREDGOVOR

Ličnost i djelo

Dr Mustafa Mahmud je rođen 1921. godine u Egiptu. Osnovno i srednje školovanje završio je u Tanti, a univerzitetsko obrazovanje stekao na Medicinskom fakultetu Kairskog univerziteta. Specijalizirao je plućne bolesti, postavši jedan od najpoznatijih stručnjaka za ovu vrstu bolesti u Egiptu. Međutim, želja za literarnim iskazom bila je jača, te ostavlja medicinu i posvećuje se književnom, filozofskom, sufističkom i misaonom proučavanju.

Prvo se bavi književnošću, izdaje nekoliko vrlo značajnih i zapaženih književnih djela, protkanih filozofskim razmišljanjima, i nastalim neposredno poslije revolucije u Egiptu 1952. godine. Izdaje i nekoliko kraćih priča, od kojih su naročito zapažene: »Jelo i život« (1953), »Bog i čovjek« (1955), »Apartman 7« (1955. i 1957), »Grupa ljudi« (1962. i 1964), »Miris krvi« (1965). Zatim izdaje nekoliko vrlo značajnih studija kao što su: »Iblis« (1957), »Zagonetka smrti« (1958), »Zagonetka života« (1967), »Snovi« (1961), »Ajnštajn« i relativitet« (1961) i dr. Piše više značajnih članaka između kojih se posebno izdvajaju: »O ljubavi i životu« koji su objavljeni između 1951. i 1955. godine, zatim »Ponoćni dnevnik«, objaviljen u istom periodu. Romani koje piše osvajaju publiku i izazivaju velike kritičare. Posebno su zapaženi slijedeći njegovi romani: »Nemoguće« (1960), »Opijum« (1964), »Pauk« (početkom 1965), »Izlazak iz tabuta« (krajem 1965), »Čovjek ispod nule« (1966). Piše i pozorišne komade: »Aleksandar Veliki« (u ljeto 1963), »Potres« (u ljeto 1963), »Čovjek i sjena« (1964), »Goma« (u zimu 1968), »Đavo stanuje u našoj kući« (1973). Potom izlazi nekoliko značajnih njegovih putopisa: »Prašuma«, (1963), »Pećina u pustinji« (1969), »Grad« ili »Priča putnika« je zbirka zapisa o njegovim putovanjim između 1966. i 1968. godine. Djelo pod naslovom »Priznali su mi« je u stvari zbirka izabranih pisama koja su mu čitaoci uputili u periodu između 1956. i 1959. godine. Izbor iz pisama čitalaca između

1956. i 1966. pojavljuje se pod nazivom »Problemi ljubavi«. Zatim nastaju »Priznanja zaljubljenih« (1966) i »Put u Meku« (1971). Mustafa Mahmud izdaje i nekoliko veoma značajnih studija koje su izazvale neobično velike i žučne polemike. Naročito su poznate: »Kur'an – pokušaj savremenog shvatanja« (1969), »Od sumnje do vjerovanja« (1970), »Allah« (1972), »Đavo vlada« (1970), »Vidio sam Boga« (1973), »Dijalog s prijateljem« (1974) i »Marksizam i Islâm« (1975) godine.

Dajući ovaj kratak pregled Mahmudovih izdatih dijela, imali smo za cilj da naše čitaoce upoznamo sa ovim savremenim arapskim književnikom, naučnikom i misliocem neobično velike erudicije, čiji je životni put vrlo interesantan, što se uostalom najbolje može vidjeti iz misaonog razvoja koji je on prošao.

Misaoni razvoj dra Mustafe Mahmuda

Teško je u jednom ovakvom kratkom radu reći sve što bi trebalo o misaonom razvoju Mustafe Mahmuda. Ipak ćemo pokušati iznijeti makar osnovne tendencije ovog razvoja, svodeći ih na četiri:

a) od muzike do medicine,
b) od avanture do izolovanosti,
c) od sumnje do vjerovanja,
d) od književnosti do filozofije.

Pokušaćemo ovdje, makar ukratko ukazati na sve četiri razvojna perioda, kako bi se koliko – toliko naši čitaoci upoznali sa ovom vrlo interesantnom ličnošću savremenog arapskog i islamskog svijeta.

a) Od muzike do medicine

Još u osnovnoj, zatim u srednjoj školi, Mustafu Mahmuda je privlačila muzika. Učeći i slušajući Kur'an napajao se njegovom muzikalnošću i ljepotom. To je uticalo da jednog dana kupi gitaru i počne učiti sviranje. Gitara mu je ubrzo postala strast i opsesija. Na drugoj strani, roditelji su istinski željeli da sina vide na čuvenom Al-Azharu a zatim u džubetu i ahmediji. Međutim, mladi muzičar je pokvario sve njihove nade onoga dana kada je maturirao i otišao da se upiše na fakultet. Po povratku iz Kaira, obavijestio je roditelje da se upisao na Medicinski fakultet Kairskog univerziteta, stavljajući im do znanja da je ova njegova odluka konačna. Eto, tako se

Mustafa Mahmud jednog septembarskog jutra pojavio na Medicinskom fakultetu na kojem je kasnije diplomirao i specijalizirao.

Niko nije znao da će baš studiranje medicine tako jako uticati na Mahmuda koji je još u srednjoj školi pokazivao veliko interesovanje za ateizam. Danonoćno je čitao, pisao i raspravljao. Profesori su mu savjetovali da ostavi medicinu i posveti se književnosti. Drugi su mu preporučivali pravo, dok su ga treći nagovarali da studira filozofiju. Izgleda da je samo on sam znao koji je njegov put. Ubrzo se uvjerio da mu upravo medicina pruža ono što želi. Profesori bi ga često zaticali kako stoji pored seciranog ljudskog tijela, razbire i analizira njegove dijelove, tražeći odgovore na pitanja koja često ni sami profesori nisu znali a možda ih nisu ni tražili. U tom periodu Mustafa Mahmud piše nekoliko djela koja predstavljaju početak preokreta u njegovom životu, kao što su djela: »Zagonetka smrti« »Pauk« i neka druga. Ovo će ga za izvjesno vrijeme odvesti indijskoj filozofiji, gdje će u ideji inkarnacije pokušati naći odgovor na neka pitanja koja su ga mučila. Medicini se ponovo vraća, posvećujući joj čitavo svoje biće. Zahvaljujući tome za relativno kratko vrijeme počinje dominirati u egipatskim medicinskim krugovima, što kod mnogih izaziva ljubomoru a kod nekih čak i otvoreno protivljenje. Reputacija koju je uživao u zemlji i inostranstvu omogućava mu vrlo česta putovanja u mnoge zemlje Evrope, Azije, i Afrike.

b) Od avanture do izolovanosti

Nemiran duh i dobra primanja podstiču ga na avanture. Nekoliko puta odlazi u Evropu, pokušavajući naći mira u njoj i njezinim naučnim krugovima. Čita sve što mu dođe do ruke, vodi rasprave s učenim i druži se sa misliocima, nadajući se da će mu oni pružiti ono što traži i za čime traga. Međutim, ostaje zapanjen poslije susreta s njima. Predstava koju je prije toga imao o Evropi počinje naglo da blijedi i iščezava. Bogat po svemu i egoista po prirodi tjeraju ga da dublje zaroni u dušu evropskog čovjeka čija je jedna od glavnih odlika isključivi centrizam. To mu otvara nove vidike koji će ga odvesti u Aziju, zatim u Afriku, među njihove ljude, običaje, pustinje, džungle i plemena. Islamski altruizam će na ovim putovanjima razviti u njemu grandiozno znanje čovjekoljublja, ljubavi i humanizma. Svugdje će tragati za iskonskim izvorima ljubavi prema Konačnom, Apsolutnom i Izvornom. Zato se u njegovim djelima i susrećemo sa raskrsnicama svih meridijana svijeta. Njegovo novinarsko pero je koliko god ekskluzivno toliko je i studiozno. U putopisima, člancima, djelima i drugim radovima, nastalim u tom

periodu nailazimo na bogato šarenilo života, ispunjenog običajima, razlikama, tradicijama, ženidbama, rađanjima, pogrebima i dervišima svih redova, nacija i manira. Mustafa Mahmud nas u njima vodi kroz sve puteve života, žalosti, veselja, siromaštva, bogatstva, razuzdanosti, povučenosti i raznobojnosti.

Ukratko rečeno, tu se upravo susrećemo sa životom onakvim kakav jest: pun i prazan istovremeno, životom koji je majstorski prenesen iz stvarnosti u književnost koja ovjekovječuje njegov miris, plač i smijeh. Mustafa Mahmud uspijeva da nam ga predstavi riječima isto onako kako to umjetnik čini bojama.

U tim njegovim djelima nalazimo dosta romantičarskog duha, realističkog bogatstva i mnogo simboličnog pjevanja. Ovdje Mustafa Mahmud predstavlja jedan korak dalje u savremenoj arapskoj književnosti koja se odlikuje raznovrsnošću, bogatstvom, misaonošću, suočavanjem, smjelošću, ljepotom, angažovanošću, humanizmom i tradicionalnošću.

I upravo ovo bogato i raznovrsno iskustvo potvrdiće dr-u Mustafi Mahmudu da život i smrt zajedno s materijom i duhom uistinu predstavljaju tajnu Tajnog, i da je čovjeku, ma koliko znao, imao i ma ko bio, ipak dato malo. Ovo saznanje biće povod da se i on sam nađe na novim misaonim meridijanima, kolosijecima i traganjima, što će ga sve skupa odvesti u nova razmišljanja, samoću i izolovanost.

c) Od sumnje do vjerovanja

Moglo se očekivati da će dr Mustafa Mahmud u ovoj bujici raznovrsnosti i kontradiktornosti izgubiti sebe. Međutim, jedan pogled oko sebe, u sebe i izvan sebe natjera ga da odredi svoje životne relacije koje vode preko svih scila i haribdi, nevjerovanja i vjerovanja, grijeha i pokajanja, misaone razuzdanosti i duhovne određenosti, kreativne promjenjivosti i logičke stabilnosti. I ovaj put biće preloman u čitavom njegovom životu. U svemu tome on će i naći sebe i svoje biće. Tako će započeti nova faza njegovog života koji će sav biti posvećen duhu, vjeri, čovjeku i njegovom izgrađivanju. Sve je to došlo nakon čitanja, proučavanja i seciranja i drugih i sebe samoga. Plod svega toga biće njegovo značajno djelo »Od sumnje do vjerovanja« koje su čitaoci »Preporoda« upoznali još 1972. godine u prevodu profesora Abdurahmana Hukića. Interesantno je napomenuti da se prije izvjesnog vremena ovo djelo pojavilo i na francuskom jeziku u prevodu poznatog orijentaliste Moroa Šartijea. Objavljeno je u Bejrutu.

S obzirom da su se čitaoci »Preporoda«, kako smo to već istakli, još ranije upoznali sa ovim djelom, stoga se nećemo ovdje na njemu zadržavati. Napomenućemo samo da ono predstavlja izraz autorovog duhovnog razvoja u istoj onoj mjeri u kojoj se predstavljaju neka djela Dekarta, Gazalije, Spinoze i dr. Ovdje je potrebno naglasiti da ovaj period života dr-a Mustafe Mahmuda predstavlja njegovo istinsko okretanje Kur'anu, što će ga potpuno odvesti na njegov kolosijek, put i relacije. To će i učiniti da se sav preda i posveti kompleksnom izučavanju Kur'ana. Kao rezultat tog nastalo je njegovo djelo »Kur'an – pokušaj savremenog shvatanja« koje je izazvalo žučne rasprave među islamolozima, čega je rezultat bio i naučno-kritički osvrt na to djelo veoma poznatog kur'anologa dr-a Aiše Abdurahman Bintu Šati. U ovom djelu Mustafa Mahmud će krenuti stopama konstruktivnog kur'anskog gledanja, potvrđujući dimenzije mudžize Kur'ana i njegova prevladavanja svih vrsta ograničenosti, ovaploćujući u apsolutnoj istinitosti koju možemo stalno otkrivati, ali je ne možemo nikada potpuno otkriti. Uostalom ovo će mu pomoći da izmakne svim drugim uticajnim tendencijama, zalazeći duboko u sfere vjere filozofije i nauke.

Zbog svega izloženog možemo reći da je njegova književnost upravo i prešla svoj razvojni put koji se konačno našao u filozofskim radovima kako ćemo to kasnije vidjeti.

d) Od književnosti do filozofije

Najprije je smatrao da se kroz književno djelo može kazati sve. Zato se baca na književno polje koje mu istinu i donisi slavu, ugled i priznanje. Njegova se djela čitaju na sve strane. Svako od njih je skoro razgrabljeno. O njima se piše, raspravlja i misli. Kad se njegovo pozorišno djelo prikazuje onda je gužva na šalterima, jer ga univerzitetska omladina želi da vidi, osjeti i čuje. Vjerujemo da je zbog toga njegovo književno djelo protkano, koliko senzibilnošću umjetnika, toliko i pronicljivošću filozofa. On je književnik – filozof i filozof – književnik. Njegov stil je privlačan, lijep i dinamičan. Jezik mu je protkan figurativnošću, simbolikom i misaonošću. Dijalozi su logični i srazmjerni. Eksploatacija jezičkih mogućnosti je vrlo bogata i moćna. Sve je u pokretu, zaletu, razvoju i promjenama. Ličnosti su mu žive, originalne i razvojne. Ali i utkane u cjelovitost zamisli novog književnog rađanja, koje se nameće utiče, mijenja i stvara. Tu se ovaploćuju nade u sutrašnje bolje, humanije i osjećajnije, jer smo prije svega ljudi. U svemu tome čovjek može da vidi i svoju bijedu i svoju svetost, ništavilo i veličinu. Prvo ga razara a drugu poštuje. U stalnoj trci promjenama i traganju on ipak smaže snage da nađe sebe, svoje biće i prevlada pro-

bleme koji iako iskonski, ipak preobražavaju čovojeka. Slobodan je tek onda kad ima mogućnosti da se opredijeli, angažuje i proizvede, jer se u svemu tome otjelovljuje i njegova misao kao i njegovo biće.

Eto, u tom ciklusu svega zbivajućeg oko njega i u njemu samome čovjek je, po mišljenju dr-a Mustafe Mahmuda, vrijedan onoliko koliko djeluje, koliko je slobodan koliko vjeruje i koliko je angažovan.

I na kraju, želimo napomenuti da je dr Mustafa Mahmud okupiran istim problemima kojima je okupiran i najveći savremeni islamski filozof dr Muhamed El-Behi, iako im obojici prilaze sa raznovrsnih strana i različitih aspekata. Nama preostaje samo to da ih obojicu, kao i ostale islamsko-arapske mislioce upoznamo, predstavimo i proučimo.

Dr Ahmed Smajlović

»ALLAH NIJE RODIO NITI JE ROĐEN«. (KUR'AN)

Moj prijatelj se školovao i doktorirao u Francuskoj. Tamo je, uključivši se u »struju modernog života«, družio se pored ostalih i sa hipijima, formirao takav pogled na svijet koji sve negira. On voli polemizirati s nama vjernicima, premda nas smatra naivnim, jer nalazi da mi sami sebe ismijavamo zavaravajući se iluzijama o džennetu i hurijama dok nas slasti i ljepote ovog svijeta mimoilaze.

Tako mi jednom prilikom s podsmijehom reče:

– Vi tvrdite: Bog postoji, temeljeći svoju tvrdnju na principu uzročnosti. Kažete: sve sagrađeno ima svog graditelja, sve stvoreno svog stvaraoca, sve postojeće svog tvorca; tkanina predstavlja tkača, crtež crtača, gravura gravera, a kosmos, po toj logici, najbolji je dokaz postojanja Boga kao njegovog Stvoritelja. Prihvatimo li, međutim, ovakvo stanje stvari zar nemamo pravo da po istoj logici postavimo pitanje a ko je stvorio tog Stvoritelja?! Nije li to zamka za vaše argumente!

– Kažemo mu: Tvoje pitanje je pogrešno – njemu nema nikakve zamke našoj tvrdnji. Ti, prvo, priznaješ Stvoritelja a potom pitaš ko je Njega stvorio, podvrgavajući Stvoritelja zakonima koji vladaju u svijetu stvorenja. Ta tvoja sofistika naliči lutkama koje se pokreću pomoću zembereka – opruge. Promatra li se u ravni njihovog kretanja, slijedi da se i čovjek, koji ih je napravio, kreće na principu zembereka. Kada bi, kojim slučajem, bilo moguće njima reći da se on kreće sam sobom, odgovorile bi da je to nemoguće, jer u njihovom svijetu se sve kreće pomoću zembereka. Tako i ti, omeđen i zasvođen sopstvenim svijetom u kome sve što postoji nužno pretpostavlja Tvorca, ne uspijevaš dokučiti da Bog egzistira sam po sebi.

Poznati njemački filozof Emanuel Kant u svom djelu »Kritika čistog uma« razvio je misao da se umom ne može obuhvatiti beskonačna istina. Po svojoj prirodi um spoznaje samo dijelove a ne-

moćan je da shvati apsolutno egzistiranje kao što je Božije postojanje... mi Boga shvatamo sviješću a ne umom... naša težnja za pravdom dokaz je postojanju pravednog, kao što je žeđ za vodom dokaz postojanju vode.

Aristotel je mnogo prije iznio čitav niz uzroka govoreći: stolica je od drveta, drvo od stabla, stablo od sjemenke, a sjeme je od sijača... da bi na kraju ukazao kako naš ovakvo ređanje uzroka neizostavno dovodi prvom uzroku. Uzroku koji nema potrebe za uzrokom, pokretaču koji ne treba pokretača, stvaraocu koji nema potrebe za stvaraocem, što odgovara našem poimanju Boga dž. š.

Ibn Arebija smatara da na pitanje ko je stvorio Stvoritelja uopšte ne treba odgovarati. Bog dokazuje postojanje i nepravilno je postojanjem dokazivati Boga. Svjetlo dokazuje dan a ne obratno.

Bogu ne treba dokaz, jer on sve dokazuje. On je sam po sebi jasna istina. Bog dž. š. se pokazuje u zakonima, redu, ljepoti... u listu stabla, perju pauna, krilu leptira, mirisu ruže, pjesmi bulbula, povezanosti zvijezda... u simfoniji kosmosa. Kad bi rekli da je sve ovo nastalo slučajno naličili bi čovjeku koji smatra da samim bacanjem slova u zrak od njih može nastati niz u kojem bi našli jednu Šekspirovu pjesmu, znači pjesmu bez pjesnika.

Kur'an nas oslobađa ovakvih razglabanja jednim veoma jasnim i preciznim iskazom: »Reci: Allah je jedan. On je onaj kome se sve obraća. Nije rodio niti je rođen. Njemu nije niko ravan.« (Ihlas, 1-4).

Međutim, prijatelj s podsmijehom postavlja novo pitanje: A zašto kažete da je Bog jedan? Zašto ne bi bilo više bogova sa međusobno podijeljenim nadležnostima?

Odgovaramo mu Kur'anom i u skladu sa logikom koju i sam priznaje, logikom nauke: Stvoritelj je jedan, jer je čitav kosmos sačinjen po jednom planu i od jedne tvari. Od hidrogena se sastoje devedeset i dva elementa koji su u Mendeljejevom sistemu sa istim načinom spajanja i rasipanja atomske snage kojom svijetle zvijezde. Čitav živi svijet sačinjen je od sastojaka karbona. Sagorijevanjem on se ugljeniše. Njegovi najviši oblici, kao što je životinjski svijet, sa naoko golemim razlikama, pokazuju da na jednom određenom planu seciranja žaba, zec, golub, krokodil, žirafa i kit imaju iste arterije, vene, dijelove srca i kosti. Svaka kost ovdje ima sebi odgovarajuće mjesto tamo – krilo u goluba jeste prednja noga u žabe. Iste kosti sa vrlo malom izmjenom – u vratu žirafe, uprkos njegove dužine, nalazimo sedam pršljenova kao i u vratu ježa. Nervni sistem je isti kod svih. Sastoji se od mozga, kičmene moždine i nerava. Probavni sistem sa stomakom, dvanaestopalačnim, malim i velikim crijevom; rasplodni sistem sa jajnikom, maternicom, njihovim kanalima; mokraćni sistem sa bubrezima, mokraćnim kanalom, mokraćnom bešikom, i, napokon, jedinstveno seciranje kod

svih je ćelija. Identičan je opis biljke, životinje i čovjeka: rađaju se, dišu, razmnožavaju i umiru.

Zašto bi onda nakon ovoga bilo čudno tvrđenje da je Stvoritelj jedan. Kako da Savršeni ne bude jedan – nesavršeni su mnogobrojni. Savršenom ne treba dopuna u drugima.

Kad bi bilo više bogova, razišli bi se: svaki bi otišao sa onim što je stvorio i zemlje bi nestalo.

Bog dž. š. ima najviše dostojanstvo i apsolutnu svemoć, a ova svojstva isključuju bilo kakvo saučesništvo.

Prijatelj nastavlja sada da se podsmjehiva našem shvatanju božanstva. On kaže: Čudan je taj Bog koji se miješa u svaku i najmanju sitnicu: upućuje pčelu da sebi gradi stanište u brdima, ni list ne padne, a da on ne zna, ne razviju se plodovi iz svojih pupoljaka, a da ih on ne izbroji, ne zanese niti rodi žena bez Njegovog znanja, omaknuće noge u jamu, padanje muhe u jelo, prekid telefonske veze sa Njegovim je znanjem. Ako nema kiše On ju nije dao, a ako pada On je daje. Ne angažujete li vi vašeg Boga ovakvim shvatanjem čak i za najmanje sitnice?

Ovakvo postavljanje pitanja ne dopušta nam da razumijemo da li bi za prijatelja Bog bio vredniji za božanstvo kada bi sam sebe oslobodio svih ovih odgovornosti i jednostavno »okrenuo leđa« kosmosu koji je stvorio. Da li bi po njegovom shvatanju bio pažnje vrijedan Bog koji je pasivan i nesavjestan, koji ne čuje, ne vidi, ne odgovara i ne brine za svoja stvorenja, i, napokon, odakle postavljaču pitanja znanje da prosuđuje koja stvar je beznačajna da ne zaslužuje Božiji angažman, a koja je opet toliko značajna da to zaslužuje.

Padanje muhe u jelo izgleda beznačajno i ništavo postavljaču pitanja, a nije li komarac ubio Aleksandra Velikog i zar padanje muhe ne može značiti unošenje klica u hranu i trovanje armija ljudi!?

Najobičnije sitnice mogu biti presudne za najkrupnije događaje, a najznačajnije stvari često se izgube bez glasa i ikakvog traga. Jedino Poznavalac svega zna pravu vrijednost i značaj svake stvari. Zar postavljač pitanja može određivati nadležnosti Stvoritelju i Gospodaru svega!? Bože, Uzvišen li si i čist od ovakvih shvatanja!

Dostojan obožavanja je samo Onaj koji svojim znanjem obuhvata sve i kojemu ne izmiče ni najveće ni najmanje na nebu i na Zemlji.

AKO JE BOG ODREDIO MOJA DJELA, ZAŠTO ME ONDA POZIVA NA ODGOVORNOST?!

Misleći da mi ovaj puta nema izlaza, prijatelj mi zlurado reče:

Kažete da Bog sve određuje, pa i naša djela. Ako je tako, ako je On odredio i moja zla djela, zašto me onda poziva na odgovornost zbog njih? Ne recite mi po svom običaju da ja imam pravo da izaberem, jer nema veće laži od toga. Pitam vas: Jesam li ja izabrao svoje rođenje, spol, visinu, boju, domovinu? Izlazi li Sunce i zalazi li Mjesec po mom izboru? Dolazi li po mom izboru moja odredba; iznenađuje me smrt i snalazi me tragedija, pa činim zločin... Zašto me Bog primorava da učinim nešto, a zatim me zbog toga kažnjava?! Ako kažete slobodan si jer pored Božije volje imaš i vlastitu volju, ne pripisujete li ovim saučesništvo i uzajamnost više volja?! Osim toga, šta velite za zakone sredine, uslove i nužnost o kojima govore historijski materijalisti?!

Zadovoljan ovim pitanjima ispaljenim poput hitca, prijatelj se opusti, uvjeren da me njima zauvijek sahranio.

Sasvim mirno sam otpočeo:

Ti si zapao u nekoliko grešaka: Tvoja djela su poznata Bogu i zapisana u Njegovoj knjizi, ali time ti nisu silom određena. Ona su određena samo u Njegovom znanju. Ova određenost može se donekle uporediti sa slijedećim: Ti imaš znanje o djelima svoga sina i u njemu je sadržana mogućnost da sin izvrši preljubu. Ukoliko to on učini da li si ga ti na to prisilio ili je to bilo samo pretpostavljeno i dogodilo se da je tvoje znanje bilo tačno.

Što se tiče tvojih riječi o slobodi i mogućnosti izbora da je to samo obična laž i da to dokazuje to što nisi izabrao svoje rođenje, spol, boju, domovinu, da ne možeš uticati na Sunce i Mjesec; one kazuju drugu grešku koju si počinio. Greška je u tome što ti slobodu shvataš sasvim drugačije od nas vjernika. Ti govoriš o apsolutnoj slobodi pa kažeš zašto nisam mogao sebe stvoriti sa bojom, visi-

nom... koje ja želim, zašto ja ne mogu ravnati Suncem, Mjesecom, u čemu je moja sloboda?

Na ovo odgovaramo: Ti govoriš o apsolutnoj slobodi... slobodi slobodnog raspolaganja sa kosmosom što pripada samo Bogu. Za nas je jedina istina: »A Gospodar tvoj stvara što hoće i odabira. Nije njihovo da odabiru«. (Kasas, 68). Niko nema izbora u pitanju stvaranja, jer Bog dž. š. je Onaj koji stvara šta hoće i bira šta želi. Bog dž. š. te neće pozivati na odgovornost zbog tvoje visine, niti će te kažnjavati zbog toga što nisi Sunce zaustavio u njegovoj orbiti. Ali područje pitanja je pitanje zapovijedi. Ti si na tom polju slobodan i one su granice o kojima govorimo. Ti si slobodan da ukrotiš svoje strasti, da zauzdaš svoju srdžbu, suprotstaviš se sebi, odbaciš zle namjere, a produžiš svoje lijepe sklonosti. Ti možeš da budeš darežljiv sobom i imetkom. Možeš da govoriš istinu ili da lažeš. Možeš da uzdržiš svoju ruku od zabranjenog. Možeš da uzdržiš svoj pogled od sramote drugih. Možeš da uzdržiš svoj jezik od napadanja, ogovaranja i splektarenja. Na ovom području mi smo slobodni, i samo za ono što je unutar njega bićemo pitani i odgovorni.

Riječ je o relativnoj, a ne o apsolutnoj slobodi, slobodi čovjeka na planu obaveze. Ova sloboda je istinita, a nju dokazuje u nama urođeni osjećaj za nju. Mi osjećamo odgovornost, kajanje zbog greške, a zadovoljstvo i mir kad učinimo dobro djelo. Mi u svakom trenutku biramo i upoređujemo više mogućnosti. Čak i prva zadaća našeg razuma jeste opredjeljenje i izbor između više mogućnosti.

Mi sasvim jasno razlikujemo pokret ruke koja drhti od groznice i ruke koja piše pismo, pa kažemo da je prvi pokret određen, nasilan, a drugi odabran, slobodan. Da nemamo slobodne volje, ne bismo mogli ni praviti razlike.

Također, ovu slobodu dokazuje i naš osjećaj nemoći da primoramo srce na nešto s čim ono nije zadovoljno. Ženu možemo prisilama i prijetnjama dovesti u situaciju da čini sve što želimo, ali je nikakvim nasilnim sredstvima ne možemo primorati da nas uistinu voli. Ovo jasno kazuje da je Allah dž. š. oslobodio naša srca potčinjavanju bilo kakvoj prisili, stvorivši ih potpuno slobodnim. Zbog toga je Allah dž. š. učinio namjeru – nijet, čije je izvorište srce, stubom odgovornosti. Vjernik koji pod prisilom huli vjeru neće Bogu odgovarati sve dok srcem nije počinio hulenje: »... osim onoga koji je silom primoran, a njegovo srce je smireno u vjeri...« (En-Nahl, 106).

Drugi vid pogrešnosti ovog pitanja sastoji se u tome da neki ljudi shvataju da je sloboda čovjeka nadređena Božijoj volji, optužujući zagovorače slobode da Bogu pridružuju saučesnike u zapovijedanju i odlučivanju. Tako si je i ti, prijatelju, shvatio, pa si govorio o višebrojnosti volja, što je, očigledno, pogrešno shvatanje.

Čovjekova sloboda se ne uzdiže nad Božiju volju. Čovjek je slobodan da učini nešto što protivrječi Božijem zadovoljstvu, ali on ne može da učini ništa što protivrječi Božijoj volji.

Bog dž. š. nam je dao slobodu da se suprotstavimo Njegovom zadovoljstvu na našu štetu, ali nikome nije dao slobodu da se suprotstavi njegovoj volji. Ovdje je drugo lice relativnosti čovjekove slobode. Sve što mi činimo u okviru je Božije volje, čak i ono što činimo, a što nije u skladu sa Božijim zadovoljstvom i sa Šeriatom.

Naša sloboda je blagodat od Boga i nagrada koju nam je Stvoritelj podario sasvim nezavisno od naše volje. Naša sloboda je samo njegova volja: »Vi ne možete htjeti ništa drugo nego ono što Bog hoće« (El-Insan 30).

Govoriti o slobodi u ovom smislu ne znači pripisivanje Bogu druga. Naša sloboda je isto što i Njegova naredba, njegova volja i Njegova odredba.

Treći vid pogrešnosti ovog pitanja jeste pogrešno shvatanje određenja i sudbine slobodne volje i slobodnog izbora, od strane onih koji su se bavili proučavanjem ovih pitanja. Oni su određenje i sudbinu shvatili da je to primoravanje i prisiljavanje čovjeka na ono što nije u njegovom karakteru i njegovoj prirodi. Istu ovu grešku si učinio i ti, prijatelju. Allah dž. š. odriče prisilu sa svoje strane: »Da mi hoćemo poslali bismo na njih iz neba jedan znak pa bi oni pred njim vratove svoje sageli« (Eš-Šu'ara 4).

Značenje ovog ajeta je jasno: bilo je sasvim moguće da se primoraju ljudi na vjerovanje, ali to nije učinjeno zbog toga što Bog ne prisiljava:

»U vjeri nema prisile. Prava istina se jasno razlikuje od zablude« (El-Bekare 256). »Da je htio tvoj Gospodar svi bi ljudi vjerovali. Zar ćeš ti prisiliti ljude da vjeruju i budu pravi vjernici« (Junus 99).

U zakonitostima koje je Bog dao nema nikakve prisile. Određenje i sudbina ne smiju se shvatiti kao prisiljavanje ljudi na nešto što nije u njihovoj prirodi. Allah dž. š. daje svakome ono što je u samoj njegovoj namjeri, želi mu ono što on sam želi i hoće mu ono što on sam hoće. Božije upravljanje je čovjekov izbor, jer Bog dž. š. upravlja svakog čovjeka onome čemu njegovo srce teži i kakvu namjeru ima:

»Ko traži žetvu života vječnoga Mi ćemo umnožiti žetvu njegovu. A ko traži žetvu života zemaljskoga daćemo mu je« (Eš-Šu-ra, 20). »U njihovim srcima je bolest i Bog im je uvećao bolest« (El-Bekare 10). »A koji su upućeni uvećao im je Bog uputu« (Muhammed 17). Spomenućemo i ajet u kojem se Allah dž. š. obraća zarobljenicima: »Ako Bog bude našao u Vašim srcima dobro, daće Vam bolje od onoga što vam je uzeo...« (Enfal, 70).

Allah dž. š. nam omogućava ono što smo izabrali u našim srcima i što su naše namjere i stoga nema nasilja, prisile ni primoravanja na nešto što nije u skladu sa našim prirodama.

»Onome koji dijeli i čuva se i koji potvrđuje ono što je najljepše, Mi ćemo olakšati ono što je najlakše. A onome koji bude škrtario i smatrao se neovisnim i bude smatrao lažnim ono što je najlakše, Mi ćemo olakšati (put) za ono što je najteže (loše djelo)« (El-lejl, 5 – 10).

»Ti nisi bacio, kad si bacao, nego je Bog bacio« (El-Enfal 17).

Ovdje se poistovećuje čin čovjekovog bacanja sa bacanjem učinjenim od strane Allaha dž. š., te postoji samo jedno bacanje. Na čovjeku je namjera, a Allah dž. š. omogućava njeno realizovanje, i to, ako je dobro dobrim, a ako je zlo zlim. Ljudska sloboda nema stalnu mjeru već relativnu moć, koja se povećava i smanjuje. Čovjek može povećavati svoju slobodu naukom: pomoću otkrića i različitih izuma čovjek je uspio da osvoji Zemlju, savlada prostor i oslobodi se okova vremena. Otkrivajući zakone u prirodi čovjek je uspio da njima ovlada i da ih sebi potčini: otkrio je kako da pobijedi vrućinu hladnoću, tamu, i tako uvećao svoju slobodu na planu svojih aktivnosti. Nauka je, dakle, sredstvo proširenja granica čovjekove slobode.

Drugo sredstvo je vjera. Obraćanje Bogu i traženje Njegove pomoći, također, proširuje granice slobode i ovo sredstvo su koristili svi Božiji poslanici i njihovi sljedbenici. Sulejman a. s. je pokorio džine, išao vjetrom i govorio s pticama, sve to s Božijom podrškom i pomoći. Musa a. s. je razdvojio more... Isa a. s. je oživljavao mrtve, liječio slijepce, gubavce i ćorave. Čitamo, također, o evlijama – Božijim ugodnicima – kojima se pokriva Zemlja i otkrivaju tajne, običnima nedostupne.

Sve su to stepeni slobode, podignuti iznad prosječne ljudske slobode, koje su oni postigli višim stupnjevima svoga obraćanja Allahu dž. š. i iskazivanja ljubavi prema Njemu. Njima su podareni dijelovi tajnoga znanja.

Nauka se javlja po drugi puta. Ovoga puta je to nauka tesavvufa-misticizma. Pitanje slobodnog izbora i neslobodne volje Ebu Hamid El-Gazali postavlja i razjašnjava kratko i jednostavno:

»Čovjek ima slobodnu volju u onome što zna, a nema je u onome što ne zna«. Pod ovim on misli da što se više širi njegovo mistično i objektivno znanje proširuje se istovremeno i prostor njegove slobode.

Materijalistički mislioci griješe kada tvrde da je čovjek rob historijskih nužnosti, vidjevši u njemu samo kariku u lancu društveno-ekonomskih zbivanja, sasvim potčinjenu zakonima ekonomije i kretanja društva.

Pojam koji oni bez umora ponavljaju, kao da je to zakon, nužnost klasnog sukoba, pogrešan je u naučnoj analizi... jer nema

nužnosti na ljudskom području... već najviše što ima jesu vjerovatnoće i mogućnosti... u ovome i jeste razlika između čovjeka i zupca, sredstava i materijalnih tijela. Moguće je predvidjeti pomračenje Sunca u minutu i sekundu, a moguće je predvidjeti i njegovo kretanje u budućnosti. Međutim, nemoguće je znati šta čovjek taji i skriva u svojim namjerama, šta će sutra ili prekosutra uraditi. Nemoguće je ovo znati izuzev posredstvom mogućnosti, vjerovatnoće i nagađanja i to pod pretpostavkom posjedovanja dovoljno podataka za donošenje zaključka.

Što se tiče tvrdnji materijalista o uticaju sredine i društva, te da čovjek ne živi svoj samostalni život, odgovaramo da uticaj sredine i društva kao protudjejstvo individualnoj slobodi potvrđuje dijalektičko značenje ove slobode, jer individualna sloboda se potvrđuje samo u suočavanju sa protudjejstvima; ako nema protivdjejstava na čovjekovu slobodu, onda on i nije slobodan, ako se sloboda shvata u pravom smislu, jer ne postoji nikakva prepreka koju treba savladati i potvrditi kroz to svoju slobodu.

»ZAŠTO JE BOG STVORIO ZLA«

Prijatelj nastavi dalje:

Kako možete da govorite da je vaš Bog savršen, milosrdan, milostiv, plemenit, blag, a stvorio je sva ova zla u svijetu: bolest, starost, smrt, zemljotres, vulkan, zaraznu klicu, otrov, sušu, hladnoću, rak koji ne štedi ni djecu ni starce. Ako je Bog ljubav, ljepota i dobro, kako je onda stvorio mržnju, ružnoću i zlo!?

Problem koji pokreće prijateljevo pitanje jedan je od osnovnih problema filozofije, čije je razrješavanje podijelilo škole i mišljenja. Na njega odgovaramo: Bog je milostiv i dobar. On nije naredio da se čini zlo, ali ga, iz mudrosti, nije ni onemogućio:

»Zaista vam Bog ne naređuje da činite bestidna djela. Zar ćete na Boga reći ono što ne znate. Reci: moj mi je Gospodar naredio dobra i pravedna djela... (El-earaf, 28).

Bog naređuje samo pravdu, ljubav, dobročinstvo, oprost i ono što je dobro, i zadovoljava se samo sa lijepim i ugodnim. Pa zašto je onda pustio nasilnika da čini nasilje, ubicu da ubija, kradljivca da krade...? Zato što nas je htio slobodnim. A sloboda pretpostavlja mogućnost griješenja, inače ne bi bila sloboda. Slobodan izbor je između neposlušnosti i poslušnosti.

Bilo je u Božijoj moći da nas sve učini dobrim i da nas primora na poslušnost, što bi značilo oduzimanje slobode izbora.

Po Božijoj volji i mudrosti sloboda sa bolom plemenitija je za čovjeka od ropstva sa srećom. Zbog toga je i ostavljena mogućnost griješenja.

Pravilno i objektivno gledanje otkriva nam da je dobro u cjelokupnom postojanju princip, a zlo izuzetak. Zdravlje je osnova, a bolest je izuzetak. Mi veći dio svoga života provodimo u zdravlju. Bolest nas rijetko posjećuje. Tako je i sa zemljotresom koji iznosi nekoliko minuta u životu zemlje dugom milionima godina. Isto je i sa ratovima i katastrofama. Sve su to kratki grčevi u životu naroda između dugačkih perioda mira.

Praktično, sve ima svoju dobru stranu. Bolest podstiče na čuvanje zdravlja, bol je izvor čvrstine, upornosti i spremnosti na žrtvu. Zemljotresi su odisaji, oslobađanje unutrašnjeg potiska zemljine kugle, koji zaštićuju njenu koru od eksplodiranja. Vulkani izbacuju skrivena rudna bogatstva i pokrivaju površinu Zemlje plodnom lavom... Ratovi povezuju narode. Iz ovog lančanog povezivanja nastale su i Ujedinjene nacije i Savjet bezbjednosti kao najviše svjetske instance, koje rješavaju međunarodne sporove. Penicilin, atom, mlaznjaci, rakete su pronađene zahvaljujući ratovima. Zmijski otrov sadrži najefikasniji protivotrov. Od mikroba se prave vakcine. Mjesta koja sada zauzimamo ne bi nam pripadala da su naši djedovi živi. Zlo u kosmosu je kao sjenka na slici: ako joj se približiš čini ti se da je greška i nedostatak slike, ali ako sliku posmatraš sa prave udaljenosti otkrićeš da je to neophodno i da sjenka ima prvorazredni zadatak u estetskom uobličavanju slike.

Da li bi mogli znati što je zdravlje da nije bolesti! Lijepo raspoznajemo zahvaljujući ružnom, prirodni položaj zahvaljući neprirodnom... U ovom smislu su i riječi velikog Gazalije: »Nepotpunost kosmosa je njegova potpunost, kao što je i iskrivljenost luka njegova ispravnost, jer, u protivnom, ne bi mogao izbaciti strijelu.«

Drugo značenje teškoća i bolova je otkrivanje prave prirode ljudi. Da nije teškoća svi bi ljudi bili isti. Darežljivost bi osiromašila a boj bi izgubio slast juriša.

To je ispit svakog od nas pred samim sobom i pred Bogom dž. š.

Ovaj svijet nije ništa drugo do jedno poglavlje romana, koji ima više poglavlja, pa smrt nije kraj priče već njen početak. Nepravilno je da dajemo sud o drami na osnovu samo jednog njenog čina, kao što je nepravilno da odbacimo neko djelo, jer nas njegova prva stranica ne oduševljava. Pravilan sud se donosi tek na kraju.

I napokon, čime sve ovo prijatelj nadomještava? Traži li on život bez smrti, bez bolesti, starosti, nedostatka, pomoći, ograničenja, žalosti i bolova. Ne traži li on apsolutno savršenstvo, premda je samo Bog apsolutno savršen. Savršen je samo Jedan i Jedini. Ovo znači da prijatelj ne bi bio zadovoljan sve dotle dok on lično ne bi postao bog, a to je ruganje sebi samome. On i njemu slični nezadovoljnici samo nas nasmijavaju. Oni žele da život bude raj, a šta su učinili da tako bude? Čime naš prijatelj zaslužuje da bude bog. Moja nena je bila umnija od doktora nauka kada je jednostavno govorila:

»Dobro je od Boga, a zlo je od nas«.

Ovo malo riječi rezimira i razrješava cijeli problem. Bog je dao vjetar i rijeku, ali kapetan lađe pretrpa je ljudima i pretovari robom, pa kada lađa potone psuje Boga i okrivljuje sudbinu. Kakav je grijeh Boga u tome? On je dao vodu kojom će lađa ploviti i vje-

tar koji će lađu pokretati, ali su ljudska pohlepa i gramzivost pretvorili dobro u zlo.

Koliko li je mudrosti u riječima: dobro je od Boga, a zlo od nas samih!

KAKAV JE GRIJEH ONOGA DO KOJEGA NIJE DOPRO KUR'AN?

Poslije podužeg razmišljanja prijatelj nastavi naglašavajući svaku riječ novog pitanja:

Dobro, a šta kažete za čovjeka do kojega nije dopro Kur'an, niti druga knjiga Božije objave, niti mu je došao Božiji poslanik? Je li on griješan i kakav je njegov grijeh? Što će se s njim dogoditi na Dan obračuna o kom vi govorite?

Rekoh mu:

Dozvoli mi najprije da ukažem na pogrešnu pretpostavku tvoga pitanja. Bog dž. š. izričito kaže da nikome nije uskratio svoju milost – Objavu:

»A nema ni jednog naroda koji je bio i prošao da mu nije dolazio opominjač« (Fatir, 24).

»Mi smo svakom narodu poslali po jednog poslanika...« (En Nahl, 36).

Poslanici spomenuti u Kur'anu nisu jedini Božiji poslanici. Pored njih bilo je hiljadama drugih o kojima ne znamo ništa. Bog dž. š. o tome kaže (Muhamedu a. s.):

»... Između njih su neki čije smo ti opise i zgode kazali, a o nekima ti nismo ništa kazivali« (El Mu'minun, 78).

Bog objavljuje svemu, čak i pčeli:

»I nadahnuo je Gospodar tvoj pčelu i dao joj prirodni nagon: gradi stanište u brdima, na drveću i na mjestima koja su ljudi napravili i podigli« (En-Nahl, 68). Ponekad Objava dođe u vidu knjige koju donosi Džebrail, ponekad u vidu svjetla koje dopire u srce čovjekovo, ponekad u vidu »otvaranja« prsa za istinu, ponekad u vidu mudrosti, shvatanja i istine, a ponekad u vidu pokornosti, straha i bogobojaznosti. Svako ko ne bude gluh na Objavu, neovisno od načina na koji je ona doprla do njega, biće nagrađen od Boga dž. š. Što se tiče onih koji neće da čuju i srcem osjete, njima ne pomažu ni Knjige ni poslanici ma koliko ih bilo.

Bog kaže da obasipa svoju milost na koga hoće i za to nikome ne odgovara.

Ponekad Bog, iz mudrosti koju sam On zna, kazni nekoga a nekome oprosti, primajući njegovo najslabije vjerovanje. Ko od nas zna možda je samo jedan pogled najpriprostijeg čovjeka okrenut nebu u strahopoštovanju, kod Boga spasonosniji i prihvatljiviji od našeg klanjanja.

Najnovija proučavanja primitivnih oblika religioznosti najstarijih ljudskih zajednica pokazuju da su i one imale poslanike i nebeske knjige poput naših.

U plemenu Mau-bau otkriveno je vjerovanje u Jednog Boga, koga oni nazivaju Mugaj i koga opisuju da je jedan, nije rodio niti je rođen, niko mu nije ravan niti sličan, da se ne vidi i da se ne može spoznati osim kroz njegova djela i stvaranja... da je on stvoritelj, opskrbitelj, milostiv, darovatelj, da liječi bolesne, pomaže nevoljnike, daje kišu, uslišava molitvu. Za munju kažu da je njegov nož, a grmljavina da je bat njegovih nogu. Nije li ovaj Mugaj kao i naš Bog. Odakle njima ovo znanje osim ako u njihovoj istoriji nije bio poslanik i prenosilac onoga što mu je objavljeno, pa je vrijeme s tim učenjem učinilo mijenu.

U plemenu Nijam – Nijam nalazimo takođe vjerovanje Jednoga Boga, koga nazivaju Mubili. U prašumi se, kako oni vjeruju, sve kreće po njegovoj volji. On gromovima pogađa zle ljude, a dobre nagrađuje opskrbom, blagoslovom i sigurnošću.

U plemenu Šejlak vjeruju u Jednoga Boga koga nazivaju Džok. Za njega kažu da se skriva i ukazuje. Da je na nebu i na svakom mjestu. On je stvoritelj svega.

U plemenu Denka vjeruju u Jednog Boga sa imenom Nijalok. Ova riječ znači; onaj koji je na nebu, koji je najviši.

Kako da nazovemo ova sva vjerovanja, možemo li za njih reći da su nešto drugo do Islam.

Zar su one nešto drugo izuzev objave koju su prenosili poslanici iz ovih naroda tokom njihove istorije.

Vjera je jedna:

»Oni koji vjeruju, Židovi, kršćani i Sabejci zaslužiće kod Boga nagradu, ako budu vjerovali Boga, Sudnji dan i činili dobra djela. Oni neće nikada zapasti u strah, niti će ih žalost snalaziti« (El-Bekare, 62).

Čak i Sabejci, koji su obožavali Sunce kao jedan od Božijih znakova a koji su vjerovali Jednog Boga, Sudnji dan, proživljenje Obračun i radili dobra imaće nagradu kod Boga dž. š.

Vidovi Božije milosti su različiti. Neko se rađa slijep, dok drugi se rađaju sa vidom. Oni koji su živjeli u Musaovo a. s. vrijeme vidjeli su svojim očima kako on razdvaja more jednim udarcem svoga štapa. Savremenici Isa a. s. bili su očevidci kako on oživljava mrtvaca. Što se nas tiče mi o ovim događajima znamo samo ono što smo čuli, a čuti nije isto što i vidjeti, niti je jednak onaj ko vidi i onaj ko čuje. Osim toga vjerovanja ili nevjerovanja nije zaloga

mudžiza. Tvrdoglavi i oholi su vidjeli mudžize svojih poslanika pa su još više govorili da su one »lažolija«.

Nema sumnje da su do našeg prijatelja, doktora nauka, došle sve tri nebeske knjige, Tevrat, Indžil i Kur'an, posljednji na njegovom maternjem jeziku, pa je to samo povećalo žestinu sa kojom on ulazi u ove rasprave. Od pravih razloga i puteva autentičnom raspravljanju prijatelj je pobjegao u situaciju koja nije njegova, pitajući se za apstraktnog čovjeka kojemu nije došao poslanik i do kojega nije dopro Kur'an niti neka druga nebeska knjiga; sa ciljem da pronađe nesavršenost Božije pravde, njezinu manjkavost.

Stoga on i pita: Zašto su vidovi Božije milosti različiti? Zašto Bog daje nekome da vidi Njegove dokaze a drugima da o njima samo čuju?

Odgovaramo da to možda ne bi bila milost, već kazna. Nije li Bog dž. š. rekao sljedbenicima Isaa a. s. koji su tražili da im pošalje sofru s neba:

»Spustiću vam trpezu, ali ko ne bude iza toga vjerovao, kazniću ga žestokom kaznom, kako nikoga nikada nisam kaznio«. (El Maide, 115).

To je zato što se za onoga koji nakon viđenja mudžize ne bude vjerovao, pooštrava i uvećava kazna. Blago li je onome ko vjerova bez viđenja mudžize, a teško li je onome ko je viđe a ne vjerova! Kur'an je u tvojim rukama dokaz i opomena, a na Dan obračuna biće kazna.

Nepostojanje jasnog dokaza za Eskima iz polarnih krajeva, može da bude oslobođenost, oprost i milost na Dan obračuna, jednako kao što samo jedan njegov pogled ispunjen pobožnim strahopoštovanjem u jednom momentu njegova života može biti dovoljan da kod Boga bude primljen kao iskreni vjernik.

A zašto je Bog dž. š. milostiviji prema nekome to pripada Njegovoj mudrosti:

»Bog je znao šta je u srcima njihovim i dao im je smirenost srca i spokojstvo duše i nagradio ih sa jednom vrlo skorom pobjedom i osvojenjem« (El-Feth, 18).

Božije poznavanje nas i naših srdaca traje dalje od našeg fizičkog početka u majčinoj utrobi, kada su naše duše bile oko Arša, te između nas ima onih koji su se obavili oko Njegova svjetla, a ima i onih koji su se udaljili od Njega, uživajući u dobrima koja je On stvorio, i zaboravljajući na ljepote svoga Stvoritelja. Zato i zaslužuju niži stepen na Dan obračuna i poslije. Ovako govore oni koji vide.

Ono što mi vidimo tokom našeg kratkog življenja na ovom svijetu nije sve. Samo Svemogući zna mudrost svakog bola i nesreće. Sve što vidimo ima svoj smisao, ali mi ne možemo spoznati smisao i mudrost svega, jer to nije mogućnost svakome data.

Možda zbog ovoga i postoji drugi svijet, dan u kome će se uspostaviti prava mjerila i kada će nas Sveznajući obavijestiti o onome u čemu smo se razišli.

Na kraju, prijatelju moj, umiriću te odlučnom riječju istine, koju Bog dž.š. izričito kaže: »Mi nećemo kazniti ni jedan narod dok ne pošaljemo poslanika« (El-Isra, 15).

Dozvolićeš još da ti ukažem na nešto veoma čudno u tvom pitanju. Na prvi pogled ono otkriva tvoje sažaljenje onoga koga je moglo mimoići kur'ansko svjetlo, milost i uputa Božija. Dublji smisao pitanja razotkriva tvoje nevjerovanje u Kur'an, milost i uputu Božiju. Ono je uistinu pokušaj zavođenja i obmane. Po ovome ono nosi očiglednu protivrječnost; ti nastupaš sa dokazom koji za tebe samog nije nikakav dokaz. Zar ne vidiš da logika koju koristiš traži temeljite korekcije!

DŽENET I DŽEHENEM

Ovoga puta je prijatelj bio posve siguran u sebe. Započeo je izgovarajući riječi polako:

Kako će nas Bog kazniti, a On je sveopći Dobročinitelj Milostivi, za grijeh ograničenog trajanja vječnom kaznom (»... oni će vječno ostati u džehenemu«)? Ko smo mi i šta predstavljamo u odnosu na Božiju veličinu, pa da nam se »sveti« ovakvom osvetom. Čovjek je samo atom i praška u kosmosu i u odnosu na Božiju veličinu znači nešto sitno i bezvrijedno, zapravo, ne znači ništa.

Ispravljajući prijateljeve postavke kažemo:

Prvo – nismo mi samo atom i praška u kosmosu. Naš položaj kod Boga nije tako ništavan. Naprotiv, on je važan i značajan. Nije li On u nas udahnuo od Svoga duha. Nisu li nam se meleki poklonili. Nije li nam obećao nasljedstvo nebesa i zemlje i rekao –

»Zaista smo Mi odlikovali sinove Ademove i dali smo im da putuju kopnom i plove morem. Opskrbili smo ih najljepšim i visoko odlikovali u mnoštvu Naših stvorenja« (El-Isra, 70).

U nama, znači, ima Božijeg duha.

U odnosu na kosmos, mi nismo atom ni praška. Mi tako izgledamo kada se posmatraju naša tijela u prostranstvu vasione.

Ali, zar mi ne obuhvatamo cijeli kosmos našim umom, poimajući zakone koji vladaju u njemu i proničući u putanje mnogih njegovih tijela. Zahvaljujući tome, kosmonaut se spušta na Mjesec, potvrđujući da je naše znanje bilo tačno. Zar ovo ne dokazuje da smo mi, gledajući na naš duh, veći od kosmosa i da ga posjedujemo. Zato je pjesnik imao pravo kada je, obraćajući se čovjeku, rekao:

»I misliš da si malo tijelo a u tebi je sadržan najveći svijet«.

Čovjek je kako kažu sufije, sveobuhvatna knjiga, a kosmos njene stranice.

Čovjek je dakle, veoma velik i veoma važan. On nosi u sebi Božijeg duha. I njegovi poslovi nalažu da budu obračunati.

Što se tiče prigovora u vezi kažnjavanja vječnom kaznom za grijeh ograničenog trajanja (smatramo) to još jednom pogreškom

koju čini u svom rezonovanju naš samouvjereni doktor. Bog dž. š. kaže za vječne kažnjenike, odgovarajući na njihovo traženje da ponovo budu povraćeni na ovaj svijet pa da rade drugačije nego što su radili:

»... a kada bi bili povraćeni, sigurno bi se oni opet vratili onome što im je bilo zabranjeno. Oni su uistinu lažljivci« (El-En'am, 28), tj. njihovo griješenje nije vremenom ograničeno. To je stalno svojstvo koje bi se uvijek ponavljalo, kako se to vidi iz navedenog ajeta: a kad bi bili povraćeni, sigurno bi se opet vratili onome što im je bilo zabranjeno. Oni su uistinu lažljivci. Njihov grijeh nije, dakle, nikakav trenutačni pad, trenutačna situacija u kojoj su se našli dok su bili na dunjaluku. O njima Allah dž.š. kaže na jednom drugom mjestu u Kur'anu:

Onoga dana kada ih Allah sve proživi oni će se Njemu zaklinjati kao što se i vama zaklinju i smatraće da su time nešto postigli i stekli... Oni su, zaista, pravi lažljivci« (El-Mudžadele, 18).

Iz citiranog ajeta se nazire jedan drugi vid odlučnosti i izazova od strane kažnjenika vječnom kaznom, koji ide dotle da se oni suočavaju s Bogom svojom laži i lažnom zakletvom i to na dan Velikog obračuna, na dan kada će biti podignute sve zavjese i otkriveni zastori. Takvo njihovo držanje je znak krajnje oholosti i nasilja.

Nismo, dakle, ovdje više kod grijeha ograničenog vremenom, već pred grijehom čije je trajanje vječno i pred dušom koja u sebi nosi vječno zlo. Otuda je vječna kazna za takvu dušu ustvari pravda. O tome jasno govori ovaj kur'anski ajet:

»I oni neće izaći iz džehenema« (El-Bekare, 168). A Ibni Arebi kaže: »Milost prema ovima je ta da će se oni naviknuti na ovu vatru. I ona će im u vječnosti postati njihova pogodna sredina.«

Bez sumnje postoji srodnost između nekih zločestih duša i vatre. Neke duše su, u stvari, buktinje zavisti, mržnje, strasti, ljubomore, zlobe, srdžbe, osvete, zločinačkih osjećanja, što ih čini kao da su uistinu vatra. Takve duše ne mogu imati mira. Nijednog trenutka ne mogu biti, a da oko sebe ne raspale rat i rasplamsavaju vatru, jer je vatra njihovo prebivalište i njihova priroda. I kada takvim dušama odredište bude džehenem, onda je to pravedna presuda. To je, u stvari, postavljanje stvari na njima odgovarajuća mjesta. Kada bi kojim slučajem takvim dušama bio dženet boravište, one ga ne bi osjetile (ne bi im odgovarao).

Zar one nisu odbile spokojstvo (mir) na zemlji!?

Treba da džehenem i dženet na Ahiretu shvatimo u najširem značenju. Vatra na Ahiretu nije sagorijevajuća. Spaljivanje na njoj nije kao spaljivanje na dunjaluku. Bog kazuje da će griješnici kažnjeni džehenemskom vatrom u njoj govoriti i jedni na druge klevetu bacati. U njoj postoji stablo koje daje plod. To stablo se zove

»Zekkum«. Korijen mu je sa dna džehenema. Postoji i džehenemska voda koja će biti piće kažnjenicima.

Takva vatra u kojoj se nalazi stablo i u kojoj postoji voda, te u kojoj osuđeni u nju govore je, svakako, drugačija od nama poznate vatre:

»Kad god jedan narod uniđe (u vatru) proklinjat će svoju sestru. I konačno kada se svi u džehenemu iskupe, reći će ona posljednja prvoj: – Naš Stvoritelju, ovi su nas zaveli u zabludu, pa im podaj dvostruku kaznu! – Bog će na to reći: – Svak će imati dvostruku (kaznu), ali vi to ne znate »El-E' araf«, 38). I oni će u džehenemu, a to je vatra, govoriti.

(»... čije je gorivo ljudi i kamenje« (El-Bekare, 24).

Vatra o kojoj je dosada bilo govora spada u gajb stvari. Ono što je rečeno o njoj rečeno je samo simbolično.

Ne smije se ovo shvatiti tako kao da mi niječemo čulnu patnju, tjelesnu, a priznajemo duševnu. Tjelesna patnja postoji i nije dozvoljeno u nju sumnjati. Mi vjerujemo u njena postojanja. Mi samo tvrdimo da su nam pojedinosti te patnje i način njen, kao i način vatre i svi njeni podrobni opisi, potpuno nepoznati i nespoznatljivi. Po onome kako nam je kur'anska pokazivanja predstavljaju možemo zaključiti da to nije ova uobičajena vatra koju poznajemo, kao što će i tjelesa koja će podnositi tu vatru biti, svakako, drugačija od naših ovozemaljskih tjelesa...

To se isto odnosi i na dženet. Nije to pijaca povrća, datula, šipaka, grožđa... Svi ti kur'anski opisi dženeta su, u stvari, samo simboli i donošenje primjera i približavanje razumijevanju:

»Primjer dženeta koji je obećan mutekijama je u kome su rijeke, čija voda je nepromijenjene pitkosti, i rijeke od mlijeka, čiji se ukus ne mijenja« (Muhamed, 15). »Primjer dženeta«, tj. mi donosimo primjer kojim ti želimo približiti razumijevanje dženeta, ali njegova bit i pojedinosti u tančine nisu otkriveni:

»Pa nijedna duša ne zna što im je skriveno, što će razveseliti njih kao nagrada za ono što su uradili« (Es-Sedžde, 17).

»...dženetu čija širina obuhvata nebesa i zemlju...« (Ali Imran, 133).

Nije moguće, dakle, da dženet bude samo bašta.

»... i obilje voća koga nikada ne nestaje i koje se ne zabranjuje«. (El-Vakiatu, 32). To voće je drugačije od našega koga nestaje i koje se zabranjuje... i vino:

»Od njega ih neće glava boljeti niti će im tijelo slabiti« (El-Vakiatu, 19). To vino je, dakle, drugačije od poznatog vina koje udara u glavu i zamućuje pamet.

O dženetlijama Kur'an, dalje, kaže:

»Mi smo iz njihovih grudi svaku mržnju iščupali« (El-E'araf, 43). Ovdje su duše očišćene na način koji nam je nepoznat.

Dženet je, također, od gajb – nepoznatih nam – stvari. Kada ovo konstatujemo, onda time ne niječemo nikakvo tjelesno uživanje. Mi vjerujemo da je dženet tjelesna i duševna pažnja, ali ono što želimo ovdje posebno podvući jest da su nam pojedinosti ove blagodeti i patnje, kao i način kako će to biti nepoznate. Niti je dženet pijaca svakojakog voća i povrća, a niti je džehenem peć za prženje mesa.

Kažnjavanje na Ahiretu nije pokazivanje sile od strane Boga dž.š. na Njegovim robovima, nego je to čišćenje, predstavljanje, ispravljanje i milost:

»Neće vas Allah kazniti ako mu vi budete bili zahvalni i budete vjerovali« (En-Nisa, 147). Osnova je, dakle, nekažnjavanje.

Allah dž.š. neće kažnjavati pravog vjernika. On će kažnjavati onoga koji je ohol i koji ga poriče i za čije upućivanje nisu pomoći mogla sva sredstva i načini upućivanja, upoznavanja i urazumijevanja:

»I sigurno ćemo im dati da okušaju bližu (lakšu) kaznu prije najveće kazne, da bi se povratili (Es-Sadžde, 21).

Božije određenje je da ovi okušaju lakšu kaznu na ovome svijetu, koja će im možda pomoći da se probude iz dubokog spavanja, protresti iz zatucanosti i drijemanja (»da bi se povratili«).

Ako ne pomognu sva ova sredstva i ako onaj koji niječe (Boga) i dalje bude nijekao i poricao, onda ne preostaje ništa drugo izuzev njegovo suočavanje sa istinitom kaznom da bi upoznao . . . a upoznavanje Istine je, u stvari, milost. Kada bi ih Bog ostavio u njihovom sljepilu, njihovom neznanju i zapostavio ih, u samoj Njegovoj odluci bi bilo nasilja, a Bog je od toga čist. Izlaganje vatri onih koji su zaslužili vatru je, uistinu, pažnja prema njima. Jer sva Božija djela su samo milost. On je prema onima koji su zaslužili džehenem milostiv na taj način što im ga je dao, jer ih pomoću džehenema vaspitava i poučava. A prema onome ko Ga je spoznao i vjerovao milostiv je uvodeći ga u obećani mu dženet koji mu pripada kao čast i priznanje od strane njegovog Stvoritelja i Gospodara.

»... Kazniću Mojom kaznom koga budem htio, ali Moja milost obuhvaća sve« (El-E'arat, 156). On je, dakle učinio da Njegova milost obuhvaća sve, pa i kaznu Njegovu.

Upitajmo sada prijatelja da li bi Bog bio, po njegovom mišljenju, pravedniji da je izjednačio nasilnike sa onima kome je nasilje učinjeno, ubice sa njihovim žrtvama, pa ih sve podjednako nagradilo na onome svijetu? Da li bi bilo pravedno, po doktorovom mišljenju, da se izjednači bijelo sa crnim? Onima koji isključuju Božiju kaznu upućujemo pitanje: Zar nas Bog, uistinu, ne kažnjava još na ovom našem svijetu? Šta su starost, bolest, rak drugo nego kazne samo na jedan određen način.

Ko je stvoritelj mikroba...?!!

Nije li to opomena i upozorenje da smo pred Bogom koji može da pošalje kaznu.

ŠTA JE VJERA?

Prijatelj nastavi da postavlja pitanja namigujući:

»A šta kažete onima koji govore da je vjera opijum, da drogira siromašne i potlačene pa mirno podnose nasilje učinjeno prema njima i bijedu u kojoj žive, snivajući samo o raju i njegovim uživanjima, što, s druge strane osigurava bogatima miran i bezbrižan život u njihovom izobilju za koje oni kažu da je njihovo puno pravo, jer je Bog ljude stvorio različitim po bogatstvu? Šta kažete na tvrđenje da vjera nije od Boga data, nego da je proizašla iz okolnosti i društvenih potreba kako bi bila oružje jedne klase u borbi protiv druge? Prijatelj, jasno se vidi, ukazuje na mišljenja nekih materijalističkih mislilaca o vjeri.«

Na to mu odgovaramo:

Neprihvatljiva je tvrdnja da je vjera opijum. Naprotiv, vjera je u svojoj biti zadaća, obaveza i odgovornost. Ona nije raskalašenost i opuštenost, niti bježanje od odgovornosti, pa prema tome nije opijum. Vjera je rad, a ne ljenčarenje: »Reci: Radite pa će Allah vidjeti vaš rad...« (Et – Tevbe, 105). Mi zagovaramo tevekul, ali ne i pasivnost. Tevekul (oslanjanje na Boga) traži odlučnost, crpljenje svih mogućnosti, ulaganje svih napora i korišćenje svih umijeća, nakon čega tek dolazi propuštanje Božijem određenju i Njegovoj odredbi:

»... a kada čvrsto nešto odlučiš, onda se u Boga pouzdaj« (Ali Imran, 159). Dakle, čvrsta odluka najprije.

Ovo vidimo i iz riječi Božijeg poslanika jednom beduinu, koji je svoju devu ostavio nesvezanu govoreći da je dovoljno što se oslonio na Boga: »Sveži je, pa se tek onda osloni!«, tj. uloži sve sa svoje strane da je svežeš, pa se onda osloni na Boga.

Vjera je, u stvari, stalna budnost, puna opreznosti, samokontrola i obračun sa samim sobom u svakom poslu, pri svakoj riječi i misli, što očito nisu svojstva uživaoca opijuma.

Pravi uživalac opijuma je uistinu onaj koji želi pobjeći od odgovornosti za svoja djela i poslove, koji se zavarava iluzijom da

je njegov trenutak njegovo kraljevstvo, da za to nikome ne odgovara, da nema kontrole niti odgovornosti, pa mu je slobodno činiti šta mu je volja. Kakva razlika između ovakvoga čovjeka i onoga koji sebe smatra odgovornim čak i za najudaljenijeg susjeda, i koji, ako bude ostao bilo ko gladan u njegovom narodu ili životinji nanesena nepravda, sebi prigovara da nije izvršio svoju obavezu.

Drugo, nije tačna tvrdnja da je vjera nastala na zemlji – iz okolnosti i društvenih potreba – kako bi bila oružje jedne klase u borbi protiv druge i kako bi bogatašima štitila njihovo bogatstvo, a siromasima njihovo siromaštvo. Tačno je upravo obratno. Islam je revolucija protiv bogataša, nagomilača kapitala, eksploatatora i nasilnika. Otvoreno je naglasio da kapital ne smije biti samo u rukama bogatih koji će njime manipulisati i špekulisati, nego da mora postati pravo svih ljudi:

»One koji sakupljaju zlato i srebro i ne troše ga na Božijem putu obraduj bolnom kaznom...« (Et – Tevbe, 34). Ovo trošenje počinje sa zekatom od 2,5%, koji se obavezno mora davati, a zatim se davanje dobrovoljno povećava dotle da ostaviš sebi samo što ti je dovoljno za prehranu, a sve drugo dijeliš:

»Pitaju te šta će dijeliti? Reci: Sve ono što vam preko vaših potreba pretiče« (El – Bekare, 219). Ovo se razumije iz riječi »afv« – višak – koja je upotrijebljena u navedenom ajetu.

Na ovaj je način Islam uspio povezati zakonski obligatne obaveze i dobrovoljna davanja koja se zasnivaju na svijesti svakog pojedinca, što je mnogo plemenitije za čovjeka nego od njega uzimati njegov imetak silom i konfiskacijom.

Islam nije došao da potvrdi i učvrsti nasilje nasilnika, nego je, uistinu, bio beskompromisna revolucija protiv svih nasilnika, sablja i rat protiv svih ugnjetača i despota.

Što se tiče optužbe da je vjera reakcionarna i klasna što pojedinci neupućeni »vide« iz ajeta:

»Bog vas je uzdigao jedne iznad drugih u sticanju opskrbe« (En – Nahl, 71) i »Mi smo podigli jedne iznad drugih po položajima« (Ez – Zuhruf, 32), njima odgovaramo da se ovi ajeti mogu primijeniti na one u Londonu, Parizu, Berlinu itd. isto toliko koliko i na one u Kairu, Damasku i Džidi. Ako bismo prošetali ulicama bilo kojeg od ovih gradova uvjerili bismo se da u njima ima onih koji idu pješice dok drugi jašu na biciklima ili se voze u najluksuznijim kolima. A šta je to drugo nego razlika proistekla i zasnovana na potrebama, stepenima i ekonomskim položajima ovih ljudi.

Razlika među ljudima je stvarna činjenica koju niko ne može potpuno izbrisati. Kako izjednačiti neizjednačeno!? Ljudi su od momenta svoga rođenja nejednaki po svojoj umnosti, snazi, ljepoti i nadarenostima. Oni se, dakle, rađaju različitih i nejednakih sposobnosti. Krajnji cilj čijem ostvarenju su težili svi ekonomski

pokreti u istoriji, bio je da svim ljudima budu pružene jednake mogućnosti (šanse), a ne da dođe do izjednačenja između ljudi. Ti pokreti su išli za tim da svakom čovjeku bude omogućeno školovanje, pružena mogućnost liječenja i osigurano ono što je nužno za njegovu životnu egzistenciju. A sve je ovo nalagala i nalaže vjera. Što se tiče potpunog brisanja razlika i ukidanja stepenova (smatramo) da bi bila jedna vrsta nasilja i čin koji bi protivurijećio samoj prirodi koja je zasnovana i opstoji zahvaljujući razlikama i raznovrsnostima plodova zemlje i zahvaljujući razlikama među životinjama i ljudima. Razlike su, dakle, jasno vidljive i u biljnom i u životinjskom svijetu.

Ovo je zakon cjelokupnog postojanja čiji smisao je sasvim očit. Kada bi se svi ljudi rađali sa istim osobinama i na jedan kaluf i jedan obrazac, onda ne bi uopće bilo potrebe da se svi rađaju. Bilo bi dovoljno da se pojavi samo jedan uzorak, jer bi on mogao sve druge nadomjestiti. Isti je slučaj i sa svim ostalim u prostranoj prirodi. Ovo bi samo dovelo do osiromašenja prirode i njenog propadanja, jer njeno bogatstvo i njena obilnost rezultat su raznovrsnosti i različitosti plodova, sjemena itd.

Pa i pored toga vjera nije prešutjela razliku između bogatih, s jedne i između siromašnih, s druge strane, nego je naredila ispravljanje postojećih stanja. Siromahu je odredila udio u imetku imućnoga stavivši jasno do znanja da je ova razlika među njima, u stvari, iskušenje i ispit:

»Jedne drugima smo vas učinili iskušenjem. Hoćete li vi biti strpljivi?« (El – Furkan, 20).

Mi ćemo vidjeti šta će snažni učiniti sa svojom snagom. Hoće li njome pomoći nejačima i slabima ili će ih tući, ubijati i biti nasilnici na zemlji. Također ćemo vidjeti šta će bogati uraditi sa svojim bogatstvom. Hoće li činiti nepravdu, rasipati ili će biti milostivi i činiti hajrate. Vidjećemo šta će i siromah uraditi sa svojim siromaštvom. Da li će zavidjeti, mrziti, krasti i pronevjeriti ili će raditi, zalagati se i truditi da podigne standard svoga života na zakonski dozvoljen i pravedan način.

Vjera naređuje pravednost (pravdu), ispravljanje i sređivanje situacija, te da svima budu iste mogućnosti. Prijeti žestokom kaznom na onom svijetu za koji kaže da će na njemu biti veće razlike kako bi se ispravilo ono što je bilo nepravilno u životu ljudi na ovome svijetu:

»I uistinu je vječni život mnogo veći po položajima i po vrijednostima« (El – Isra, 21).

Onima koji optužuju Islam govoreći da je reakcionaran odgovaramo da je Islam donio veoma progresivne zakone u sistemu vlasti. Poštivanje ličnosti u Islamu je dostiglo vrhunac. Ono je došlo

prije Povelje o pravima čovjeka i u svemu je nadmašilo, jer je individua u gledanju Islama jednaka cijelom čovječanstvu:

»Ko ubije nekoga nepravedno ili s ciljem da posije smutnju na zemlji jednako je kao da je pobio cjelokupno čovječanstvo, a ko spasi život jednog čovjeka, kao da je sve ljude oživio...« (El – Maide, 32).

Ne vrijede bilo kakvi uspjesi, ni poboljšanja materijalnih uslova života, ni izgradnja, ni brane, ni fabrike, ako se u cilju ostvarenja svega toga nepravedno ubije ili učini nasilje prema makar jednom čovjeku, jer je to jedno ubistvo ravno ubistvu čitavog čovječanstva.

Islam pridaje ljudskoj ličnosti veliki značaj. Individua prema učenju Islama ima apsolutnu vrijednost, dok joj drugi pravci daju relativnu vrijednost. Ona je osigurana u svojoj kući i u svom ličnom životu: »Nema špijuniranja niti ogovaranja«, zaštićena u svome imetku, opskrbi, posjedovanju i slobodi. Sve počevši od selama (pozdrava), pravljenja mjesta u društvu drugome do lijepe riječi, ima svoje mjesto u Kur'anu, koji najstrožije osuđuje svaku vrstu samovolje, nasilja i apsolutizma Bog dž. š. kaže Muhamedu a. s. u jednom ajetu:

»Nemaš ovlaštenja da ih silom na pravi put povedeš« (Kat, 45).

»Opominji, jer ti si samo opominjač... Ti nemaš vlasti nad njima« (El – Gašije, 21).

»Pravovjerni su samo braća« (El-Hudžurat, 10). Kuran zabranjuje kult ličnosti.

»Da jedni druge ne uzimamo za bogove mjesto Allaha« (Ali Imran, 64). »Odredio je tvoj Stvoritelj i Gospodar. Samo Njega obožavajte...« (El – Isra, 23).

Također zabranjuje viku, laktašenje, niskost i povođenje za zalutalim (zavedenim) pa kaže:

»Većina ljudi ne zna« (Jusuf, 21).

»Mnogi to ne shvataju« (El – Ankebut, 63).

»Mnogi ljudi ne vjeruju« (Gafir, 59).

»Oni slijede samo zablude i samo se na laži održavaju« (El – En'am, 116).

»Oni su kao životinje a možda su i još više od njih zalutali« (El – Furkan, 44). Također zabranjuje svaku diskriminaciju i rasizam.

»Zaista je kod Boga najplemenitiji onaj koji se najčvršće drži Božije upute« (El – Hudžurat, 13).

»Bog je taj koji vas je stvorio od jednog čovjeka« (El – E'araf, 189).

Naučno shvaćen, Islam je univerzalna dijalektička sinteza jevrejskog materijalizma i kršćanskog idealizma, sinteza krute

pravde koja kaže: zub za zub i oko za oko, i ljubavi i krajnje tolerancije koja uči: ko te udari po desnom obrazu, okreni mu i lijevi.

Kur'an je došao da zauzme središnju poziciju između Tevrata koji je čitav okrenut ovom svijetu i materijalnom uživanju u ovozemnom životu i između Indžila koji opet traži potpuno okretanje asketizmu na ovom svijetu. Kur'an poziva milosti koja obuhvaća i pravdu i ljubav. Nalaže samoodbranu, ali daje prednost izvinjenju, pomirenju i oprostu.

»A ko se uzdrži i strpi pa oprosti, zaista će to biti od najvažnijih i najopreznijih velikih djela« (Eš – Šura, 43).

Islam je odabrao srednje rješenje između davanja pune slobode individui i njenog uskraćivanja.

»Ljudima pripada udio od onoga što su sami zaradili, a i ženama pripada udio od onoga što su one zaradile« (En – Nisa, 32).

Ličnost je slobodna da zarađuje, ali ona nema pravo da uzme svu zaradu. U zaradi ona ima svoj udio. I siromah ima udio. Uzima zekat i troškove od 2,50% pa do 90% silom i dobrovoljno. Ovaj udio koji (siromah) uzima nije milostinja niti dobrovoljno dijeljenje nego Božije pravo u zaradi: Ovom zaista izvanrednom raspodjelom Islam je ličnosti sačuvao slobodu, a siromahu zaštitio njegovo pravo.

Kur'an je u punom pravu kad se obraća svojim pripadnicima riječima:

»Tako smo vas Mi učinili zajednicom koja se poznaje po znanju i radu, po pravednom i istinskom postupku, da budete vodeći ljudi« (El- Bekare, 143).

Islam je u svemu izabrao pravednu sredinu.

Nije to matematička sredina već dijalektička, to je sinteza dvaju (desnice i ljevice) koje pravladava i izdiže se iznad njih. Zato u islamu nema desnice ni ljevice nego ima samo »SIRAT«, tj. pravedna sredina, koju mi nazivamo PRAVI PUT.

Kur'an nas nije sputao određenim političkim ustavom ili do u tančine razrađenim načinom uprave, jer se uslovi i situacije mijenjaju, što zahtijeva iznalaženje najpogodnijih i najracionalnijih rješenja za donošenje ustava koji će se mijenjati sa promjenom životnih uslova. Kur'an je dalje želio da vrata budu stalno otvorena pred muslimanima za uzimanje i davanje od ostvarenih znanja u svakom dobu bez zatvaranja u okvire jednog određenog ustava.

Zato se Kur'an i zadovoljio sa općim porukama kao karakteristikama idealne vlasti. Nije nas okovao jednom određenom teorijom. Ovo je, u stvari, samo jedna od tajni njegovog apsolutnog savršenstva, a ni u kom slučaju nedostatak i mana.

To je, s druge strane, jasan dokaz savremenosti Kur'ana.

Onima koji govore da vjera znači stagnaciju i okamenjenje odgovaramo da to islam nikada nije bio, nego je, naprotiv, vjera

proučavanja, razmišljanja, razvoja i mijenjanja, što se vidi iz ovih jasnih ajeta:

»Reci: Putujte po zemlji i gledajte kako je (Bog) izveo stvorenja« (El-Ankabut, 20).

»Neka čovjek pogleda od čega je stvoren... Stvoren je od prolivene vode (sperme) koja izlazi iz leđnih i prsnih kostiju...« (Et-Tarik, 6-7).

»Zar oni neće pogledati u devu kako je stvorena i u nebo kako je izdignuto i u brda kako su usađena i u Zemlju kako je raspoređena...« (El-Gašije, 19).

Sve su ovo otvorene zapovijedi za proučavanje postanka čovjeka, životinja, nastanka brda, Zemlje, slojeva kosmosa i njegovih svjetova. Sve su ovo stavovi koji obuhvaćuju sve što mi danas shvaćamo pod nazivima geologija, astronomija, anatomija, fiziologija, biologija, embriologija itd.

Sva gore navedena ajeta su, u stvari, otvorene zapovijedi da se putuje po zemlji i prikupljaju činjenice, zatim donesu zaključci, otkrivaju propisi i zakoni u spoznaji nastanka svega što postoji. U svemu tome ne treba se plašiti pogreške. Islam nagrađuje i onoga, koji u želji da spozna, pogriješi jednom nagradom, dok onoga koji proučava pa pogodi istinu nagrađuje dvostruko.

Neosnovana je tvrdnja da smo mi zaostali zbog vjere, a da je Zapad napredovao zbog toga što je odbacio vjeru. Istina je da smo mi počeli zaostajati onoga momenta kada smo napustili zapovijedi naše vjere. Dok su se muslimani čvrsto držali kur'anskih uputa, napredovali su i uspjeli stvoriti državu koja se prostirala od Atlantika do Arapskog zaliva, u kojoj je cvala nauka i u kojoj su živjeli i radili veliki učenjaci kao što su Ibnu Sina, Ibnu Rušd, Ibnu Hejsem, Ibnu Nefis, Džabir b. Hajjam i dr.

Ostali tadašnji svijet je od nas preuzimao naša naučna dostignuća. Još i dan-danas astronomski rječnici sadrže arapske nazive zvijezda i sazvježđa. Tako se još uvijek aparat za destilaciju na francuskom zove imbique. Od ovoga je izveden i glagol imbiquer od arapske riječi imbiik.

Zapad nije ostvario napredak odbacivanjem vjerovanja, nego naukom. Nesporazumi oko sukoba vjere i nauke nastali su iz stvarnosti crkve srednjeg vijeka, kada se ona nemilosrdno obračunavala sa naučnicima putem inkvizicije. Tako je veliki naučnik Galilej bio zatvoren, dok je Đordano Bruno spaljen na lomači.

Ne kažemo da to nije bila zloupotreba vjere. Ali ne možemo nikako prihvatiti mišljenje da zbog toga treba okrivljavati i islam i odbaciti ga kao vjeru. Islam je u svemu tome najmanje kriv, islam koji nikada nije bio pretvoren u hijerarhiju sveštenstva, jer nikakve svešteničke niti klerske hijerarhije ne priznaje njegovo učenje. U Islamu Bog nije postavio posrednika između Njega i čovjeka.

Iz povijesti se jasno da vidjeti da je islam kada je vladao bio, u stvari, najjači faktor napretka i svakog progresa. Kur'an stalno podstiče na traženje nauke; naređuje izučavanje i odlučno odbacuje svaki sukob između nauke i vjere.

»Reci: Bože, povećaj mi znanje!« (Taha, 114).

»Jesu li jednaki oni koji znaju i oni koji ne znaju« (»Ez-Zumer, 9).

»Svjedoči Allah da je On samo jedan jedini i meleki i učeni to svjedoče...« (Ali Imran, 18).

Kako se iz posljednjeg ajeta vidi, Allah je odmah do sebe stavio meleke i učene.

Prve riječi koje su objavljene Muhamedu a. s. bile su: »Ikre...«, tj. uči, čitaj, istražuj, studiraj... Kur'an učenima obećaje najviše stepene:

»Bog će uzdignuti na visoke stepene između vas one koji vjeruju i kojima je dato znanje« (El-Mudžadile, 11).

Riječ »el-ilm« (nauka, znanje), izvedenica iz nje ponavljaju se 850 puta u Kur'anu.

Pa kako može neko da poslije svega ovoga govori o sukobu vjere i nauke ili o tome da nauku vjera zabranjuje!!!

Izučavati vjeru i pratiti njen razvoj je dužnost. Čitava istorija islama predstavlja pokrete oživljavanja i unapređenja cjelokupnog života. Zato je Kur'an potpuno čist od optužbi da zabranjuje nauku: On prihvaća i zagovara razvoj. On, istina, stoji na stanovištu da su vjerovanje i Šeriat nepromjenjivi, temeljeći ovo na osnovnom principu: Bog je jedan i jedini. Dobro je uvijek dobro, a zlo zlo. Nikada ubistvo neće postati vrijednost, niti krađa dobro djelo, kao što ni laž ne može biti nakit dobrih i poštenih ljudi. U svemu drugome vjera ostavlja vrata širom otvorena mišljenju, idžtihadu u dopunjavanju i unapređivanju.

Suština islama je racionalna i logička. Islam prihvata raspravljanje i dijalog, postičući na korišćenje razuma i logike. Na više mjesta i na više stranica u Kur'anu nailazimo na pitanje: »Zar ne shvaćaju«... »Zar ne poimaju« »Zar ne razumiju« i sl. Islam traži da njegovi sljedbenici budu učenjaci.

»Kod Boga su najgora bića oni koji su gluhi i nijemi: koji ništa ne shvaćaju« (El-Enfal, 22).

»Zašto oni ne putuju po zemlji, pa da imaju srca, pomoću kojić će pouku crpiti, i uši, pomoću kojih će čuti« (El-Hadždž 46).

Iz navedenih ajeta se vidi koliko musliman i njegova vjera poštuju razum. Pozitivnost i revolucionarnost su nervi, odnosno duša islama, koji nikada nije mogao biti nazadan i negativan:

»Borite se na Božijem putu protiv onih koji se bore protiv vas« (El-Bekare, 190).

»Zaista Allah voli one koji se bore na Njegovom putu u čvrstim redovima, kao da su zid koji je čvrsto povezan i spojen« (Es-Saff, 4).

Islam nalaže borbu životom, imetkom i porodicom. Traži čvrstinu i odlučnost. Nalaže smjelo suočavanje, a i strpljivost u nesrećama. Ali iznad svega traži postojanost. Sve je ovo, uistinu, srž Islama.

Kako je onda moguće vjeru sa ovakvom elastičnošću, racionalnošću, sa ovakvim podsticajima na nauku i izučavanje (»Žive« i »mrtve«) prirode, pozitivnošću i revolucionarnošću, optuživati za okamenjivanje (života) i zaostalost?! Takva optužba može biti samo od čovjeka koji ne poznaje ama baš nimalo svoju vjeru i koji nije pročitao nijednog slova iz Kur'ana.

STAV ISLAMA O ŽENI

Reče prijatelj:

– Ne slažeš li se sa mnom da je stav Islama o ženi reakcionaran? I prijatelj poče da nabraja: Višeženstvo, vezanost žene za kuću, pokrivanje, pravo čovjeka na razvod, pravo muškarca na upotrebu sredstava kao što su fizička sila i odbijanje spavanja sa ženom, pravo muškarca na »žene kojima raspolažu«, viši položaj muža u odnosu na ženu i dva puta veći dio u nasljedstvu.

Rekoh mu: Optužbe su ovaj put mnogobrojnije, pa će i razgovor nešto duže trajati. Krenimo od početka. U predislamskom periodu, žensko dijete je sa rođenjem sticalo jedino pravo da bude živo zakopano. Muškarac je imao pravo na deset, dvadeset, drugim riječima na neograničen broj žena. Svoje robinje prisiljavao je da mu zarađuju putem prostitucije. Dozvoljavajući brak sa najviše četiri žene, Islam je, u stvari, ustanovio ograničenje višeženstva i tendenciju za njegovo ukidanje. Ovaj korak Islama bio je spasonosan za ženu, jer ju je spasio sramote, poniženja, porobljenosti i najbrutalnije, prisilne smrti. Da ovo ne bismo posebno obrazlagali, zapitajmo se, je li savremena žena u formalnim uslovima monogamnog braka sretna, zadovoljna i na pravom nivou ljudskog dostojanstva kada znamo da je uronjena u život u kojem caruje razvrat i nemoral svake vrste. Šta je dostojanstvenije za ženu: da bude druga žena u zakonitom braku sa svim pravima ili da bude ljubavnica što u tajnosti traži fizičke užitke.

Pored toga, Islam je višeženstvo tako uslovio da je ono skoro nemoguće. Naime, brak sa dvije tri i najviše četiri žene dozvoljen je čovjeku koji može biti jednako pravedan prema svakoj:

»Ako se budete bojali da nećete moći biti prema svakoj jednako pravedni, onda se zadovoljite samo sa jednom...« i »A vi sigurno nećete moći prema ženama biti jednako pravedni makar vi to i željeli« (En-Nisa, 3 i 129).

Što se tiče vezanosti žene za kuću ona se kao zapovijed odnosi samo na supruge Božijeg poslanika, jer se one uzimaju kao idealni uzori za žene:

»I ostanite u svojim kućama...« (El-Ahzab, 33).

Iz ovog se vidi islamski zagovor o ženi kao majci i domaćici, ženi koja se u cjelosti predaje vlastitoj porodici i kući.

Međutim, Islam nije zabranio ženi izlazak iz kuće i bavljenje različitim poslovima, ukoliko to potrebe iziskuju. Uostalom u povijesti islamskih naroda nalazimo veliki broj žena koje su se potvrdile kao vrhunski pravnici i pjesnici. Muslimanke su učestvovale u bojevima jednako kao što su učestvovale i u svim oblastima kulturnog života.

Prethodno navedeni ajet iznosi viziju idealnog stanja što se tiče položaja žene, a između idealnog, mogućeg i stvarnog stanja postoje, naravno, razlike. I žene božijeg poslanika išle su u borbu zajedno s njim.

Promotrimo sada prigovor zbog pokrivanja žene. Reći ćemo odmah da ona ide u prilog žene i njenog dostojanstva. Islam je dozvolio otkrivanje lica i ruku, a zabranio otkrivanje ostalih dijelova tijela. Stara je istina da je »zabranjeno voće« najdraže; pokrivanje određenih dijelova tijela samo uvećava njihovu privlačnost i želju za njima. Dosta davno je otkriveno da u primitivnim plemenima u kojima su žene nepokrivene gotovo i nema ljubavnog osjećaja. Muškarci se sa ženama sastaju samo jedanput mjesečno, a ako ostane noseća, ljubavni odnosi se prekidaju dvije godine. I u našem iskustvu imamo bezbroj primjera koji potvrđuju ovu istinu. Gola ženska tijela koja nas okružuju ljeti na plažama nemaju čari, privlačnosti i izazovnosti kao kada su pokrivena. Neosporno je da je ženi više od svega stalo da bude željena i da je kao ženu najprije i najviše srozava ono što ukida njenu izazovnost i privlačnost.

Što se tiče prigovora o pravu muškarca na razvod, bićemo sasvim kratki. Isto kao što muškarac može razvrgnuti brak može to, putem suda, učiniti i žena, ukoliko ima valjane razloge. S druge strane, žena može prilikom sklapanja braka njegovo ustanovljenje usloviti sopstvenim pravom na razvrgnuće

Postoji, osim toga, jedna bitna razlika u bračnom položaju muslimanke i evropske žene. Prilikom zasnivanja braka muslimanka dobija mehr, a žena na Zapadu donosi miraz. Muslimanka dalje, sasvim samostalno raspolaže svojom imovinom, dok imetkom evropljanke raspolaže njen muž.

Pravo muškarca na korištenje fizičkih sredstava i napuštanja bračne postelje odnosi se samo prema onim ženama koje ispolje određene seksualne i bračne nastranosti. Radi se, uglavnom, o dvije najraširenije i psihološki objašnjene nastranosti: mazohizmu i sadizmu. U prvom slučaju žena želi da bude fizički mučena, a u drugom da ona muči supružnika. Ovo se, u mnogome, može razumjeti kao kur'anska mudžiza jer je, mnogo prije bilo kakvih psiholoških otkrića, ustanovio ova svojstva i odnos spram njih dopuštajući muš-

karcu da ženu-mazohistkinju liječi lijekom koji ona želi, a to su fizički udarci, a ženu-sadistkinju liječi napuštanjem bračne postelje:

»Ostavite ih same u bračnim posteljama i udarite ih...« (En-Nisa, 34). Ove dvije riječi sadrže čitave tomove psiholoških istraživanja o seksualnim nastranostima žene i njenom liječenju.

Što se tiče prigovora o pravu muškaraca na »žene kojima raspolažu«, njegovo valjano razumijevanje pretpostavlja raspravljanje odnosa Islama prema ropstvu. Poznat je pokušaj nekih orijentalista da optuže Islam tvrdeći da poziva ropstvu, premda je Islam, kako ćemo to pokazati, jedina vjera koja poziva ukidanju ropstva.

Pogledamo li u Indžil i razmotrimo li posebno riječi apostola Pavla iz njegovih Poslanica upućene stanovništvu Efsusa, naći ćemo najotvorenije pozivanje ropstvu, zapravo, najizravniji zagovor takve pokornosti robova gospodarima koja je jednaka pokornosti Bogu:

»O robovi, pokoravajte se svojim gospodarima sa strahom**) i strepnjom u poniznosti svojih srca kao Bogu!«

Indžil nije tražio ukidanje ropstva kao sistema. Njegov krajnji cilj bio je uspostavljanje ljubavi i lijepog odnosa između robova i njihovih gospodara.

Po postojećem Tevratu sreća slobodnih je lošija od sreće robova. Od preporuka njegovih je da: stanovništvo mjesta koje se preda bez borbe odvedi se kao roblje, dok stanovništvo mjesta koje se suprotstavi oružjem a zatim se preda, izlaže se oružju i ubija. Pokolju ne izmiču ni žene, ni djeca, ni starci.

Ropstvo je, dakle, prije pojave Islama bilo ustaljena i raširena pojava, a Islamu prethodne vjere preporučivale su pokornost roba gospodaru.

Kur'an je prva objavljena knjiga koja govori o oslobađanju robova. On nije kategorički zabranio ropstvo niti je kategorički zahtijevao otpuštanje robova, jer bi praktično ostvarenje takvog stava u njegovom pravom smislu značilo razaranje cjelokupne socijalne strukture tadašnjeg društva. To bi, naime, značilo izlazak stotina hiljada prosjaka da traže milostinju, ili da kradu, pljačkaju, bave se prostitucijom za održavanje golog života. Nepotrebno je isticati da bi ovakvo stanje bilo gore nego u ropstvu. Stoga je Kur'an ustanovio realno najprihvatljiviji put, put postepenog likvidiranja ropstva. On započinje tako što prvo zatvara zatečeno ropstvo i potom ruši sve njegove izvore. U to vrijeme je zarobljeništvo u ratu bio glavni izvor ropstva i Kur'an je naredio oslobađanje zarobljenika, uz nadoknadu ili bez nadoknade i zabranio da se zarobljenici pretvaraju u robove:

»... Iza toga ih velikodušno otpustite, bez nadoknade ili uz nadoknadu!« (Muhammed, 4).

Nakon što je likvidirao izvore novog ropstva, znači onemogućio njegovo dalje širenje, Kur'an je izvanredno efikasnim praktičnim sredstvima otvorio put za potpuno ukidanje ropstva. Muslimanu koji učini neki grijeh, Kur'an je, kao oblik otkupljivanja, ponudio oslobađanje roba, s time što je težina grijeha usaglašena sa brojem robova koje treba osloboditi.

U pogledu ropstva žena, o čemu govori naš prijatelj, situacija je u znaku gore izloženog. Međutim, potrebno je primijetiti da, sve do konačnog ukidanja ropstva muškarac ima pravo da postupa sa robinjom kao sa svojom zakonitom ženom ali i jedino tako. Ako imamo u vidu odnose prema robinjama kakve je Islam zatekao, jasno je da ovakav odnos prema robinji kao prema zakonitoj ženi za nju znači čast a nikako poniženje.

U isto vrijeme moramo biti svjesni da je Islam svojom proklamacijom o bratstvu ljudi roba izjednačio sa njegovim gospodarem:

»Pravovjerni su braća« (El-Hudžurat, 10).

»On vas je stvorio od jedne duše« (El A'raf, 189). »... da neke između nas ne smatramo bogovima umjesto Boga...« (Ali Imran, 64).

Muhamed a. s. je ličnim primjerom pokazao kako se ima likvidirati ropstvo. On je roba Zejda b. Harisa prvo usvojio, zatim ga oslobodio i potom posinio. Otišao je još dalje pa mu je vjenčao kćerku jedne ugledne plemićke porodice, Zejnebu, kćerku Džahšovu. Muhamed a. s. je ovo učinio i zato da bi srušio jedanput zauvijek sve vidove oholosti i pristrasnosti. Oslobađanje robova učinio je praksom koju muslimani, njegove pristalice, imaju slijediti. On je, nadalje, djelom i ličnim primjerom pokazao da je njegova misija potpuno oslobađanje čovjeka svih vidova robovanja (osim jednom jedinom Bogu).

Na prigovor prijatelja koji se odnosi na ajet u kojem Kur'an registruje veću sposobnost ljudi ako se usporede sa ženama i to u efikasnijem obavljanju (nekih) poslova, odgovaramo tako što prijatelja podsjećamo da malo bolje pogleda životnu stvarnost, činjenično stanje kako u islamskom tako i u neislamskom svijetu. Skoro u svim zemljama svijeta muškarci su ti koji imaju vlast u svojim rukama. Oni donose zakone i propise. I svi Božiji poslanici su bili muškog spola. Skoro slična stvar je i sa filozofima, a donekle i sa kompozitorima, premda samo komponovanje se više oslanja na moć mašte nego na snagu mišica. Akad (egipatski književnik i mislilac) kaže sa ironijom da su čak i kuhanje, krojenje i modiranje, poslovi koji se inače smatraju specijalnostima žena, nerijetko područje u kojima muškarci nadmaše žene.

Sve su ovo činjenice u kojima islamsko pravo nema nikakvog udjela, jer su to opšte pojave u svim dijelovima svijeta, i tamo gdje

islamsko pravo ne vlada niti se sudi po Kur'anu. Sve su ovo gole istine. Čovjek je izdržljiviji (snažniji) od žene po zakonu prirode, zahvaljujući građi svoga tijela i upravi kojom ga je Stvoritelj obdario. Ako se negdje u svijetu i dogodi da žena bude naimenovana ministrom, vođom ili vladarem, to je rijetkost i izuzetak koji samo potvrđuje pravilo (princip).

Osim toga, ovdje je potrebno naglasiti da je Islam samo registrovao već postojeće pravilo.

Nakon svega izloženog postaje potpuno jasnim stav Islama po pitanju naslijeđa, kada je propisao da muškarac nasljeđuje dva puta veći dio u odnosu na ženu. Kur'an je ovu prednost dao muškarcu iz prostog razloga što je muškarac taj koji mora trošiti na izdržavanje čitave porodice od onoga što lično zaradi svojim radom i znojem. On ne smije dirati u imovinu svoje supruge (bez njene dozvole).

Iz izloženog se da zaključiti da je stav Islama o ženi sasvim umjestan i pravedan. Postupak Muhameda a. s. prema njegovim suprugama bio je oličenje ljubavi. Pokazivao je prema njima punu naklonost i nježnost. Zar nije rekao: »Dragi su mi iz vašeg svijeta žene i miris, a moja najveća radost je u namazu.« Kako se iz njegovih riječi vidi žene su spomenute zajedno sa mirisom i namazom što, u stvari, predstavlja vrhunac poštovanja žene. I svoj posljednji oproštajni govor upućen ashabima, kada se rastajao sa ovim svijetom, završio je oporukom da lijepo ophode sa svojim ženama (suprugama).

I na kraju, Svemogući Allah dž. š. je muškarcu povjerio izgradnju, podizanje i uređenje života, ali je ženi podario mnogo veću značajniju, težu i, daleko, časniju ulogu: povjerio joj je odgoj i vaspitanje samog čovjeka. Ovo povjerenje predstavlja, bez sumnje, najveću čast žene. Pa može li se nakon svega izloženog tvrditi da je Islam prema ženi bio nepravedan i nasilje učinio?!!

DUŠA

Prijatelj nastavi, vjerujući da me je ovoga puta doveo u bezizlaznu situaciju.

– Šta je tvoj dokaz da čovjek ima dušu, da će poslije smrti biti proživljen, da nije samo tijelo koje se nakon smrti raspada na svoje sastavne elemente i šta vaša vjera kaže o prizivanju duša?

Nakon kratkog razmišljanja rekoh prijatelju:

– Tvoje pitanje je, bez sumnje, dosta složeno. Govor u duši je poput hoda po bespuću. Postojeće činjenice govore u naš a ne u vaš prilog.

Zastao sam za trenutak razmišljajući a zatim sam nastavio:

– Pokušaj malo da zajedno sa mnom razmisliš! Prvi pokazatelj koji će nam pomoći kada raspravljamo postojanje duše jest priznata činjenica da čovjek ima dvije prirode:

Vanjsku – vidljivu – u koju spada njegovo tijelo sa svojim atributima materije, a koje kao takvo ima svoju težinu, zaprema određeno mjesto, podložno je uticaju vremena, mijenjanju, kretanju, prelasku iz stanja u stanje, zapada u različite situacije: jedanput je zdravo da bi drugi put oboljelo; poznaje debljinu, mršavost, crvenilo, blijedost; nalazi se u stanju aktivnosti, lijenosti; spopada ga san, budnost, glad, sitost itd. Tu su i osjećaji, raspoloženja, strasti, strah i sl. Zbog toga što ova čovjekova vanjska vidljiva priroda sa dodatnim osjećanjima ima atribute materije, kažemo da su čovječije tijelo i njegova životinjska duša materijalni; i – duhovna priroda unutar samoga čovjeka koja je različita od prve i njoj suprotna. Njene su karakteristike: nepromjenljivost, neomeđenost vremenom i mjestom i trajnost. Sačinjavaju je: razum sa svojim stalnim mjerilima, zaključcima (logičkim) i kategorijama, savjest sa svojim zakonima, estetski osjećaj i (čovjekovo) »Ja« koje u sebi sakuplja sva navedena svojstva uma, savjesti, estetskog i etičkog osjećaja. Ovo »Ja« je netjelesno i potpuno različito od životinjske duše koju razdiru glad i požude. »Ja« je apsolutno neograničeno čovjekovo jastvo pomoću kojeg on doživljava duboki osjećaj svoga

prisustva, bivstvovanja, pokazivanja i predstavljanja u svijetu: da je ovdje i da je uvijek ovdje bio. Taj osjećaj je kontinuiran, uvijek isti i bez svoje prošlosti i budućnosti. On je, u stvari, trajno »Sada« predstavljeno o osjećanju stalnosti i trajnosti.

Riječ je ovdje, dakako, o sasvim drugoj vrsti postojanja od prve. Ovo postojanje nema atribute materije pa ne podliježe zakonu promjene i nije omeđeno ni vremenom ni mjestom niti se može ičim mjeriti. Zahvaljujući nepromjenljivošću ovog postojanja uspijevamo mjeriti promjenljivo; zahvaljujući njegovom apsolutnošću saznajemo relativno u svijetu materije. Ukratko, riječ je o postojanju duhovne prirode.

Zapitajmo se sada: koja od ove dvije prirode predstavlja čovjeka? Da li je čovjek njegovo tijelo ili njegova duša?

Da bismo došli do pravog odgovora na postavljeno pitanje, moramo ispitati koja je od ovih priroda nadređena drugoj.

Materijalisti tvrde da je čovjek, u stvari, njegovo tijelo, koje ima primarnu ulogu u odnosu na sve drugo što čovjek posjeduje. Sve ostalo, kao što su: razum, logičko zaključivanje, osjećaji (estetski i etički), savjest, biće ili čovjekovo »Ja« samo je dodatak tijelu i ima drugorazredni značaj u odnosu na tijelo, jer mu je podređeno i u njegovoj je službi.

Međutim, ovo tvrđenje naših prijatelja materijalista je pogrešno. Čovječije tijelo je podređeno ljudskoj duši. Ono slijedi dušu a ne duša njega. Zar se ne dogodi da tijelo zatraži hranu pa mu je mi uskratimo, jer smo prethodno odlučili da taj dan postimo u ime Boga?! Naše tijelo, kada ujutro ustanemo, otpočinje mehanički da izvršava plan rada koji smo donijeli i do u tančine razradili. Ko je taj koji ovdje, uistinu, slijedi a ko je taj koji je slijeđen?!!

Onog momenta kada komandos odluči da se žrtvuje i opaše oko sebe dinamit kojim želi da razori tenk, gdje je tada tijelo, gdje je tu materijalni interes koji bi on mogao postići žrtvovanjem svoga života? Ko u ovom trenutku ima presudnu riječ? Duša je ta koja odlučuje da se u jednom trenu tijelo ima žrtvovati. Ovaj trenutak ne može objasniti bilo kakvim materijalnim interesima nijedan materijalistički pravac. A i tijelo nema snage da odbije naredbu duše, da joj protuslovi. Njemu jedino preostaje da iščezne. Sada se jasno vidi koji je od ova dva postojanja primarniji i značajniji; koja od dvije čovjekove prirode uistinu predstavlja čovjeka.

Mi imamo danas više dokaza da čovječije tijelo ima drugorazredni značaj u odnosu na njegovu dušu. Ovu istinu nam potvrđuje sve ono što se zbiva danas na polju amputiranja, presađivanja pojedinih dijelova čovječijeg tijela; što čitamo o elektronskom srcu, vještačkim bubrezima, banci krvi i očiju i što znamo o presađivanju pojedinih organa kao ruku, nogu i srca. Neće biti nimalo neobično i smiješno ako mladoženja 2000. godine bude ušao mladoj i našao je

kako vadi iz usta protezu, skida periku, odlaže plastične grudi, vadi vještačke oči, ostavlja drvenu nogu i na kraju od mlade ostane samo kostur sličan šasiji bez vrata i sjedišta.

Vidimo da se tijelo može secirati do ovog stepena, rastavljati i sastavljati bez imalo bojazni da se išta desi ličnosti, što jasno govori da ta ruka, noga, kosa, oči ili grudi nisu sami po sebi čovjek. Ti vidiš da se ovi organi daju prenositi, zamjenjivati i na njihovo mjesto postavljati baterije, šarafi i aluminijski dijelovi a da čovjek opet ostane ono što jest, dakle, čovjek. Vidi se da je duša, dakle, ta koja »sjedi za volanom« upravljajući mašinom koja se naziva tijelo. Nju možemo plastično predstaviti kao jednu upravu koju, opet, predstavlja savjet uprave satkan od mnoštva ćelija mozga. Ali duša nije ni u kom slučaju mozak. Primjer mozga sličan je primjeru ćelija tijela koje se pokorava naredbama koje dobija i koje izražava. Tijelo je u svemu ovome samo rukavice koje navlači ta nevidljiva ruka – duša i pomoću njih operiše u svijetu materije.

Da zaključimo na osnovu svega izloženog: Čovjek ima dvije prirode. Primarna je njegova duša, a sekundarna njegovo tijelo.

Poslije smrti sekundarna priroda propada (nestaje), a primarna se pridružuje svijetu vječnosti.

Što se tiče ljubitelja filozofije, njima želimo iznijeti jedan drugi dokaz postojanja duše na osnovu svojstva kojim se odlikuje kretanje. Ovo kretanje je nemoguće promatrati osim izvan njega samoga. Nemoguće je da shvatiš kretanje sve dotle dok se i ti sam zajedno s njim krečeš u istom krugu. Da bi ga shvatio moraš ga izvana promatrati. Dogodi ti se da u pokretnom liftu ne možeš da razaznaš, da li lift stoji ili se kreće. To je stoga što si postao njegov zajednički dio u njegovom kretanju. Pravu stvar ćeš moći saznati tek kada kroz vrata lifta baciš pogled na predmete vani. Slično se događa ako se nalaziš u vozu koji se lagano kreće tračnicama. Kretanje voza osjetiš tek kada se on zaustavlja ili kada baciš pogled kroz prozor. Ne bi mogao zapaziti ni kretanje Sunca sa Sunca. Njegovo kretanje se može uočiti sa Mjeseca ili Zemlje, kao što se ni kretanje Zemlje ne može zapaziti ako stojiš na njoj. Ono je primjetno kada je promatraš, na primjer, sa Mjeseca.

Jedno stanje (situaciju) možeš obuhvatiti tek kada si izvan njega. Mi ne bismo bili u mogućnosti shvatiti prolaznost vremena da u nama nema »dijela koji shvata«, a koji je izvan ovog kontinuiranog vremenskog prolaženja, tj. koji stoji »na pragu vječnosti«. Kada bi se naše shvatanje prolaznosti vremena pomjeralo svakog trenutka sa kazaljkom koja pokazuje sekunde, ne bismo nikada mogli shvatiti te sekunde.

Tako dolazimo do zapanjujućeg rezultata da u samima nama postoji dio našeg postojanja koji je izvan okvira vremenskog prolaženja, tj. koji je vječan. On promatra kretanje vremena, a sam je u

stanju mirovanja i shvata ga bez da se upliće u nj. Zbog toga taj dio ne raste i ne stari, pa prema tome i ne propada. Onoga dana kada čovječije tijelo postane zemlja ovaj dio će ostati živeći svoj posebni život neomeđen vremenom. Taj dio je duša.

Svi mi možemo u našoj unutrašnjosti osjetiti ovo duhovno postojanje u obliku prisutnosti, trajnosti, pokazivanja i bivstvovanja koje je potpuno različito od promjenljivog materijalnog postojanja.

Ovo unutrašnje stanje koje osjećamo i shvatamo u trenucima unutrašnje budnosti, a koje sam nazvao stanjem prisutnosti, je, u stvari, vodič koji nas vodi duhovnom postojanju unutar nas i dovodi nas do tajne koja se zove duša...

Drugi dokaz za postojanje naše duhovne prirode je naš iskonski osjećaj slobode. Kada bismo u kojem slučaju bili samo materijalna tijela unutar materijalnog života kojima upravljaju nužni materijalni zakoni, ovaj naš iskonski osjećaj slobode ne bi imao svog smisla. Znači da mi posjedujemo dušu koja se uzdiže iznad okvira vremena, nadilazi smrt i materijalne nužnosti.

Šta ovdje (reći) **o proživljenju?**

Nije se niko poslije smrti vratio da nas obavijesti o onome šta se s njim tamo dogodilo. A nije nastupio ni Dan proživljenja koji bi nam poslužio kao dokaz i jasno svjedočanstvo (ponovnog proživljenja). Sve što se može reći o proživljenju jest to da je proživljenje vjerska istina koju prihvataju i razum i nauka. A zašto je oni prihvataju? Razum i nauka prihvataju ovu vjersku istinu zato što svjedočanstva bivstvovanja kao i svi njegovi fenomeni ukazuju na to da u svemu postoji vraćanje na polaznu tačku i da sve ima svoj red. Tako noć smjenjuje dan da bi se ta pojava opetovala ponovo nastupom novog dana. Sunce se rađa, a zatim zalazi kako bi se ponovo rodilo. Godišnja doba se smjenjuju: dolazi ljeto, pa jesen, a zatim slijede zima i proljeće da bi odmah poslije proljeća ponovo nastupilo ljeto, poslije njega jesen, pa zima i tako redom. Nakon što budemo budni mi utanjamo u san koji pretpostavlja naše ponovno buđenje. Sve su ovo činjenice koje nam potvrđuju da poslije smrtnog počinka (smrti) neizbježno dolazi proživljenje, jer »sve ima svoj red«. Svemogući Allah dž. š. kaže za sebe u Kur'anu da je Začetnik (El-Mubdi'u) i Obnovitelj (El-Mu'idu): »Onako kako vas je u početku stvorio vi ćete se Njemu povratiti« (El-A'raf, 29). »(Allah) sve stvara od početka zatim ga povraća...« (Junus, 4). Zar sve u prostranom kosmosu ne kruži počevši od atoma pa do galaksije!? Čak i civilizacije imaju ciklično kretanje. I istorija također. I baš ova činjenica vječnog vraćanja, koja obuhvata sve što postoji, potvrđuje fenomen proživljenja poslije smrti. Drugi dokaz proživljenja jest ovaj precizno uspostavljeni poredak koji prožima čitav kosmos u kome sve funkcioniše po mudro udešenom planu i odvija se po jed-

nom datom redu. Takav poredak vlada u najvećoj galaksiji i u najmanjem djeliću kosmosa – atomu pa čak i u njegovom djeliću – elektronu. Red i poredak prožimaju sve što postoji. Ni djelić atoma – elektron ne može prelaziti iz »kosmosa« u »kosmos« unutar samoga atoma osim pod uslovom da uzme količinu energije čija je jačina srazmjerna njegovoj brzini. Da bismo ovo slikovitije dočarali zamislimo elektron kao putnika u vozu koji da bi nekuda otišao mora imati voznu kartu.

Pa kako onda možemo da pojmimo da u ovom precizno uređenom poretku može pobjeći ubica ili nasilnik od kazne samo zato što je uspio zavarati policiju. Razum govori da će ubicu i nasilnika nužno stići kazna i da postoji drugi svijet na kome će se izravnavati računi. Tako govori pravda. Ljudi su prirodno naklonjeni da idu za pravdom, da je vole i da je traže, te da nastoje da je ostvare. Ali i pored svega toga pravda na ovom svijetu nije uvijek zadovoljena.

Ako žeđ za vodom, kao što kažu mislioci, ukazuje na postojanje vode, onda žeđ za pravdom ukazuje na postojanje pravde. Međutim, ako apsolutna pravda ne postoji na ovom našem svijetu, onda mora doći dan i čas kada će mjerila pravde biti uspostavljena.

Sve ovo do sada izloženo ukazuje da postoji proživljenje poslije smrti, polaganje računa za sve poslove na ovom svijetu i drugi svijet. Onaj koji vjeruje u Kur'an nema uopće potrebe za ovim dokazivanjima proživljenja zato što on vjeruje srcem i što se oslobodio zamaranja koje nameće raspravljanje:

»Pitaju te o duši. Reci: Duša je odredba moga Stvoritelja. Vama je znanja dato vrlo malo« (El-Isrá, 85).

Duša je tajna o kojoj niko ništa ne zna. Interesantno je ovdje spomenuti da je u Kur'anu uvijek uz spominjanje duše spomenuto da je ona »odredba moga Stvoritelja«:

»Naučava Objavu, po odredbi Svojoj, kome hoće od Svojih robova« (El-Mu'min, 15). »Šalje meleke sa Objavom, po odredbi Svojoj, kome hoće od Svojih robova« (En-Nahl, 2), »Te noći (Lejlei-kadr) silaze meleki i Duh sa dozvolom svoga Gospodara Stvoritelja i to za svaki posao...« (El-Kadr, 4). »I Mi smo ovako tebi objavili duha po odredbi Našoj...« (Eš-Šura, 52). Uvijek dakle, uz riječ duša (Er-Ruh) spomenute su i riječi: Po Njegovoj odredbi, Po odredbi moga Gospodara Stvoritelja (Min emrihi, Min emri Rabbi). Označava li riječ »Božija odredba« dušu? (Misli li se time na dušu?). I »Božija riječ« također? Zar nije Allah rekao za Issa a. s. da je:

»... Riječ Svoju njegove ime je Mesih sin Merjemin...« (Ali Imran, 45). »Riječ Njegova koju je spremio Merjemi i Duh Njegov...« (En-Nisa, 171). Jesu li riječi El-Emru, Er-Rûhu, sinonimi istog značenja? Ove riječi su samo znaci (simboli). Pravo njihovo značenje zna samo Sveznajući (Allah). Još nam nakon ovoga ostaje

da se pozabavimo pitanjem prizivanja duša. Da odmah kažemo da mi sumnjamo u mogućnost prizivanja duša. Sumnjivo je tvrđenje da pojava mračne sobe uzrokuje prizivanje nečije duše. Veliki mislilac Henri Suder kaže:

»Izvori ove pojave su unutrašnji um i duhovne snage samoga posrednika i ništa drugo«. A indijski mislioci naučavaju:

»Ono što se pojavljuje kao posrednik pri prizivanju jesu zemaljske duše koje znaju neke stvari o mrtvima i upotrebljavaju ih za podsmjehivanje prisutnih i njihovo ismijavanje. Muslimanski mistici (sufije) kažu da onaj koji prisustvuje tim seansama nije duša nego dvojnik, tj. džin koji je pratio umrloga za njegova života i kao takav poznaje njegove tajne. Pošto je džin dugovječan on ostaje da živi i poslije smrti svoga druga. I džin je taj sada koji prisustvuje seansama (prizivanju) i otkriva tajne svoga druga: imitira njegov glas i oponaša ga u njegovim manirima s ciljem da, po običaju džina prisutne ismije. To dolazi otuda što su džini čovjekovi neprijatelji. Oni (islamski mistici) kažu: Ako pritisnemo zvonce na kancelariji izaći će portir, dok odgovorni neće ostaviti svoj svijet da bi nam izašli. Slično je i u svijetu duša: Onaj koji prisustvuje seansama prizivanja duša i prisutne ismijava jesu zemaljske duše i džini i svi oni koji su na nivou njihovom«. Što se tiče ljudskih duša, one su u drugom svijetu, svijetu između smrti i proživljenja i njih nije moguće dozvati. Ali moguće je, možda, da se spoje sa onima koga vole u snu ili na javi ako budu postojali odgovarajući uslovi za to. Sa mnogih ovakvih seansi kojima smo prisustvovali i na osnovu onoga što smo sakupili kao vlastito iskustvo, a što se odnosi na ovu temu, možemo zaključiti: Ne postoji nijedan dokaz da je pojava mračne sobe uzrok prisustva tražene duše. Možda mišljenje muslimanskih mistika najbolje objašnjava šta se u stvari dešava. Ovaj fenomen je još uvijek u fazi istraživanja. Istaknimo da je, na žalost, šarlatanstvo ovdje još uvijek više zastupljeno nego stvarne istine. Posljednja riječ u ovome još nije izrečena. Nema sumnje u to da ćeš se ti smijati riječima kao što su džini zemaljske duše, dvojnik i sl. Ti za to imaš i opravdanje. Jer ako ne vjeruješ u postojanje svoje vlastite duše, kako je onda moguće očekivati od tebe da vjeruješ u postojanje moga džina... Ako ne vjeruješ u Boga, kako se od tebe može očekivati da vjeruješ u postojanje šejtana. Ali i pored toga, da si se rodio prije sto godina i da ti je došao čovjek i počeo pričati o nevidljivim zracima koji prolaze kroz željezo, o slikama koje se prenose zrakom preko okeana brže od jedne sekunde i o astronautu koji korača po tlu Mjeseca, zar se ne bi smijao i zavaljivao se od smijeha na sve te priče i zar ne bi u sebi pomislio da je čovjek koji ti to priča pobjegao iz ludnice. Ali, eto, i pored toga svega kakve divne istine su to danas koje svi čujemo i gledamo.

SAVJEST

Reče moj prijatelj:

– Vi o savjesti govorite tako kao da je ona nešto apsolutno, premda je savjest samo jedan od društvenih proizvoda: ništa više do jedna aluminijska novčanica skovana, žigosana i oblikovana u peći društvenog poslovanja. Mi smatramo da savjest mijenja svoje principe i zakonitosti shodno tekućim interesima. Ona, dakle, nije ništa apsolutno. Za vrijednost koja koristi kažemo da je dobro, a za vrijednost koja šteti kažemo da je zlo pa makar ta vrijednost bila i sama čednost kojoj ste vi privrženi kao svojim očima. Rekoh prijatelju zadržavši pri tome punu smirenost:

– Da... To je mišljenje materijalističke filozofije... kao što čujem... savjest je vlast prijekora i opomene ponikla iz društvenih činioca. U stvari, savjest nije ništa više do sakupljeno iskustvo koje se kao takvo razlikuje od ličnosti do ličnosti shodno vremenu i naciji. Tako vi mislite i govorite.

Ali, prava istina je nešto sasvim drugo.

Savjest je svjetlo koje je Allah dž. š. unio u čovjekovu prirodu. Ona je pokazatelj, vodič i »busola« sa kojom se rađa čovjek. Ovo svjetlo nas vodi istinama. Sva uloga društvenog faktora svodi se na to da »čisti« staklo te busole i glača ga.

Mi imamo mnogo dokaza koji govore u prilog naših tvrdnji a tvoje demantuju. Spomenućemo samo neke od njih:

Uzmimo, npr., životinjski svijet koji ne poznaje društvo u običajenom smislu riječi. U njemu ima bezbroj vrlo interesantnih i začuđujućih pojava. Vidiš, npr., mačku gdje se nakon izbacivanja izmeta okreće da ga pokrije zemljom. U kojem je ona »mačkinom društvu« to naučila? Otkuda to da ona razlikuje čistoću i nečistoću? Dalje, vidiš mačku ugrabi ribu i kad je uhvatiš na djelu i zbog toga je udariš, primjećuješ kako se pokorava i žmirka, osjećajući očito da je uradila nešto što je zabranjeno. Posmatraš je kako, igrajući se po kući sa djecom, obara vazu koja se razbija. Šta se tada dešava.

Mačka u strahu bježi i krije se ispod stolice, osjećajući da je počinila nešto za što će, možda, biti kažnjena.

Sve su ovo svjedočanstva i manifestacije postojanja svijesti.

U carstvu mačaka ne postoji potreba za nastanak ovih osjećanja. Osim toga mi znamo da u osnovi ne postoji »Mačije društvo«.

Pogledajmo sada jedan drugi fenomen – običaj bračne vjernosti kod goluba i razmislimo o njemu. Promotrimo i pokušajmo malo pobliže shvatiti plemenitost konja koja se ogleda u njegovoj vezi sa njegovim vlasnikom, oholost lava i istovremeno njegovo izdizanje iznad toga da svoju žrtvu napadne s leđa, stid mužjaka deve i njegovo prekidanje spolnog akta čim primijeti da ga neko posmatra. Zatim tu je i onaj slučaj sa lavom i ukrotiteljem lavova u Nacionalnom cirkusu u Kairu, kada je lav s leđa navalio na ukrotitelja Muhameda El-Hilva i, zarivši mu kandže u pleća, smrtno ga ranio. Šta se neposredno poslije toga događalo s lavom čujemo od službenika spomenutog cirkusa. Oni pričaju kako se lav odmah poslije toga incidenta potpuno ustegao od uzimanja jela. Povukao se u svoj kavez koga nije napuštao. Prebacili su ga u jedan od zooloških vrtova. Pustili su mu jednu ženku, kako bi se razonodio i zabavljao. On je ženku ranio i »izgurao« ju je napolje. I dalje se ustezao od uzimanja hrane. Poslije toga je počeo gristi svoju »griješnu« nogu, kidajući je dio po dio. Noga je toliko krvarila, da je na kraju lav uginuo.

Šta vidimo: zvijer, dakle, vrši samoubistvo, kajući se i otkupljujući se za svoj zločin. Iz kojeg društva u carstvu lavova je spomenuti lav naučio ove običaje i da li u njihovom društvu razdiranje čovjeka predstavlja zločin koji se kažnjava samoubistvom? Mi smo ovdje pred činjenicama plemenitosti, morala i savjesti koje ne susrećemo, često, ni kod ljudi. Mi smo pred potpunim neuspjehom bilo kakvog materijalističkog tumačenja i poimanja savjesti. Jedino pravo tumačenje za sve ovo je ono koje smo na početku istakli, a koje glasi da je savjest svjetlo koje je Bog dž. š. usadio u čovjekovu prirodu i da se cjelokupna uloga socijalnog faktora ogleda u tome da očisti rđu sa duše, kako bi ona lakše mogla otkriti i dokučiti ovo Božije svjetlo. Tako se da protumačiti i slučaj lava sa ukrotiteljem. Zajednički život, uzajamna ljubav i druženje prekalili su životinjsku dušu, koja je, zahvaljujući tome uspjela zapaliti svjetiljku Milostivog. Vidjeli smo da je lav, poslije događaja u cirkusu, jako žalostan. On se kaje i na kraju vrši samoubistvo zbog onoga što je učinio, ponašajući se u svemu tome kao čovjek.

»Šta je halal (dozvoljeno) jasno je, a šta je haram (zabranjeno) objašnjeno je...«, kao što kaže Muhamed a. s. »Traži objašnjenje od svoga srca iako si ga dobio od ljudi!«

Nije potrebno završiti šeriatski fakultet, da bi se moglo znati šta je ispravno a šta pogrešno; šta je istina a šta neistina; da bi se

mogao razlikovati haram od halala. U srce svakog od nas Bog dž. š. je postavio šeriatski fakultet i mjeru koja pokazuje istinu. Sve što se traži od nas svakoga jest da očistimo svoje duše od prevlaka materije i naslaga poriva, pa da progledamo, promatramo, saznajemo i mognemo razlikovati šta je šta bez štapa koji se zove »društveno iskustvo«, već Božijim svjetlom, koje se zove savjest.

»O vjernici, ako se vi budete pridržavali Božijih propisa i klonili se Njegovih zabrana, On će vas uputiti da možete razlikovati istinu od neistine...« (El-Enfal, 29).

Bog dž. š. kaže u jednom hadisu – kudsiji od sufije Muhameda b. Abdil Džebbara:

»Kako možeš da od mene očajavaš a u tvome srcu se nalazi moj izaslanik i onaj koji govori u ime Mene«.

Savjest je nepromjenjiva istina. I osnovne moralno-etičke vrijednosti su također nepromjenjive. Ubiti nedužna i nevina čovjeka neće nikada postati vrijednost kao ni krađa, ni laž, vrijeđanje drugoga, razvrat, preljuba, nepristojnost, grubost, surovost, dvoličnost, izdajstvo itd. Sve su ovo nedostaci i kao takvi će ostati dok je vijeka i svijeta.

Na drugoj strani, ljubav, samilost, iskrenost, blagost, oprost i dobročinstvo su vrijednosti i kao takve će ostati za sva vremena osim da se izmijene nebesa i zemlja, ludost zavlada i nestane razuma.

DA LI OBREDI HADŽA SADRŽE U SEBI ELEMENTE IDOLOPOKLONSTVA?

Reče prijatelj, trljajući ruke od radosti i lukavo se podsmjehujući tako da su mu se vidjeli kutnjaci, dok su mu oči zablistale blistavošću koja se može primijetiti na licu boksera u momentu kada se sprema da protivnika nokautira:

– Zar ne uočavaš zajedno sa mnom da su obredi hadža kod vas otvoreno i očito idolopoklonstvo... ta kamena građevina koju nazivate Kabom i o koju se otirete i oko koje obilazite, pa kamenovanje šejtana, zatim trčanje između Safe i Merve, onda ljubljenje Hadžerul esveda (Crnog kamena), priča o sedam obilaženja – tavaf, sedam kamenovanja i sedam trčanja sve su to ostaci priče čarobnih brojeva koji se spominju u starim šarlatanskim pričama, zatim ihrami (ogrtači) koje oblačite na gola tijela... oprosti ako sam te uvrijedio ovom otvorenošću, jer u nauci nema stida.

I prijatelj poče lagano ispuštati dim svoje cigarete, prateći me ispod svojih naočala.

Rekoh mu sasvim mirno:

– A zar i ti ne uočavaš zajedno sa mnom da po zakonima materije, koje si proučavao, manji dijelovi kruže oko većih pa vidimo, npr., da elektron u atomu kruži oko jezgra, Mjesec kruži oko Zemlje, Zemlja oko Sunca, Sunce oko Galaksije, Galaksija oko veće galaksije, dok tako ne stignemo do »apsolutno Najvećeg«, a to je Bog dž. š. Zar ne kažemo: »Allahu ekber-Allah je najveći. I tako, shodno tvom naučnom zakonu, oko Njega, kao najvećega, nužno mora sve ostalo da kruži. I ti u ovom momenutu kružiš oko Njega u sklopu tvog sunčevog sistema uprkos tebi i ništa ti ne preostaje drugo nego da kružiš. Nema u čitavom kosmosu ništa nepromjenjivo osim Allaha dž. š. koji je kao takav Neograničen, Apsolutan i Stalan. Sve se kreće oko Njega. Ovo je zakon odnosa manjeg i većeg koji ti poznaješ iz fizike.

A što se nas tiče, mi drage volje obilazimo oko Bejtullaha (Kabe), prve zgrade koju je čovjek uzeo da u njoj obožava Allaha.

Ona je, kao prva bogomolja u istoriji čovječanstva, postala simbolom i Božijom kućom. Zar nema u svijetu ovom našem slučajeva da se obilazi neko ko je umro i čije se obilaženje pravda time da je koristio čovječanstvu. Osim toga tu su mnogi velikani čiji grobovi su nepoznati, a koji bi se sigurno posjećivali da su poznati. Tu su i grobovi mnogih neznanih junaka na koje se redovno polažu vijenci. Pa zašto nam onda prigovarati što mi bacamo kamenčiće na simbolični spomenik za koga kažemo da simbolizira šejtana. Zar ne živiš u trci i žurbi od rođenja pa do smrti, da bi poslije tvoje smrti tvoj sin započeo trku iznova; ta trka je, u stvari simbolična trka koja započinje od Safe – koja riječ znači čistinu, prazninu, pustoš, što je sve simbol nepostojanja, pa do Merve – čiji sam naziv označava izvor koji je simbol života i postojanja. Nije li to, u stvari, trčanje od nepostojanja postojanju, zatim od postojanja nepostojanju... i nije li ovo nužno kretanje svih stvorenja. Zar, poslije svega ovoga, u obredima hadža ne vidiš duboki simbolični rezime svih ovih tajni.

A što se tiče broja sedam (vidjeli smo da se pojedini hadžski obredi obavljaju sedam puta-prim. prev.) što ti ismijavaš, dozvoli da ti, prije nego ukažem na tajnu toga, postavim nekoliko pitanja. Možeš li mi reći ti u čemu leži tajna da se broj muzičkih nota završava s brojem sedam: sol, la, si, do, re, mi, fa? Broj stepeni svjetlosnog spektra je, također, sedam, kao što i elektroni kruže oko atomskog jezgra na sedam putanja (područja). Do potpunog formiranja djeteta u majčinoj utrobi dolazi u sedmom mjesecu i ako se ono rodi prije toga vremena obično ne ostane u životu. Kod svih naroda na svijetu sedmica ima sedam dana, iako nije bilo nikakvih dogovora za usaglašavanje tog broja. Zar nam sve ovo ne govori da broj sedam ipak ima neku svoju tajnu. Ili su sve ove stvari obične šarlatanske zavrzlame.

Zar se ne dogodi da poljubiš pismo dobijeno od drage. Hoćeš li samo zbog toga biti idol a trijac? Zašto nas onda osuđuješ i napadaš samo zato što ljubimo Hadžerul-esved koji je Muhamed a. s. nosio u svojoj odjeći i poljubio ga. Ništa u tome nema idolatrijsko. Mi se pri vršenju vjerskih obreda ne obraćamo direktno kamenu, nego tragamo za dubokim značenjima, simbolima i uspomenama na koje on podsjeća.

Obredi hadža, s druge strane, predstavljaju izuzetne prilike za aktiviranje misli, oživljavanje osjećanja i produbljivanje takvaluka u ljudskom srcu. A što se tiče ihrama koje nose hadžije pri obavljanju hadža, a koji ne smiju biti šiveni, oni, u stvari, simboliziraju odricanje od ukrasa ovoga svijeta i puno oslobađanje čovjeka, koji se kao takav pokorava samo svemogućem Allahu dž. š. Čovjek i dolazi na ovaj svijet u omotu, odlazi sa svijeta u omotu i u kabur biva položen u omotu. Svega toga su simbol ihrami. Zar ne

vidiš kako protokol zahtijeva da se kod svečanih prijema mora biti u svečanom odijelu i ako bi se drugačije postupilo pravila bontona bila bi povrijeđena. Mi kažemo:

Jedino pred veličinom Allaha dž. š. padaju svi ukrasi i odbacuju se svi nakiti ovoga svijeta. Jedini Allah dž. š. zaslužuje da mu čovjek bude potpuno odan i ponizan. Osim toga ihrami – ta skromna haljina – koje za vrijeme hadža nose svi bez razlike: i bogati i siromašni, i maharadža i milioner jer su svi ljudi pred Bogom jednaki, ukazuje na bratstvo svih ljudi bez obzira na razlike po položajima i bogatstvu.

Hadž je naš veliki skup i godišnji kongres muslimana čitavog svijeta. Džuma-namaz je sedmični kongres.

U svemu izloženom ima lijepih pouka i misli sa dubokim značenjima za svakoga ko razmišlja i pametno rasuđuje. Ništa u svemu tome nema obilježje idolopoklonstva.

Kada bi ti stao sa mnom jednom na Arefatu u momentu kada nekoliko miliona vjernika izgovaraju: Allah je najveći i uče Kur'an na nekoliko desetina jezika i uzvikuju »Odazivam Ti se o Bože!«, plaču i izgaraju u čežnji i zanosu, sigurno bi i ti sam zaplakao od ushićenja i radosti što ti se pružila ta izuzetna prilika da se sa tom ogromnom masom svijeta nađeš na tome časnom mjestu kada pred svevišnjim Allahom dž. š. padaju sve veličine i ljepote ovoga svijeta, pred apsolutnim Gospodarem koji upravlja svim i u čijoj je vlasti sve.

ZAŠTO KUR'AN NE BI BIO DJELO MUHAMEDOVO?

Reče mi prijatelj birajući riječi:

– Nije mi želja da te vrijeđam, jer znam koliko ti poštuješ Kur'an i njime se ponosiš. Osim toga i ja se slažem s tobom da je Kur'an izuzetno vrijedna knjiga. Ali zašto on ne bi mogao biti Muhamedovo djelo, jer čovjek Muhamedove veličine ne bi izazvao nikakvo čuđenje pisanjem jednog djela kao što je Kur'an. Ovo mi izgleda više logičnijim, nego govoriti da je Kur'an Allahovo djelo, objavljena knjiga. Mi nismo vidjeli Boga da nešto spušta sa neba. Mi živimo u vremenu kada je vrlo teško uvjeriti čovjeka u postojanje meleka po imenu Džebrail koji se spustio sa neba sa knjigom koja je nekome objavljena.

Rekoh mu sasvim mirno:

– Naprotiv, živimo u vremenu kada je sasvim lahko povjerovati da postoje meleci kao nevidljiva bića i da se istine mogu prenijeti čovjeku putem objave. Danas je tako popularan svaki govor o letećim tanjirima koji se, upućeni sa nekih dalekih nebeskih tijela, tu i tamo spuštaju na površinu naše planete, govor o nevidljivim zracima koji imaju ubitačno dejstvo, zatim o radio-talasima koji postavljaju ciljeve i gađaju ih. Tu su, dalje, slike koje se u zraku transformišu u vibracije koje kasnije hvataju mali aparati veličine duhanske kutije, zatim razne vrste kamera koje uspješno snimaju sjenke, oči koje vide u tami, čovjek koji hoda po mjesečevoj površini, kosmički brod upućen na Mars itd.

Danas više nije nikakvo čudo čuti da je Allah dž. š. poslao meleke – nevidljivo biće, sa objavom jednom od svojih poslanika. Postojanje meleka Džebraila začuđuje danas manje od onoga što slušamo svakog dana i gledamo.

Što se tiče našeg govora da Kur'an nije djelo Muhamedovo, on se temelji, pored ostalog, i na slijedećem:

Kur'an po obliku (formi) svog sadržaja, po sastavu, slovima i samom sadržaju kao takvom, ljepoti izražavanja, preciznošću jezika predstavlja nešto što ne ulazi u domene ljudske moći. Ako ovo-

me pridodamo i to da je sam Muhamed a. s. bio »umijj«, tj. nije čitao ni pisao, niti je učio u školi, nije dolazio u dodir sa drugim civilizacijama, jer nije napuštao Arapsko poluostrvo, onda otpada mogućnost svake sumnje i postavljanja ovakvog pitanja. Allah dž. š. odgovara onima koji kažu da je Kur'an djelo čovjeka:

»Reci: Sačinite jedno poglavlje koje bi bilo ravno njemu i pozovite osim Allaha, za koje mislite da bi vam mogli u tome pomoći« (Junus, 38), tj. pozovite u pomoć džine, meleke i sve genije ljudske misli i donesite bar jedno poglavlje slično njemu. Ovaj izazov je još uvijek aktuelan. Ali još niko nikada nije uspio ništa donijeti.

Ako Kur'an posmatramo sa jednog neutralnog i objektivnog aspekta, odbacićemo svaku mogućnost da je Muhamed njegov autor iz više razloga:

– prvo, kada bi Kur'an bio njegovo djelo, onda bi on u njega unio sebe, svoje brige, žalosti, jer znamo da je Muhamed za godinu dana izgubio svoju suprugu Hatidžu i amidžu Ebu Taliba koji su mu bili jedini oslonac kada je počeo da poziva u Islam. Njegov bol za njima bio je velik, jer su bili nenadoknadiv gubitak. Ali, iako je to tako, o njima nema ni jedne jedine vijesti u Kur'anu. Isto tako, Muhamedu a. s. umire njegov sin Ibrahim. Muhamed a. s. ga žali i za njim plače, ali o tome ni traga u Kur'anu. Kur'an je potpuno apstrahovan od Muhamedove ličnosti.

Ne samo to. Događa se, naprotiv, da bude objavljen ajet čija je poruka suprotna onome što Muhamed a. s. čini i o čemu misli. Ponekad dođe ajet kao prigovor na njegov neki stav, kao onaj slučaj koji se dogodio sa slijepim čovjekom od koga je on glavu okrenuo dok je vodio razgovor sa kurejškim prvacima. Kur'an o tome kaže slijedeće:

»Namrgodio se i okrenuo glavu zbog toga što mu je došao slijepac. Šta ti znaš, možda će baš taj slijepac sebe očistiti ili će primiti savjet koji će mu koristiti...« (Abese, 1 – 4).

Ima ajeta u Kur'anu u kojima se kritikuje neki čin Muhamedov a. s. kao: »Ne dostoji ni jednom poslaniku da uzima zarobljenike dok pobjedu ne izvojujete na zemlji. Vi hoćete zemaljska dobra, a Allah vam želi vječnost (Ahiret). Da nije knjige od Allaha koja je prije došla zadesila bi vas velika kazna za ono što ste uzeli« (El-Enfal, 67). Nekada Kur'an naređuje Muhamedu da kaže svojim sljedbenicima ono što on ne bi mogao reći da je on Kur'an sastavljao:

»Reci: Ja nisam... Ja ne znam šta će biti učinjeno ni sa mnom ni s vama...« (El-Ehkaf, 9).

Nema poslanika koji će dobrovoljno sam od sebe reći svojim sljedbenicima: ja ne znam šta će biti sa mnom i sa vama. Ne mogu sebi donijeti ni koristi ni štetu niti mogu vama to učiniti, jer bi to bilo dovoljno da se od njega ospu njegovi sljedbenici.

Ovo se i dogodilo. Jevreji su uzeli ovaj ajet kao ispriku za svoj stav prema Božijem poslaniku, govoreći: Kakva korist od ovog poslanika koji ne zna šta će biti s njim i s nama. Od ovog čovjeka nema nikakve koristi.

Ovakva i slična ajeta nemoguće je da sastavlja poslanik kada bi Kur'an bio njegov proizvod:

– drugo, ako poslije ovoga, pogledamo kur'anski tekst, vidjećemo da je on jedinstven po svojoj usaglašenosti, strukturi i tehnici izražavanja. Nema mu primjera ni u arapskoj književnosti, klasičnoj i novoj. Jezik kur'anskog teksta izgleda tako da ti se čini da se on dijeli na poeziju, prozu i Kur'an. Nalaziš se pred govorom tako jedinstveno sačinjenim i satkanim da to nije više ni čista proza ni čista poezija. Muzika poezije uslovljena je metrom i rimom. Pjesnik Ibnul-Ebras El-Esedi pjeva:

»E kafrun min ehlihi abidu
fe lejse jubdi vela juidu«.

Vidimo iz onoga stiha da muzika nastaje iz dvostruko rimovanih dijelova i iz rime na dugi »dal«. Radi se, dakle, o vanjskoj muzici stiha. A što se tiče kur'anskog teksta, sasvim je jasno da se tu radi o unutrašnjoj muzici. Pogledajmo npr. slijedeće aje:

»Vedduha vellejli iza sedža« – Pomno promatraj kako jutarnje sunce, sunce Istine sve naviše ide (Ed-Duha, 1 – 2). Vidi se iz citiranog ajeta da nema dvostruko rimovanih dijelova ni rime, ali da muzika ipak postoji, i to unutrašnja muzika. Pogledajmo još nekoliko ajeta:

»Rabbi inni vehenel azmu minni veštealer-re'su šejben. Ve lem ekun bi duaike rabbi šekkijen« – Moj Bože, kosti su mi oslabile i oronule, kosa i brada su pobijeljele. Nisam bio, moj Bože, nikada odbijen za što god sam Ti se dovom obratio (Merjem, 4).

»Ta ha! Ma enzelna alejkel Kur'ane liteška. Illa tezkireten limen jahša. Tenzilen mimmen halekal erda ves-semavatil-ula. Er-Rahmanu alel aršisteva« – Taha! Mi nismo tebi objavili Kur'an da ti muku i teškoću osjećaš, nego kao opomenu onome ko u srcu osjeća strah. Objavljen je od Onoga koji je stvorio Zemlju i visoka nebesa. Opći Dobročinitelj vlada sa visokog prijestolja (Taha, 1 – 5).

Ako se promatraju ajeti koji se odnose na prijetnju jasno se vidi da oni sami kao da se pretvaraju u rilje kamenja i ritam dobija olovni zvon koji zaglušuje uši. Sve se ovo lijepo može vidjeti iz slijedećeg ajeta:

»Inna erselna alejhim rihan sarsaren fi jevmi nahsin mustemirrin. Tenzziun-nase ke ennehum E'adžazu nahlin munkairin« – Mi smo poslali na njih jednog nesretnog dana leden vjetar, što je strašno hučao i neprekidno trajao. Čupao je i dizao ljude kao da su stabla palmovika, što su iz korijena iščupana (El-Kamer, 19 – 20).

Riječi **»sarsaren«** i **»munkairin«** kao da je svaka napose rilja kamena. Ako ajet donosi neku strašnu vijest kao što je o kraju potopa, rečenični sastavi su kratki kao da su Moreseovi telegrafski znaci i cijeli ajet je, u stvari jedan vrlo sažet telegram koji ostavlja vrlo snažan dojam. Jedan takav ajet je i ovaj:

»Ve kile ja erdublei maeki ve ja semau aklii vegidal-mau ve kudijelemru« – I rečeno je: O Zemljo, prožderi vodu svoju! O nebo! Ne daždi! I voda je propala (u zemlju). Odredba je izvršena (Hud, 44).

Ova raznobojnost u klesanju riječi, gradnji rečenice, u ritmu samih riječi sa značenjima i osjećanjima dostiže u Kur'anu sami vrhunac i dolazi uvijek na odgovarajuće mjesto, bez i najmanje usiljenosti i opterećenja, – treće, ako bismo išli na dublju analizu (kur'anskog teksta) otkrili bismo savršenu preciznost i zadivljujuću zakonitost. Svaki harf je na svom odgovarajućem mjestu bez proturanja i prebacivanja. Ni jednu riječ ne možeš zamijeniti drugom niti slova a da se ne izgubi sklad i harmonija i sve ostalo što daje savršenstvo samom tekstu. Kao da je svaka riječ najpreciznijom mjerom izabrana od milion i više riječi. Ova vrhunska preciznost, kako ćemo to kasnije vidjeti, neponovljiva je. Uzmimo npr. riječi **»levakihu«** u ajetu: **»Ve erselner-rijjaha levakiha«** – Mi smo poslali vjetrove koji oplođuju (El-Hidžr, 22). Prvobitno je ovo aje tumačeno kao alegorija: vjetrovi gone oblake, pa pada kiša koja oplođava zemlju, tj. »čini je plodnom«. Danas je, međutim, opće poznata činjenica da vjetar tjera oblake naelektrisane pozitivno i oni se sudaraju sa negativno naelektrisanim oblacima. Tada nastaju munje, gromovi i počinje padati kiša. Eto i na taj način vjetrovi vrše jednu vrstu oplođavanja. Znamo, također, da vjetar raznosi oplodni prah sa cvijeta na cvijet i vrši oplođavanje u pravom smislu.

Mi smo, dakle, ovdje pred jednom riječi koja istinski vrši svoju funkciju u prenešenom i pravom smislu s tim što je tu i jedna naučna činjenica prisutna. Ova riječ je osim toga vrlo lijepa. Umjetnički i književno je ovu riječ moguće upotrijebiti na najbolji način. Ona je i vrlo skladnog ritma.

Savršenu preciznost u izboru riječi koje će na najbolji način prenijeti određeno značenje, poruku, misao itd. nalazimo i u drugim mnogobrojnim ajetima kao npr. u ajetu koji ovdje donosimo samo u prijevodu:

»Ne jedite imetke jedni drugih na nedozvoljen način i ne idite sudijama i upravnicima da biste se na taj način dograbili tuđeg imetka i nepravedno ga jeli i uživali, a to naročito kada znate da je tako« (El-bekare, 188). U spomenutom ajetu je upotrijebljena riječ **»tudlu«**. Premda je onaj kome se daje imetak (koji uzima kapital) »gore« a ne »dole«, Kur'an postavlja stvar na njoj odgovarajuće mjesto i kaže da »ruka koja uzima mito je donja ruka« pa makar to bila i

vladareva ruka. Zato je u ajetu i rečeno **»tudlu biha illel hukkami«** i tako jednim vrhunskim stilom ukazano na svu niskost onoga koji prima mito kao i na njegovu podlost. Uzmimo i ajet u kojem se govori o borbi na Božijem putu: **»Šta vam je kada vam se kaže izađite i borite se na božijem putu vi ostajete kao da ste za zemlju prikovani...«** (Et-Tevbe, 38). Kur'an je ovdje upotrijebio riječ **»issakaltum«** umjesto riječi **»tesaKaltum«...** spaja slova i slaže ih tako da što upečatljivije ukaže na ponašanje kukavica koji se priljepljuju za zemlju i »lahko koračaju« iz straha kada budu pozvani da se bore na Božijem putu, pa i sama slova od koje se sastoji ova riječ složena su tako da vjerno odražavaju to »lahko koračanje«.

Aje koje govori o ubijanju djece iz straha od siromaštva došlo je u dvjema različitim formama:

»Ne ubijajte svoju djecu zbog siromaštva. Mi obskrbljujemo i vas i njih« (El-En'am, 151).

»Ne ubijajte svoju djecu bojeći se siromaštva. Mi obskrbljujemo njih, a i vas« (El-Isra, 31).

Razlika između ova dva ajeta nije došla slučajno, već iz proračunatog. U prvom ajetu radi se o siromaštvu koje je prisutno. Znači ljudi su već siromašni pa im se Kur'an obraća riječima »mi hranimo i vas« i njih.

U drugom ajetu je riječ o siromaštvu kao mogućnosti. Zato se Kur'an obraća djeci (sinovima) i sasvim jasno im stavlja do znanja da »mi hranimo njih«, a i vas. Samo je Kur'an mogao ovako da precizira stvari i niko više.

U situacijama proturanja i jedne riječi ispred druge i obratno nalazimo da je to učinjeno sa razlogom i iz mudrosti. Riječ kradljivac je npr. u ajetu došla prije riječi kradljivka, dok je riječ bludnica proturena u ajetu u kome se govori o bludu ispred riječi bludnik. Ovo je učinjeno iz razloga što je muškarac više podložan krađi nego žena, dok u slučaju preljube žena preuzima inicijativu i samim svojim vanjskim izgledom muškarcu priprema zamku:

»Bludnici i bludniku, svakom od njih pojedinačno udarite po stotinu batina (štapova)« (En-Nur, 2).

»Kradljivcu i kradljivki odsijecite ruke (kao kaznu)« (El-Maide, 38). **Tako je u Kur'anu sluh stavljen ispred vida na više od 16 mjesta:**

»Dao vam je uši, oči i srce... (En-Nahl, 78).

»Dali smo vam sluh, vid i srce...« (El-Ehkaf, 26).

»Kako li će oni svaku stvar dobro čuti i vidjeti« (Merjem, 38).

»Zaista za uši, oči, srce, za sve to će se odgovarati« (El-Isra, 36).

»A zar se vi niste sakrivali da ne svjedoče protiv vas ni uši vaše ni vaše oči« (Fussilet, 22).

»Njemu ništa nije slično. On je onaj koji sve čuje i vidi« (Eš-Šura, 11).

Uvijek je, dakle, prvo spomenut sluh pa onda vid. Sluh je, nesumnjivo, više osjetljiv i savršeniji nego vid. Džine čujemo a ne vidimo ih. Božiji poslanici su slušali Allaha dž. š. kako govori, razgovarali sa Njim, ali ga nijedan poslanik nije mogao vidjeti. Muhamed a. s. je primio Kur'an putem slušanja. Majka razlikuje (prepozna) plač svoga djeteta u nekoj ogromnoj masi svijeta iako ga očima ne vidi. Sluh ne napušta čovjeka ni za vrijeme sna, dok oči spavaju uši su budne. Onaj ko je temeljito upućen u anatomiju sasvim dobro zna da je uho preciznije i osjetljivije od oka.

Ista je stvar i sa proturanjem riječi imetak ispred riječi djeca (porod).

»Toga dana neće koristiti ni imetak ni djeca. Samo će biti spašen onaj koji dođe Allahu čista srca« (Eš-Šuarau, 88).

»Zaista su vaši imeci i vaša djeca iskušenje, a kod Allaha ima velika nagrada...« (Et-Tegabunu, 15).

»Zaista njima njihovi imeci i njihova djeca neće koristiti ništa. Oni su drugovi vatre u kojoj će vječno ostati« (Ali-Imran, 116).

»Zar oni misle da ćemo ih mi pomoći imetkom i djecom i da ćemo im ubrzati dobro. Oni ne osjećaju« (El-Mu'minune, 55).

»Neka vam se ne dopada njihov imetak niti njihova djeca. Bog samo hoće da ih s njima kazni u zemaljskom životu« (Et-Tevbe, 55).

»Znajte, zaista je zemaljski život samo igra, zabava, gizdanje, međusobno natjecanje u ponosu, imetku, djeci kao obilna kiša čije bilje zadavi...« (El-Hadid, 20).

Primjera proturanja imetka ispred djece ima vrlo mnogo u Kur'anu. Tajna ovoga leži u činjenici da imetak kod ogromne većine ljudi predstavlja veće blago nego djeca.

U kur'anskom tekstu, dalje, nalazim savršenu preciznost, blagost i privlačnu tajanstvenost u samoj promjeni riječi. Uzmimo samo ovo aje.

»Ve in tāifetāni minel mu' minīne-ktetelū fe aslihū bejnehuma« – Ako se dvije grupe pravovjernih upuste u borbu (pobjedu) izmirite ih (El-Hudžurat, 9). U ovom ajetu jedanput je upotrijebljena množina **(iktetelu-pobiju)**, a drugi puta dvojina **(fe aslihu bejnehuma-izmirite te dvije grupe)**, premda se govori u ajetu samo o dvjema grupama. U čemu je tajna? Za vrijeme borbe dvije zavađene stranke postaju jedna grupa u kojoj bije gdje ko koga stigne. Ali u vrijeme primirja ponovo dolazi do izdvajanja i formiranja posebnih grupa.

I sami prijedlozi i veznici koje nalazimo u kur'anskom tekstu postavljeni su tako da bi se izgubila harmoničnost u samom tekstu i sadržaju, ako bi kojim slučajem izostali. Iza svakog prijedloga i veznika stoji najdublji razlog i vrlo precizan proračun. Za ovo je karakteristična riječ **»jes'elūneke«** koja je u Kur'anu spomenuta na više mjesta:

»Jes'elūneke māzā junfikūne. Kulilatv« – Pitaju te u šta će dijeliti. Reci: Ono što vam preko vaših potreba pretekne (El-Bekare, 219): **»Jes'elūneke anir-Rūhi. Kulir-rūhu min emri rabbi«** – Pitaju te o duši. Reci: Duša je odredba moga Stvoritelja (El-Isra, 85);

»Jes'elūneke anil-ehilleti. Kul hije mevākītu linnāsi vel hadždži« – Pitaju te o mlađacima. Reci: Oni su vremenski putokazi svijetu i za hadž (El-Bekare, 189).

U svim gornjim ajetima vidimo da odgovor na pitanje dolazi sa riječi »Reci«, ali u ajetu u kojem je govor o brdima dolazi do promjene u riječi »Reci«:

»Jes'elūneke anil džibāli. Fekul jensifuha Rabbī nesfen« – Pitaju te o brdima. Pa reci: Razdrobiti će ih potpuno moj Gospodar (Taha, 105). Ovdje je umjesto samo uobičajene riječi »Reci« upotrebljena i riječ »pa«. Razlog je u slijedećem: U svim prethodnim ajetima riječ je o pitanjima koja su stvarno bila postavljena Božijem poslaniku Muhamedu a. s. Međutim, u ajetu u kojem je riječ o brdima nemamo direktno pitanje. Kao da Allah dž. š. kaže: A ako te upitaju o brdima, pa reci. Dakle, »pa« je ovdje upotrijebljeno vrlo mudro i s najdubljim razlogom. U ajetu: **»Kada te Moji robovi upitaju o Meni, Ja sam vrlo blizu Odazivam se dovi onoga koji me moli...«** (El-Bekare, 187) vidimo da nije upotrijebljena riječ »Reci«. Ovo je zbog toga što se u ovom ajetu govori o Bogu, a Bog je najkompetentniji da dadne odgovor na pitanje o Sebi. Slično je i sa ličnim zamjenicama prvog lica jednine i množine **(ene i nahnu).**

Bog dž. š. govori o Sebi u prvom licu množine kada je riječ o Njegovom djelu u koje je uključeno više Njegovih svojstava kao što su stvaranje, objava i čuvanje Kur'ana:

»Zaista smo Mi objavili Kur'an i zaista ćemo ga Mi čuvati« (El-Hidžr, 9); »Mi smo vas stvorili! Zašto onda ne vjerujete u istinu?« (El-Vakia, 57); »Zaista smo Mi objavili Kur'an u jednoj vrijednoj i časnoj noći (Lejlei-kadr)« (El-Kadar, 1).

»Hoćete li vi posvetiti imalo pažnje onoj životnoj klici. Jeste li vi to stvorili ili smo je Mi stvorili« (El-Vakia, 58 – 59).

»Mi smo ih stvorili i Mi smo učvrstili njihove djelove. Kada bismo htjeli Mi bismo ih zamijenili drugim sličnim ljudima« (El-Insan, 28). U svim ovim ajetima upotrijebljena je lična zamjenica prvog lica množine, jer se govori o izvanrednim djelima u kojima uzima učešće više Božijih svojstava. Međutim u ajetima u kojima nije govor o takvim i sličnim djelima Bog dž. š. kada govovori o Sebi govori u prvom licu jednine. Tako npr. u ajetu u kojem se govori o razgovoru Allaha dž. š. sa Njegovim poslanikom Musaom a. s. upotrijebljena je lična zamjenica prvog lica jednine:

»Uistinu sam Ja samo Bog. Osim Mene drugog božanstva nema. Zato Mene samo obožavaj i Meni se samo klanjaj, da se Mene sjetiš« (Taha, 14). Bog dž. š. ovdje govori o Sebi u prvom licu jedni-

ne, jer je prisustvo Bića, i zato što se želi skrenuti pažnja na strogi momoteizam u obožavanju. Preciznost u izražavanju, o kojoj smo dosada govorili, nalazimo i u drugim ajetima. Tako npr. u dva ajeta o strpljivosti postoji razlika u zastupljenosti odnosno u nezastupljenosti glasa »el«:

»I budi strpljiv u svemu što te u ovom poslu zadesi. Zaista je to najbolje i najispravnije« (Lukman, 17);

»A ko god se uzdrži i strpi pa oprosti, zaista je to od najodvažnijih i najboljih velikih djela« (Eššura, 43).

U ovom posljednjem ajetu došla je potvrda veličine i odvažnosti strpljivoga, jer se radi o dvostrukoj strpljivosti: strpljivom je nepravda učinjena i od njega se traži strpljivost i oprost. Ovo je svakako mnogo teže podnijeti nego kada se radi o strpljivosti na Božijem određenju, u sudbini koja se ne može izbjeći.

Isti slučaj sa glasom »el« nalazimo i u ajetima u kojima se govori o spuštanju kiše i nicanju usjeva:

»Zašto vi ne skrenete pažnju vodi što je pijete. Da li je vi spuštate iz oblaka ili je Mi spuštamo. Da smo htjeli učinili bismo je gorkom, tj. slanom« (El-Vakia, 68 – 70);

»Zašto vi ne gledate i ne obratite pažnju onome što sijete. Jeste li vi ti koji dajete da to niče i raste ili to Mi dajemo. Da smo htjeli Mi bismo to učinili toliko suhim da se sve iskrši« (El-Vakia, 63 – 65).

U prvom ajetu riječi **»dže'alnahu«** upotrebljena je samostalno, dok je u drugom došla sa česticom potvrđivanja **»le dže–alnahu«**, tj. »Mi ćemo ga sigurno učiniti toliko suhim...« »El« je ovdje došlo iz razloga što će se naći neko ko će se praviti da može uništiti usjev kao što to može učiniti Stvoritelj, dok je sigurno da niko pametan neće tvrditi da može spustiti kišu iz oblaka. Zato nije ni bilo potrebe da se za spuštanje kiše iz oblaka posebno naglašava da je to isključivo u moći Allaha dž. š. Uzmimo i ajeta u kojima se govori o Ibrahimovom a. s. govoru o Bogu: **»Koji mi smrt daje pa me oživljava«** (Eš-Šu'ara, 81); **»... Koji me hrani i napaja«** (Eš-Šu'ara, 79).

U ajetu u kojem se govori o hranjenju iza odnosne zamjenice upotrebljena je i lična zamjenica **»huve-On«** što nije slučaj u ajetu u kojem se govori o davanju smrti i oživljavanju. Šta je razlog? Uvijek će se naći onih koji će govoriti da su oni ti koji hrane (opskrbljuju) i napajaju dok se niko neće usuditi da ustvrdi da on može usmrtiti i oživjeti. Tu su zatim ajeta u kojima se Allah dž. š. obraća muslimanima i sljedbenicima »Nebeske Knjige«. Vrlo je uočljiva razlika u samom obraćanju. U prvom slučaju imamo:

»Eto, samo Mene spominjite i samo se Mene sjećajte pa ću se i Ja vas sjetiti« (El-Bekare, 152), a u drugom:

»Sjetite se Mojih blagodati koje sam vam podario« (El-Bekare, **40**). Isti je slučaj kada se Kur'an obraća razumnima i onima koji to

nisu: »**Bojte se Mene, o vi razumni!**« (El-Bekare, 197), kaže Kur'an, obraćajući se onima koji razum imaju. Ostalim poručuje:

»**Čuvajte se vatre čije je gorivo ljudi i kamenje**« (El-Bekare, 24), jer ove samo vatra može obuzdati.

Spomenutu preciznost u izboru riječi kojima će se najbolje izraziti željena misao nalazimo i u ajetima u kojima Iblis daje zakletvu Bogu dž. š. da će uspjeti zavesti ljude:

»**Zaklinjem se snagom Tvojom, sve ću ih zavesti i učiniti obijesnim**« (Sad, 82) Iblis se kune Božijom snagom, ne nečim drugim. Time potvrđuje svoje znanje i oštroumnost. Veličina Boga je iznad svega drugoga, pa Bogu ništa i niko ne treba. Zato ko hoće neka vjeruje u Njega, a ko hoće, neka ne vjeruje. Njemu ništa i niko ne može naškoditi: On kaže: Ovi će u džehenem i ne marim ja, a ovi će u dženet i opet ne marim«. Ovo nalaže Božija snaga i veličina. Ovo je ono što Iblisu ostavlja slobodan prostor za njegovu rabotu. On može da zavodi i u zabludu uvodi Bog dž. š. nikoga neće prisiliti na vjerovanje ili nevjerovanje. Iblis se zato i kune riječima: »**Kunem se snagom Tvojom da ću ih sve skupa zavesti**«;

»**... ja ću im zamku postavljati kako bih ih od pravoga puta odvratio. Dolazit ću im ispred njih i iza njih, s desna i s** (El-E'araf, 16 – 17). Ovdje se da vidjeti da je Iblis spomenuo četiri strane. Međutim, nije spomenuo da će ljudima dolaziti **»odozgo« i »odozdo« (Fevka-Tahte)**, jer »gore« je vlast a dole (skrušena) pobožnost. Ko je ponizan Bogu, Iblis (šejtan) mu ne može nikako prići.

Iblis dalje spominje da će uložiti svu svoju vještinu da od pravoga puta odvraća i skreće, zatim od lijepog ponašanja i namaza. Onome koga ne krase lijepa svojstva nije ni potreban Iblis, jer taj sam sebe zabluđuje i sa pravoga puta skreće. Iblis je vrlo oštrouman i mudar kradljivac koji ne gubi dragocjeno vrijeme obilazeće prazne i porušene kuće.

U kur'anskim ajetima nalazimo dalje da, kada je riječ o oprostu i kazni, milosti i srdžbi, oprost i milost su protureni ispred kazne i srdžbe, tako u »Fatihi« se kaže da je Bog dž. š. **»Sveopći Dobročinitelj Milostivi«**, prije nego što se kaže da je On **»Gospodar Sudnjeg dana«**. Na mjestima gdje se govori da Bog oprašta kome hoće, a kažnjava koga hoće, oprost je spomenut prije kazne, osim na dva mjesta: u ajetu koje se odnosi na odsijecanje ruke: **»Kažnjava koga hoće, a oprašta kome hoće« (El-Maide, 40). Ovo dolazi otuda što je kazna odsijecanjem ruke ovosvjetska kazna koju slijedi oprost na Ahiretu: u ajetu u kojem Isa a. s. govori o onim a koji su ga obožavali: »Ako ih kazniš, oni su robovi Tvoji, a ako im oprostiš Ti si velik u moći svojoj i Mudar u sveznanju svome«** (I-Maide, 118). Ovdje ne kaže Ti si najmilostiviji i Onaj koji najviše oprašta iz učtivosti. Kaznu spominje prije oprosta zbog veličine grijeha koji su počinili. Gore spomenutu preciznost nalazimo i u ajetima u kojima se go-

vori o vremenu. Budućnost se spominje u prošlom vremenu. Tako su događaji Sudnjeg dana spomenuti kao da su se već odigrali:

»Puhnuto je u rog« (El-Kehf, 99).

»Nebesa su se raspukla i njihova snaga toga dana je pala« (El-Hakka, 16); **»I džehennem je pokazan zabluđelim (zalutalim)«** (Eš-Šu'ara, 91); **»Oni su privedeni svome Gospodaru u redovima«** (El-Kehf, 48). (Sve ove ajete smo preveli u prošlom vremenu kako i stoji u kur'anskom tekstu, iako je poznata činjenica da je ovdje budućnost izražena prošlim vremenom). Tajna ovoga je u tome što su se svi događaji, sadašnji i budući, već dogodili u Božijem znanju koje je apsolutno i kao takvo nije omeđeno vremenom ni prostorom. Tako nalazimo u jednom ajetu da se govori o sasvim različita dva vremena, pa nam se čini da je ajet kontradiktoran, u čemu griješimo:

»Božija odredba je došla, pa je nemojte ubrzavati« (En-Nahl, 1). Odredba je pala i dogodila se. Bog dž. š. govori ljudima da ne ubrzavaju Njegovu odredbu, kao da se ona još nije zbila. Dakle, odredba se dogodila u Božijem znanju, ali ne još i u ljudskom. Nije riječ, kako se jasno vidi, o suprotnosti i kontradiktornosti, već o istančanoj preciznosti u izražavanju zatim o zakonitostima, skrivenostima, otkrivanju i pronalaženju tajanstvenoga i istinitoga u dubokim kur'anskim značenjima.

Naveli smo samo nekoliko primjera koji dovoljno jasno govore o savršenoj preciznosti Kur'ana u izboru riječi, njihovoj promjeni, u izboru samih slova itd. Nigdje u kur'anskom tekstu ništa nije suviše ili nedorečeno. Sve je na svom odgovarajućem mjestu.

O kur'anskim ajetima u kojima se ukazuje na naučne istine, zatim o ajetima koja govore o tajnama kosmosa, što sve tek danas otkriva čovjeka, govorićemo drugi puta.

KUR'AN JE BOŽIJA OBJAVA

Rekoh prijatelju:

Možda će ti naš današnji razgovor o naučnim istinama u Kur'anu biti mnogo interesantniji od naših dosadašnjih rasprava s obzirom na tvoje bavljenje naukom i tvoje insistiranje u svemu isključivo na naučnim istinama i dokazima. Ovdje treba reći i to da ono što je Kur'an rekao o nebesima, zemlji, zvijezdama, planetama, spermi, začeću i formiranju čovjeka u vrijeme kada o naučnim znanostima: astronomiji, geologiji, anatomiji, atomistici itd. nije bilo nikakva traga, nauka tek u najnovije vrijeme otkriva. Međutim, Kur'an se ovim pitanjima nije bavio i nije ih izlagao do u tančine kao što to čini npr. djelo kome je ovo uža oblast, jer Kur'an je u prvom redu knjiga vjerovanja koja ima za cilj urediti ljudski život i uspostaviti najbolje i najljudskije odnose među ljudima. S druge strane, da je Kur'an, kojim slučajem, po ovim pitanjima ulazio u detalje i sve moguće finese, u tom slučaju bi one kojima se tada obraćao doveo u mučnu situaciju, jer bi im govorio jezikom koji oni ne bi mogli tada razumjeti. Zato je Kur'an u priopćivanju istine i koristio metodu ukazivanja, doticanja i skretanja pažnje na činjenice koje su imale tek da otkriju i objasne znanosti nakon stotina godina, što je sve skupa najjasnije govorilo generacijama koje su dolazile da je Kur'an Božije djelo i Božija objava ljudima:

»Mi ćemo njima ubrzo pokazati znakove Naše na obzorima a i u njima samima. Tada će njima sasvim jasno biti da je Kur'an istina. Zar nije dosta da je Stvoritelj tvoj u svemu svjedok« (Fussilet, 53). Jer se oni kojima se Kur'an obraćao nisu zadovoljavali samo Božijim svjedočenjem da je Kur'an Njegovo djelo, pa je bilo nužno da im to pokažemo i ovim znacima. Ovako Allah dž. š. kaže u Svojoj Knjizi.

Još uvijek nam Kur'an, iz dana u dan, otkriva sve više i više ovih jasnih dokaza i potvrda. Tako npr. u vezi okrugline Zemlje došla su ova jasna ajeta u kojima je upotrijebljena riječ **»tekvir«** da bi što slikovitije dočarala plazanje – spuštanje – noći i dana kao dviju polulopti: **»... sa noću pokriva dan, a dan uvodi u noć«** (Ez-Zumer, 5). Tu je, zatim, ajet koje opisuje uređivanje Zemlje: **»... zatim**

je Zemlju uredio« (En-Naziat, 30). Riječ **»duha«** koja je upotrijebljena u ovom ajetu je jedina riječ u rječniku koja znači zajedno i prostiranje i smotavanje. A Zemlja je, kao što je poznato, naoko takva, u stvari okruglog, odnosno jajastog oblika.

Nailazimo na ajeta u kojima se govori o plivanju brda po visini odnosno Zemlje jer ona zajedno sa brdima čini jednu cjelinu:

»I vidiš brda za koja misliš da miruju, a ona u stvari lete poput oblaka. Ovo je djelo Allaha koji je sve savršeno stvorio i uredio« (En-Neml, 88). Brda koja izgledaju kao da su nepokretna – mirna u stvari plivaju vasionom. U ovom ajetu postoji i jedno vrlo kratko ukazivanje i na jednu drugu činjenicu. Naime, riječ je o formiranju materije od sitnih čestica. Opće je poznata činjenica da je ona formirana od atoma kao što su oblaci sastavljeni od kapljica. Sve je ovo rečeno uspoređivanjem brda sa oblacima.

U Kur'anu nailazimo i na ajeta u kojima se govori o smjeni dana i noći, o njihovom precizno određenom vremenu od početka stvaranja koje će teći sve do kraja njihovog trajanja:

»Niti Suncu treba da dostigne Mjesec niti noći da pretekne dan« (Jasin, 40). Tu su, zatim, i drugi ajeti u kojima se ukazuje na loptasti oblik Zemlje kao kad je riječ o počinjanju noći i dana zajedno i u isto vrijeme još od nastanka kao dvaju polulopti. Kada bi Zemlja, međutim, bila ravna, dan i noć bi nužno dolazili jedno poslije drugog. Kada dođe Sudnji dan Zemlja će ponovno biti istovremeno i u noći i u danu kao što je bila i na dan stvaranja:

»Pa kada se Zemlja raznim ljepotama i divnim zelenim plaštom zaogrne i ukrasi, a njeni stanovnici se uvjere da mogu sa nje da plod poberu, tada dođe Naša odredba danju ili noću, pa Mi to sve požanjemo i poberemo i ne ostane nikakva traga, kao da juče nije ništa ni bilo« (Junus, 24). U Božijim riječima **»danju ili noću«** nalazi se potvrda ovoga vremena koje se ne može drugačije objasniti nego da je jedna strana Zemlje zastrta od Sunca i u tami dok je druga izložena Suncu i njime osvijetljena što proizilazi iz loptastog oblika Zemlje. Zato je i rečeno: **»... a ni noći da pretekne dan«** (Jasin, 40). Tu je i spominjanje mnoštva istoka i zapada kao u ajetima:

»... uzimam za svjedoka Stvoritelja i Gospodara istoka i zapada« (El-Me–aridž, 40); »On je Stvoritelj i Gospodar dvaju istoka i dvaju zapada« (Er-Rahman, 17). Da Zemlja nije ono što jest bio bi samo jedan istok i samo jedan zapad. Čovjek će, kaže Kur'an, reći svome šejtanu na Sudnjem danu:

»Kamo sreće da smo jedan od drugog bili udaljeni koliko je udaljeno mjesto izlaska sunca od mjesta njegovog zalaska« (Ez-Zuhruf, 38). Na zemlji nema udaljenosti veće od udaljenosti između sunčevog izlaska i zalaska osim ako je zemlja okruglastog oblika. U kontekst ovih ajeta spadaju i ajeti u kojima se govori da nebesa imaju mnoštvo putanja, područja i puteva:

»... i nebesa sa mnoštvom puteva« (Ez-Zirijat, 7);

»... i nebesa koja vraćaju...« (Et-Tarik, 11), tj. koja vraćaju na zemlju sve što se njima diže: vodenu paru vraćaju u vidu kiše, razna tijela zemljinom težom, radio-talase odbijanjem iz jonosfere kao što vraća infra-crvene toplotne zrake odbijanjem i tako je noću zagrijava. Kao što nebesa vraćaju ono što se u njih »izbacuje« sa zemlje ona isto tako upijaju, odbijaju i razbacuju ono što se u njih »izbacuje« iz »vanjskog svijeta« i na taj način zaštićuju i čuvaju Zemlju od smrtonosnih torpeda kosmičkih zraka i ubitačnih ultravioletnih (ultraljubičastih) zraka. Kao takva nebesa su u stvari krov zemlje:

»Učinili smo nebo krovom koji je čvrsto čuvan« (El-Enbija, 32); **»I nebesa smo Mi podigli snagom i moći Našom i Mi smo u stanju da sve održavamo i hranimo«** (Ez-Zarijat, 47).

U ovom ajetu govori se o tzv. nužnim protezanjem kosmosa.

U vrijeme objave Kur'ana smatralo se da je atom najmanji dio materije koji je kao takav više nedjeljiv. Kur'an dolazi i sasvim precizno govori o manjim – sitnijim dijelovima materije od atoma, o sastavnim dijelovima samoga atoma. Kur'an je inače prva knjiga koja je spomenula da atom nije najmanji:

»Neće izmaknuti Božijem znanju ništa ni koliko jedan atom težine na nebesima i na zemlji niti ono manje od toga niti veće« (Sebe', 3). Sva ova kratka ali sasvim jasna ukazivanja Kur'ana na zapanjujuće i zadivljujuće pojave u kosmosu kao što je loptasti oblik Zemlje, sastav i priroda kosmosa i atoma, i to u vrijeme kada o njima niko nije imao ni najosnovnije predodžbe, sasvim jasno i dovoljno govore o Božanskom porijeklu Kur'ana. Pridodajmo ovome i lucidni kur'anski govor o začeću čovjeka i njegovom formiranju, o spermi i njenoj jedinstvenosti u određivanju spola novorođenčeta:

»On je onaj koji je stvorio par, muško i žensko, od čovječije vode...« (En-Nedžm, 45). Riječ je, dakle, o jednoj biološkoj činjenici koja je postala poznata tek u naše vrijeme. Naime, mi danas kažemo da je glava sperme jedina koja sadrži faktore determiniranja spola. Kur'an još u ono doba govori o uspoređivanju jagodica prstiju, o otiscima prstiju, u kontekstu govora o proživljenju poslije smrti:

»Misli li čovjek da Mi ne možemo sakupiti njegove kosti. Naprotiv, Mi smo mogućni ponovno i tačno urediti jagodice njegovih prstiju« (El-Kijame, 3 – 4), tj. otijelovićemo čak i jagodice njegovih prstiju i urediti ih kao što su i bile... Mnogo kasnije je otkriveno da su jagodice prstiju kod svih ljudi različite.

Kur'an naglašava da je najslabija kuća paukova kuća. Bog dž. š. kaže kuća, a ne konac paukov, jer je poznato da je paukov konac jači četiri puta od njemu sličnog čeličnog konca. Riječ je o slabosti kuće, a ne konca, jer je paukova kuća kao takva loše sklonište ono-

me ko se u nju sklonio, lovka za onoga ko u nju upadne od posjetilaca stranaca. Ona je čak pogibeljna i za ostale članove »porodice« pauka, jer ženka pauka pojede svoga mužjaka nakon oplodnje. Ona jede i svoju mladunčad nakon izlijeganja, a i mladunčad jedu jedni druge.

Paukova kuća je najbolji primjer lošeg skloništa i lošeg kraja kako to Kur'an ističe. Slično je i stanje onoga koji traži neko drugo utočište mimo Božje. O tome govore ove veličanstvene kur'anske riječi:

»Primjer onih koji umjesto Allaha dž. š. uzimaju druge zaštitnike i pomagače je kao primjer pauka koji sebi pravi kuću kao prebivalište, a zaista je najslabije prebivalište paukova kuća (mreža) kada bi to oni samo znali« (El-Ankebut, 41). Završetak ovoga ajeta je posebno karakterističan. Bog dž. š. kaže: **»... kada bi to oni samo znali«** nagovještavajući da će to ljudi jednom shvatiti i razumjeti. Opće je poznata činjenica da su mnoštva otkrića na ovom području novijeg datuma.

U kur'anskom poglavlju »Kehf« jedno aje u prijevodu glasi: **»Oni su ostali u pećini svojoj tri stotine i još devet godina«** (El-Kehf, 25). Danas je poznato da tri stotine godina po sunčevom kalendaru iznosi u dan, minutu i sekundu tri stotine i devet godina po mjesečevom kalendaru.

U poglavlju »Merjem« Svevišnji Allah dž. š. iznosi Merjeminu situaciju kada joj je nastupilo vrijeme porođaja pa je našla sklonište pod stablom datule priželjkujući smrt... pa je bila pozvana da protrese stablo i da pojede svježe datule koje otpadnu:

»... pa su je porođajne muke natjerale da dođe do stabla jedne palme. Ona je rekla: – Kamo sreće da sam umrla ne dočekavši ovo i već bila zaboravljena potpuno. Pa je pozvana odozdo riječima: – Ne žalosti se! Dao ti je tvoj Stvoritelj Gospodar da ispod tebe potok poteknE. Protresi sebi stablo palmino. Posuće po tebi svježe datule, pa jedi i pij i nek su ti oči vesele!« (Merjem, 23 – 25).

Zašto je baš riječ o datulama?

Najnovija naučna otkrića na ovom području jasno govore da datula sadrži u sebi materiju koja steže matericu, olakšava porođaj i sprečava krvarenje poslije porođaja, slično oxytocin-u, i materiju koja raznježava, a dobro je poznato u medicini da biljni raznježivači svojim čišćenjem kolona olakšavaju i osiguravaju porođaj. I evo, dakle, i na ovom primjeru sagledavamo veličinu Božijih riječi o savršenosti Kur'ana kao Božije objave:

»Ne može mu doći nikakva manjkavost, a ni promjena ni ispred njega ni iza njega« (Fussilet, 42);

»Kada bi on bio od nekog drugog osim Allaha oni bi sigurno u njemu našli mnoga neslaganja i nepotpunosti« (En-Nisa, 82).

Da Kur'an nije Božanskoga porijekla on ne bi u tom slučaju bio savršen; jedna ajeta bi pobijala druga, obilovao bi kontradikcijama i drugim nedostacima karakterističnim za djela koja su produkt ljudskog uma i ljudskog duha. Drugo izdanje nekoga djela obično se razlikuje od prvoga izdanja, jer njegov autor pridoda nešto novo ili izostavi nešto od prvog izdanja, bilo da sebe koriguje, ispravlja pogreške ili unosi nova saznanja do kojih je u međuvremenu došao. Kur'an kao Allahova dž. š. objava čovječanstvu, sačuvan je svih pogrešaka i nedostataka. On je savršen jer je djelo Savršenoga. Kur'an kao takav mogao je govoriti o prošlosti koju niko drugi nije poznavao jer o njoj nije bilo pisanih dokumenata i o budućnosti i onome što ona nosi u sebi. Donosimo samo nekoliko ajeta u kojima je Kur'an nagovijestio događaje koji su se i ubrzo dogodili:

U poglavlju »Rum«, Kur'an kaže da se Rimljani, koji su pretrpjeli poraz u jednoj bici, ubrzo biti pobjednici »Poraženi su Rimljani u najbližoj zemlji, a oni će poslije poraza kroz nekoliko godina pobijediti...« (Er-Rum, 2 – 4). **»Bid'a«** – nekoliko – je neodređen broj i njime se u arapskom jeziku označavaju brojevi od tri do devet. I zaista Rimljani su poslije sedam godina pobijedili. O pobjedi na Bedru Kur'an kaže: **»Uskoro će ta družina biti poražena i oni će okrenuti leđa i pobjeći«** (El-Kamer, 45). O (Muhamedovom a. s.) viđenju ulaska u Meku u snu u Kur'anu stoji: **»Allah je pokazao i potvrdio Svome Poslaniku njegov istinski san... zaista će te vi unići u Mesdžidil – Harem ako Bog da potpuno sigurni, neki glava obrijanih, a neki kosa podrezanih«** (El-Feth, 27). Tako je i bilo. Još uvijek se kur'anska predskazivanja pred našim očima događaju. Ibrahim a. s. je ovako molio Allaha dž. š.:

»Naš Gospodaru! Nastanio sam neke svoje potomke u neplodnoj dolini kod Tvoga Hrama koga si Ti učinio svetim... Naš Gospodaru, (učini) da bi oni pravilno obavljali namaz. Stavi u srca ljudi ljubav prema njima i podari ih plodovima da bi bili zahvalni« (Ibrahim, 37). Ibrahim a. s. je molio Allaha dž. š. da opskrbi ovu neplodnu dolinu. Zatim je došlo Božije obećanje Mekelijama da će im život učiniti blagoslovljenim i punim izobilja kada im je naredio da mušricima spriječe posjećivanje Kabe a oni se pobojali ekonomske blokade jer **»stanovnici Meke se u svom ekonomskom životu oslanjaše na prihode koje su dobijali prilikom hodočašćenja Kabe«** Allah dž. š. ih umiruje riječima: **»Ako se budete bojali siromaštva, pa Allah će vas obogatiti od svojih blagodati...**, (Et-Tevbe, 28). Ovo obećanje se i dan-danas ispunjava. Svakim danom skače cijena nafti čija se glavna nalazišta prostiru pod ovim podnebljem. Ako se ovome pridodaju i nalazišta uranijuma u ovim krajevima onda se još bolje daju sagledati **»Božije blagodati«** o kojima je riječ u gornjem ajetu.

S druge strane Kur'an govori o nepoznatim drugim svjetovima. On otkriva tajne džina i meleka. Govori o stvarima koje su najvećoj većini nepoznate i o kojima nešto malo mogu znati samo neke sufije a i oni mogu znati o tim stvarima samo ono i onoliko koliko Kur'an kaže da mogu znati i vidjeti. Tu je, zatim, posljednja riječ Kur'ana o upravi, etici, rukovođenju, ratu, miru, ekonomiji, društvu, braku, poslovanju, pravima (čovjeka) izrečena nenadmašnim stilom, autentičnim izrazom, riječ koja po svojim estetskim vrijednostima predstavlja jedinstven fenomen u istoriji jezika uopšte.

Ibnu Arebija su jednom upitali o tajni savršenstva Kur'ana pa je odgovorio jednom jednom riječju: **»apsolutna istina«**, jer su kur'anske riječi apsolutno istinite, dok krajnje što jedan pisac može da postigne jest relativna istina, i najviše što može da postigne jest njegova subjektivna istina koja proizilazi iz njegovog viđenja stvari, čiji je prostor viđenja uvijek omeđen. Svaki od nas zahvaća i obuhvaća jedan dio istine, dok ga njeni drugi dijelovi mimoilaze, on gleda iz jednog ugla zapostavljajući viđenje iz ostalih uglova iz čega proizilazi da je sve od čega dođe pojedinac samo dio cjeline. Samo je sveznajući i svemogući Allah dž. š. taj koji obuhvata apsolutnu istinu i Sve. Zato i kažemo da je Kur'an Božjeg porijekla jer daje apsolutnu istinu svega.

Muhameda a. s. su pitali o Kur'anu pa je rekao: **»U njemu je vijest o onome što je bilo prije vas, prosuđivanje u onome što je između vas i obavještenje o onome što dolazi poslije vas; on je granica, nije šala, on je mudra opomena, čvrsta Božija veza, pravi put... Ko ga napusti (ostavi) propadne, ko traži uputu mimo njegovu zaluta. On ne skreće umove, ne traži mnoge rasprave; učenjaci ga se ne mogu zasistiti, a njegove vrijednosti ne mogu nikada nestati i biti iscrpljene«.**

Eto, prijatelju, to je naša Knjiga. I zbog svega što u sebi sadrži i što poručuje Kur'an može biti i samo je Božanskoga porijekla.

SUMNJE

Reče prijatelj:

– Ti tvrdiš da Kur'an nije kontradiktoran. Pa šta onda kažeš u vezi ajeta. »**Ko hoće neka vjeruje, a ko hoće neka ne vjeruje**« (El-Kehf, 29) i ajeta u kojem Allah dž. š. kaže. »**Vi ne možete htjeti ništa drugo nego ono što Allah hoće**« (El-Insan, 30). U jednom ajetu stoji da će griješnici za polaganje računa biti pitani: »**Zapisaće se ovo njihovo svjedočanstvo i oni će biti pitani**« (Ez-Zuhruf, 19), »**Zaista je on (Kur'an) velika čast i odlikovanje tebi i tvome narodu. I vi ćete biti pitani**« (Ez-Zuhruf, 44), dok na drugom mjestu u Kur'anu stoji. »**I neće biti pitani za grijehe svoje griješnici**« (El-Kasas, 78), jer će se raspoznavati po svojim obilježjima. »**Poznavaće se griješnici po svojim znakovima i po svome izgledu, pa će biti ščepani za počelnice i za noge**« (Er-Rahman, 41).»**Na jednom drugom mjestu u Kur'anu opet se kaže da neće niko čvrsto vezati zločinca**: »**Niko neće moći vezati čvrste veze**« (El-Fedžr, 26) u smislu da će svako na sebe preuzeti kažnjavanje samoga sebe: »**Dosta ti je da danas sam svoj račun svidaš**« (El-Isra, 14). U smislu ovoga je i slijedeće aje: »**A onda ga umotajte (vežite) u lance duge sedamdeset aršina...** (Al-Hakkatu, 32).

Na to mu rekoh:

– Ova ajeta nisu kontradiktorna... Razmislimo o njima zajednički... **Ko hoće neka vjeruje, a ko hoće neka ne vjeruje...** aje sasvim jasno i razumljivo. Ono potvrđuje čovjekovu slobodu, njegov slobodan izbor... ali slobodu koju čovjek nije oteo od Boga, nego slobodu koju je čovjeku podario Bog po Svojoj volji. Slijedeće aje samo pobliže ovo objašnjava: »**Vi ne možete htjeti ništa drugo nego ono što Allah hoće**«, tj. čovjekova sloboda je u okviru Božije volje a nije protiv nje, što s druge strane znači da čovjekova sloboda može biti suprotstavljena Božijem zadovoljstvu iz čega proizilazi grijeh, ali čovjekova sloboda ne može nikada biti mimo okvira Božije volje, premda može biti suprotno Božijem zadovoljstvu. Ovo je vrlo složeno pitanje. Mi smo ga šire objašnjavali kada smo govorili o deterministima i indeterministima, pristalicama uzročne uvjetovanosti ljudske volje odnosno pristalicama slobodne čovjekove volje.

Tom prilikom smo rekli da je Božije određenje istovremeno samoizbor, jer Bog dž. š. odabire za čovjeka ono što je u njgovom nijetu i srcu, što znači da Bog dž. š. hoće čovjeku ono što sam čovjek hoće sebi svójim nijetom i izborom svoga srca, tj. svaki čovjek je upravljen onome što je sam izabrao. Sve ovo dovoljno govori o slobodi izbora bez i najmanje prisile, kao što govori i o jasnosti ovih ajeta. Inače, pitanje slobode čovječije volje jedno je od najtežih pitanja na koja se traži odgovor. Ono što ti vidiš kontradikcijama uistini je objašnjenje i dopuna.

O ajetima koji govore o odgovornosti za učinjeno potrebno je reći da se svako aje odnosi na jednu određenu grupu pitanih. Među njima će biti onih za koje će se tražiti svjedočenje, zatim onih koji će imati sijaset grijeha pa će im se na licima raspoznavati da su griješnici. Oni će, kako Kur'an kaže, biti »ščepani za kose i noge«. Među pitanima će biti i onih koji su tvrdoglavo i uporno nijekali sve dokaze. Protiv njih će njihove ruke i njihove noge svjedočiti: »Toga dana Mi ćemo zapečatiti usta njihova pa će Nam ruke njihove govoriti i noge njihove svjedočiti što su radili i zaradili« (Jasin, 65). Istina, biće i takvih koji će sami sa sobom se obračunavati. Sebe će sami patiti i mučiti ljuto se kajući za priliku koju su propustili. Na Dan obračuna oni će na Boga lagati kada dođu pred Njega. Svoje laži će podupirati krivom, zakletvom: **Onoga dana kada ih Allah proživi skupa oni će se Njemu zaklinjati kao što se i vama zaklinju smatrajući da su time nešto postigli i ostvarili. Dobro znaj! Zaista su oni lažljivici.** (El-Mudžadele, 18). Oni će biti vezani lancima. Ebu Hamid El-Gazali kaže da su to uzročni lanci.

– Što ti misliš o kur'anskoj interpretaciji Allahovog znanja? Kur'an kaže: »Zaista samo Alalh zna kada će biti čas i dan (Sudnji); kada će kišu spustiti; šta je u matericama. Nijedan čovjek ne zna što će sutra zaraditi i gdje će i na kojem mjestu umrijeti«. (Lukman, 34), Kur'an izričito kaže da je Allah gornje znanje zadržao samo za Sebe: **»Kod Njega su ključevi svih tajni. On ih samo poznaje«** (El-En'am, 59).

– Pa šta misliš npr. o ljekaru koji danas može da zna šta je u matericama, može da pogodi spol? šta reći o kiši dobijenoj na vještački način?

– Kur'an ne govori o spuštanju kiše već govori o spuštanju pljuska, a to je obilna kiša koja pada u tolikim količinama da može da izmijeni sudbinu jednog naroda, da ga spasi donoseći mu blagostanje. Ovu vrstu kiše nemoguće je vještački proizvesti.

Sto se tiče Božijeg znanja o »onome što je u matericama« potrebno je reći da je Božije znanje sveobuhvatno i da kada je riječ o »onome što je u matericama« nije riječ samo o spolu – muškog i ženskog djeteta, nego i o tome ko će i šta će ono biti, šta će raditi i

kakav će biti njegov životni put od toga momenta pa sve do smrti, a ovo sve može znati samo Bog dž. š. i niko drugi.

– A kakva je to priča o Božijem prijestolju koje, po višim riječima, obuhvata nebesa i zemlju... o prijestolju koga nosi osam...?

Tvoj razum obuhvata nebesa i zemlju iako si samo čovjek. Kako ih onda neće obuhvatiti Božije prijestolje. Zemlja, Sunce, sve planete, zvijezde, galaksije i dr. nošene su po kosmosu Božijom snagom. Kako se onda možeš čuditi kada je riječ o nošenju Prijestolja!

Šta je to »El-Kursijju« i »El-Aršu«?

Reci ti meni šta je elektron, pa ću ti reći šta je »el-kursijju«. Reci mi šta je elektricitet, rećiću ti šta je teža... reci mi šta je vrijeme. Ti ne znaš suštinu bilo čega a pitaš mene za suštinu pojmova »el-kursijju« i »el-aršu«. Svijet je pun tajni i ovo su samo neke od njih.

– Kur'an govori o mravu koji je upozorio ostale mrave na dolazak Sulejmana a. s. i njegove vojske:

»Reče jedan mrav: O mravi, ulazite u svoje domove da vas ne satare i ne zgazi Sulejman i vojska njegova...« (En-Nemil, 18).

– Da si bar malo čitao o insektima ne bi postavljao takvo pitanje. Nauka o insektima je puna opštih studija o jeziku mrava i pčela. Danas je opšte priznata činjenica da mravi imaju svoj jezik. Jer bilo bi apsolutno nemoguće organizovati službe u mravinjacima u kojima ima po nekoliko stotina hiljada mrava, prenijeti zapovijedi i dr. kada ne bi bilo jezika kojim se to prenosi. Zato nema mjesta ni najmanjem čuđenju kako je mrav mogao prepoznati Sulejmana. Zar čovjek ne zna Boga dž. š.?

– Kako Bog briše ono što je jedanput zapisao (odredio). »Allah uništava šta hoće a ovjekovječuje i utvrđuje šta hoće. Kod Njega je Glavna knjiga« (Er-Ra'd, 39). **Griješi li vaš Bog u računu kao što to i ljudi čine pa brišu i ponovno pišu, koriguje li On sam Sebe kao što to čine ljudi.**

– Allah dž. š. briše grijehe da te inspiriše da činiš dobro. On kaže u Kur'anu: **»Zaista dobra djela brišu loša«** (Hud, 114). O svojim dobrim robovima Allah dž. š. kaže: **»Objavili smo im da čine dobra djela, da klanjaju namaz i dijele zekat«** (El-Enbi-ja, 73). I eto tako proizilazi da Alah dž. š. briše bez brisanja i ovo je tajna navedenog ajeta poglavlja »Er-Ra'd« koje sam gore naveo.

– A šta veliš o ajetu: »Ja sam stvorio i džine i jude samo da Mene obožavaju i da se samo Meni klanjaju« (Ez-Zarijat, 56) **Je li Bog potreban našem obožavanju?!**

Naprotiv, mi smo potrebni da Ga obožavamo i da mu se klanjamo!

Da li »obožavaš« lijepu ženu iz ljubavi koja ti je nametnula ili se naslađuješ, sretan si i uživaš u ljepoti tvoje dragane. Bog dž. š. je iznad svega drugoga po ljepoti, veličini, moći itd. pa ako Ga

upoznaš kao takvoga obožavaćeš Ga i u tom obožavanju naćićeš najveću sreću i uživanje.

Obožavanje kod nas proizilazi iz upoznavanja. Allah dž. š. se obožava iz spoznaje. A spoznaja Allaha dž. š. je vrhunac svih spoznaja i predstavlja krajnju tačku na putu spoznaje koji počinje rađanjem. Prvo što dijete upozna poslije rođenja jest majčine grudi. To je prva njegova slast. Zatim dijete upoznaje majku, pa oca, porodicu, društvo, okolinu. Potom počinje da se koristi svojom sredinom koja je sada u odnosu na njega kao druge majčine grudi. Iz te sredine on sada uzima i koristi se svim njenim blagodatima iz dubina zemlje vadi zlato i dijamant, iz mora biser, sa njiva i polja ubire razne vrste plodova. Sve ovo predstavlja drugu slast na drugom putu spoznaje. Zatim sa upoznavanja svoje zemaljske sredine prelazi na upoznavanje nebeskih sfera: osvaja Mjesec, upućuje kosmičke brodove prema Marsu i plovi prema nepoznatim svjetovima uživajući u još jednoj velikoj slasti, slasti otkrivanja i upoznavanja Kosmosa. Onda se taj kosmoplovac povraća i sam sebi postavlja ovakva pitanja: ko sam ja koji sam ovo upoznao. Sa ovim pitanjem on započinje jedno novo putovanje, putovanje spoznaje samoga sebe s ciljem da upozna i gospodari svojim snagama koje stavlja u službu samoga sebe i službu drugih. I to je jedna vrsta slasti: koristiti sebi i drugima. Poslije spoznaje samoga sebe dolazi spoznaja koja predstavlja vrhunac svih spoznaja a to je spoznaja Allaha dž. š. koji je stvorio čovječiju dušu i čovjekovo biće. Ovom posljednjom spoznajom čovjek postiže vrhunsku sreću, jer se susreće s najuzvišenijim, najsavršenijim i naljepšim svega lijepog. Ovo je putovanje pobožnoga na putu njegove pobožnosti. Sve je ovo u zakonu cvijeća i obilne radosti. A to što u životu ima poteškoća je otuda što onaj ko hoće ubrati ružu mora svoju ruku staviti u trnje. Onaj ko želi dostići vrhunce beskonačnosti mora uložiti sve svoje snage da to postigne. Dolazak pobožnog čovjeka do spoznaje Boga dž. š. i otkrivanje zastora sa očiju je ono najljepše, najveličanstvenije i najviše što čovjek uopšte može postići. Jedan sufija obučen u suknenu odoru kaže: »Mi smo u takvom užitku koji kada bi vladari znali za njega nastojali bi da nam ga sabljama uzmu«. Ovo je slast istinskog ibadeta. Ona je data u udio samo onome ko je istinski pobožan. Međutim, Bogu dž. š. ta pobožnost ne treba. On njoj nije potreban. On je bogat i od ljudi. Mi Allaha dž. š. ne obožavamo zato što smo na to primorani, nego zato što smo upoznali Njegovu ljepotu i Njegovu veličinu. U ibadetu Allahu dž. š. mi ne nalazimo poniženje za čovjeka, nego sreću i čast, nalazimo oslobađanje od svih vrsta kultova u zemaljskom životu, oslobađanje od svih vrsta nagona, strasti, pohlepa, robovanja imetku itd. Bojeći se Boga dž. š. ne bojimo se više nikoga niti za što drugo marimo. Pokorenost Bogu dž. š. je uistinu hrabrost a ibadet Njemu je sloboda. Poniznost Bogu dž. š. je čast. Spoznaja Boga dž. š je sigurnost. Eto to je pravi ibadet. Mi smo ti

koji žanjemo korist i radost ibadeta, jer Bogu dž. š. to ništa ne treba. On nas je stvorio da nam dadne, a ne da od nas uzima. Stvorio nas je da nas obogati jednim dijelom Svoga savršenstva. On koji sve čuje i sve vidi dao je da i mi čujemo i vidimo. On koji sve zna i sve poznaje dao nam je razum kako bismo se opskrbili dijelom Njegova znanja i čula (osjetila) kako bismo se okoristili dijelom Njegove spoznaje. On kaže: **»Čovječe, pokori Mi se, daću ti dio božanske moći, pa ćeš moći nečemu da kažeš budi i ono će biti«** (Hadisi-kudsijj). Zar ovo nije omogućio Isa a. s., pa je Isa a. s. činio ono što je činio.

Ibadet Allahu dž. š., dakle, nije robovanje u smislu kako to mi obično shvatamo. Robovati u smislu kako se to obično shvata jest da gospodar uzima i koristi dobra svoga roba Ibadet Allahu dž. š. ima potpuno suprotan smisao i značenje. Jer Allah dž. š. je svome robu dao neizmjerne blagodati i obdario ga mnogim savršenstvima. Pa kada Allah dž. š. kaže: **»Ja sam stvorio džine i ljude samo da Mene obožavaju i da se samo Meni klanjaju«** to znači u suštini stvori Sam džine i ljude da im dam i podarim im ljubav, dobrotu, čast, snagu, da im dodijelim počast i hilafet na Zemlji. Stvoritelju Gospodaru nije uopšte potreban naš ibadet. On je nama potreban. Mi smo potrebni ovom ibadetu, jer smo potrebni ovom časću, počastima i dobrima, koja su neograničena. Plemeniti Allah dž. š. nam je dozvolio da možemo »ući« kod Njega u svako vrijeme bez prethodnog najavljivanja i ostati kod Njega koliko god hoćemo moleći ga i tražeći od Njega šta god želimo. Čim padnemo na sedždu u namazu i izgovorimo »Allahu ekber«, tj. Allah je najveći, dolazimo u Božije prisustvo i možemo od Njega tražiti šta nam je volja.

Gdje je neko drugi kome možemo ulaziti kad god hoćemo i kako hoćemo?! U tom pogledu lijepo kaže dobri rob Šejh Muhamed Mitevella Eš-Ša'ravi:

»Dovoljno mi je časti da sam rob. Prima me bez ikakve najave Bog Koji je u Svojoj najvećoj veličini uvijek.

Ali i pored toga susrećem Ga kad hoću i želim« i

»Pokažite mi proizvod koji se svom tvorcu pokazuje pet puta dnevno (misli na šet dnevnih namaza). I izložen je propasti!«

Ovo su bila samo neka skrivena značenja ajeta koje na prvi pogled baca u sumnju: **»Ja sam stvorio džine i ljude samo da Me obožavaju i da samo Meni se klanjaju«.**

Kada bi o ovom ajetu samo malo više razmislilo ono bi kod tebe pobudilo oduševljenje i izazvalo tvoje divljenje.

Reče prijatelj:

– Danas ćeš imat težak posao. Moraćeš dokazati stvaranje čovjeka na gala-gala način: uzeo Bog grumen zemlje, Svojom rukom ga zamijesio, udahnuo u to dušu i tako je stvoren Adem, a stvaranje čovjeka na ovaj način odbacuju znanosti o razvoju koje

sa svoje strane tvrde da je prvi čovjek – Adem došao na svijet kao rezultat čitavog jednog procesa razvoja života na zemlji i da je kao takav tijesno vezan za članove svoje familije – životinjski svijet, da s majmunima ima zajedničke pretke, da postoji velika sličnost u građi njihovog tijela, što sve skupa jasno govori da svi pripadaju jednoj porodici.

Odgovorih svom prijatelju, spreman za ljubav istine i nauke na bespoštednu raspravu:

– Dozvoli mi da najprije ispravim neke tvoje postavke u vezi stvaranja čovjeka. Bog nije stvorio Adema na gala-način kako ti misliš: evo ovdje je grumen zemlje, puhnimo u njega i postaće Adem. Kur'an govori o potpuno drugačijem načinu stvaranja Adema, o stvaranju koje ima svoje faze, odvija se po periodima i teče u Božijem vremenu. Kur'an sasvim jasno naglašava da čovjek nije direktno izašao iz zemlje, već od potomaka koji su nastali od zemlje: **»Zaista smo Mi stvorili čovjeka od ukvašenog blata«** (El-Mu'mnune, 12), te da čovjek u početku nije bio ništa značajno:

»Zar čovjek nije proturio takvih vremena u kojima nije bio spomena vrijedan« (El-Insan, 1). I da je njegovo stvaranje bilo evolutivno: **»Šta je vama pa se vi ne nadate, vjerujući u Boga dž. š. da budete na velikom dobitku i da od Boga budete nagrađeni visokim položajima. On vas je stvorio u etapama (postepeno)«** (Nuh, 13 – 14);

»Mi smo vas stvorili, zatim smo vam oblik dali i onda rekli melekima: Padnite ničice pred Ademom. Oni su pali ničice, a Iblis je odbio...« (El-Earaf, 11);

»I kad Tvoj Gospodar Stvoritelj reče melekima: **Ja ću stvoriti čovjeka od blata, pa kada ga upotpunim i udahnem u njega duha Moga poklonite mu se«** (Sad, 71 – 72).

Iz navedenih ajeta se lijepo može vidjeti da je stvaranje prošlo kroz faze: stvaranje, oblikovanje, upotpunjavanje, a zatim udahnuće duha. Karakteristično je da su ove riječi u ajetima vezane veznikom »summe« (zatim) koji u Božijem vremenu označava milione godine. **»A dan je kod Gospoda Stvoritelja tvoga kao hiljadu godina što ih vi brojite«** (El-Hadždž, 47).

Pogledajmo ove vremenske faze stvaranja u poglavlju »Sedžde« u kojem Allah dž. š. kaže:

»... počeo stvaranje čovjeka od blata, zatim je učinio da njegov porod postaje od usirene krvi i slabe vode čovječije, zatim je ujednačio i usavršio biće njegovo i udahnuo u njega duha Svoga, pa vam je dao uši, oči i srca...« (Es-Sedžde, 7 – 9).

Prvo je bila zemlja, zatim usirena krv iz slabe vode. Ovo su počeci čovjekovog stvaranja koje kao takvo »nije bilo vrijedno spomena«. Zatim je došlo ujednačenje, formiranje, pa udahnuće čime je postao čovjek kao potpuno biće sa čulima: sluha, vida, kao i sa

srcem... postao je Adem koji je, dakle, posljednja etapa jednog dugog lančanog razvoja, a nikako apsolutni početak jednog časovitog stvaranja (gala-gala način):

»I Bog je dao da izrastete iz zemlje kao biljke...« (Nuh, 17). Pod uzrastanjem koje je spomenuto u ovom ajetu misli se na izrastanje koje ima svoje faze. Međutim, prava tajna je u tome kakve su bile te faze u svojoj suštini, šta su, u stvari, bili ti razvojni periodi.

Je li stablo života čitavo od jednoga oca?

Sve je od zemlje s obzirom na hemijski sastav. Sve se smrću, koja je neminovna, vraća zemlji i rastvara na osnovne svoje sastojke. Ovo je opšte poznata činjenica. Ali riječ otac mi ovdje shvatamo mnogo šire od osnovnih sastojaka čovjeka. Pitanje je samo da li je od zemlje nastala prva ćelija koja je razmnožavanjem proizvela sve vrste i rodove životinja i biljaka pa i samog čovjeka ili su postojali mnogobrojni i različiti počeci: jedan početak iz koga su se razvile biljke, drugi iz koga je nastala određena vrsta životinja kao npr. sunđeri, početak iz koga su se razvile ribe, zatim početak od koga su nastali gmizavci, početak ptica, početak sisara i početak od koga se razvio čovjek što bi značilo da čovjek ima svoj početak.. potpuno samostalan kao i sve druge vrste.

Anatomska sličnost rodova, vrsta i porodica ne negira nastanak svake vrste iz posebnog početka. Ova anatomska podudarnost sasvim jasno ukazuje na to da je jedan Stvoritelj svih vrsta, rodova i porodica, koji ih je sve stvorio od zajedničkog materijala, po jednom te istom stilu i planu. Ovo je njihova logična i nužna konsekvenca. Međutim, to što im je jedan otac nije nužan rezultat anatomske sličnosti i podudarnosti vrsta, rodova i porodica. Saobraćajna sredstva slična su međusobno kao kola, voz, tramvaj, dizel... Ova sličnost njihova govori da su ta saobraćajna sredstva proizvod ljudskog uma. Ali ona ni u kom slučaju ne negira postojanje konstruktora i njihovu originalnost. Kao što je nepravilno da kažemo da su se ručna kolica »razvila« po nekom svom unutrašnjem samostalnom zakonu, prvo u kola koja vuku konji, pa u forda, voz i dizel, jer je istina da je ovaj »prelazak« bio sasvim drugačiji i išao s razvojem uma konstruktora i njegovih izumiteljskih sposobnosti, isto tako nepravilno je tvrditi da je jedna vrsta proizašla iz druge, premda bi ova tvrdnja, s obzirom na spomenuti vremenski raspored, činila se tačnom. Međutim, istina je da je svaka od njih došla sa »izumiteljskim skokom« instruktora svoga i tako započela samostalno.

Jesu li postojali samostalni prapočeci rodova ili neki rodovi imaju isti prapočetak?

Razvoj je sasvim jasno spomenut u Kur'anu kao što su spomenute i njegove faze; faza stvaranja, faza formiranja, faza upotpunjavanja i faza oživljavanja... Međutim, nauka još nije uspjela u

potpunosti objasniti bilo koju od ovih faza i dati o njoj zadnju riječ. Ako se vratimo na ajet poglavlja »Sedžde« koje u prijevodu glasi:

»Počeo je stvaranje čovjeka od blata, zatim je učinio da njegov porod postaje od usirene krvi i slabe vode čovječije, zatim je ujednačio i usavršio biće njegovo i udahnuo u njega duha Svoga, pa vam je dao uši, oči i srca...« (Es-Sedžde, 7 – 9), vidjećemo da prvi počeci čovjekovi, iz kojih je kasnije postao prvi čovjek – Adem, a to su oni o kojima se govori kao o čovječijoj vodi, nisu imali formirana čula: vida, sluha, niti srce. Ovo je došlo kasnije nakon **»udahnuća duha«** a to je bila posljednja faza u stvaranju Adema. Znači, ovi počeci su slični prvobitnom životinjskom životu: **»Zar čovjek nije proturio vremena u kojima nije bio spomena vrijedan«** (El-Insan, 21). Ne mislim da se sve ovo razlikuje od stava nauke o kojima ti govoriš. Međutim, istina razvoja je još tajna. I niko pametan neće tvrditi da je tu istinu otkrio. Možda ono što se stvarno dogodilo ni izdaleka nije ovo o čemu mi govorimo i o čemu učenjaci govore. Pitanje je još otvoreno za istraživanja i sve što nauka servira samo su pretpostavke.

KUR'ANSKA MAKSIMA: »LA ILAHE ILLALLAH« – Nema drugog božanstva osim Allaha

Reče prijatelj:

– Ne slažeš li se sa mnom u mišljenju da vi mnogo pretjerujete u upotrebi riječi »La ilahe illallah« nazivajući to ključem koji otvara sva vrata; sa tim riječima ispraćate umrlog, dočekujete novorođenče, stavljate te riječi na pečate, urezujete na ogrlice, utiskujete na novac, izrađujete levhe na zidove... (kažete) ko je od vas izgovori svoje tijelo je sačuvao vatre... a ako je izgovori sto hiljada puta unići će u dženet, kao da su te riječi magijski talisman, mađija za odbijanje džina ili pećina za njihovo zatvaranje, kao i slova elif, lam, mim, kaf, ha, ja, ajin, sad, ta sin, mim, ha, mim, elif, lam, ra, čije značenje ni vi sami ne znate. Hoću li sebe sačuvati kazne ako izgovorim »La illahe illallah«. Ako hoću onda je evo ja izgovaram pred tobom i auditorijem ovim: La illahe illallah, i je li sa ovim sve svršeno?

– Ne, ništa nisi time rekao. Kur'anska maksima »La illahe illallah« koja znači: »Nema drugog božanstva osim Allaha« koristi samo onome ko po njoj uredi svoj život, a ne onome ko je samo jezikom opetuje. »La illahe illallah« je metoda rada, stil i program života. Razmislimo malo o njenom značenju. Kada kažemo »La illahe illallah« onda time jasno stavljamo do znanja da je samo Allah dostojan obožavanja. Između »la« i »illa«, između negacije i potvrde koje su sadržane u ovoj maksimi, između ovoga nalazi se svo vjerovanje; negacijom »la« se negira božanstvenost svega onoga što nas zavara i primami od ovosvjetskih dobara kao imetak, čast, položaj, vlast, svi vidovi uživanja, raskoš, žene, ponos... Svemu ovome otvoreno kažemo: Ne. Neću te obožavati. Ti nisi Bog. Zatim se obratimo sebi, svojim dušama koje često čeznu za tim uživanjima, jer čovjek često i sam sebe obožava; obožava svoje mišljenje, svoje strasti, svoj izbor, svoju volju, svoju oštroumnost, svoje sposobnosti i zamišlja da je svojim rukama pohvatao konce svega, da je u njegovim rukama sudbina svega ostalog svijeta i tako sebe učini bogom a da toga često i nije svjestan. Takvoj duši

mi kažemo: Ne. Neću te obožavati. Nisi ti Bog. Kažemo ne, svima koji od nas traže da ih obožavamo umjesto Boga.

Riječ »ilahun« je »failun«, a »failun« znači onaj koji čini. Kod nas je to Bog, dok je sve ostalo sredstvo. Svemu i svakomu drugom osim Allaha kažemo: Ne, neću te obožavati, jer nisi Bog. Da nema drugog božanstva osim Allaha potvrđujemo u spomenutoj kur'anskoj maksimi česticom »illa«. A između ove dvije čestice, kako smo to gore istakli, stoji cjelokupno vjerovanje. Pa onaj ko je zauzet sakupljanjem imetka, gomilanjem kapitala, poltronstvom prema pretpostavljenim, trčanjem za užicima, podavanjem strasti, obožavanjem svoga mišljenja i svoga stava, taj nije odlučno rekao svojim božanstvima: Ne, on je u mihrabu svojih idola i ako izgovara kur'ansku maksimu »La ilahe illallah«, on to čini lažno, izgovara svojim jezikom ono što ne čini svojim rukama i što ne potvrđuje u svojoj svakidašnjoj praksi.

Maksima »La illahe illallah« znači još da nema drugog obračunivača ni kontrolora osim Allaha, koji je jedini dostojan strahopoštovanja. Onaj ko se boji nekoga drugoga nije odlučno i sa srca rekao »la«, tj.: Ne, svim tim lažnim božanstvima, već je uvijek njima na sedždi, klanja im se, i tako čini širk. On laže kad izgovara riječi: »La ilahe illallah«.

Iz značenja »La ilahe illallah« se vidi da je ovo obaveza, program i stil života čiji je cilj rad po onome što znači. I ko uzradi po ovoj kur'anskoj maksimi uistinu će mu ona biti talisaman kojim će moći otvoriti sva vrata, spas na oba svijeta i put u dženet. A što se tiče onoga ko ovu maksimu bude samo jezikom izgovarao bez da je po njoj uredio i organizovao svoj život, ona mu nikakvu korist ne donosi.

Ali, riječi »La ilahe illallah« znače još više. One imaju i svoj određeni filozofski pojam. Dr Zeki Nedžib Mahmud kaže: »Maksima »La ilahe illallah« sadrži priznanje postojanja onoga koji ovu maksimu izgovara i po njoj živi, postojanje onoga što ova maksima kaže da postoji i postojanje onih pred kojima se ova maksima izgovara, ukratko, ona potvrđuje stvarno postojanje osobe, Allaha i onih pred kojima dotična osoba priznaje Božije postojanje. Iz ovoga se vidi da Islam odbacuje idealizam u filozofiji kao što odbacuje i materijalizam. On zauzima jednu središnju poziciju.

Odbacuje idealizam jer on ne priznaje postojanje drugih i objektivnog svijeta vanjsku činjenicu neovisnu od uma. U očima idealista sve teče kao da je san, sve je u mozgu, sve misli proističu iz uma. I ti, i radio, ulica, društvo, štampa, rat sve su to događaji, viđenja i snovi koji se odvijaju u umu, i vanjski svijet nema svoga istinskog postojanja.«

Ovaj ekstremističko-idealistički stav odbacuje Islam kao što smo to i istakli, i njegova maksima »La ilahe illallah« ona, kako je to primijetio i dr Zeki Nedžib Mahmud, potvrđuje postojanje onoga koji očituje, onoga što on očituje i onih pred kojima to očituje, tj. da su osoba, Allah i drugi (ljudi) potvrđene istine.

Maksima »La ilahe illallah« znači, dakle, stil života i određen filozofski stav.

I, evo, sada ti je jasno da tvoje izgovaranje gore spomenute kur'anske maksime neće ti koristiti jer si ti nju neiskreno izgovorio.

Donio si Šehadet a ne radiš, ne organiziraš i ne uređuješ svoj život ni najmanje po kur'anskoj maksimi koju si izgovorio.

Što se tiče razgovora o harfovima: elif, lam, mim, kaf, ha, ja, ajin, sad, ha, mim, elif, lam, mim, dozvoli, da te prije toga upitam o slovima »sin« i »sad«, logaritmu i formuli energije, npr., što je sve tajna za onoga koji ne poznaje matematiku, geometriju i fiziku, dok za one koji poznaju ove znanosti svaka ova »tajna« ima svoje duboko značenje.

Tako je i sa harfovima koje ti spominješ. Njihov smisao poznaje onaj kome je on otkriven.

– A je li tebi otkriveno njihovo značenje? – reče prijatelj osmjehujući se.

– To je vrlo važna tema i iziskuje duži razgovor koji će te iznenaditi, dogovorih mu.

»KAF-HA-JA-AJN-SAD«

Rekoh prijatelju:

Tebe je, bez sumnje, mnogo iznenadilo kada si se čitajući Kur'an prvi put susreo s ovim harfovima na početku pojedinih kur'anskih poglavlja, kao što su npr. harfovi: elif, ha-min, ta-sin-min, elif-lam-min, kaf-ha-ja-ajn-sad, kaf, sin... Šta li si samo pomislio izgovarajući ih tada?! Ravnodušno rastegao i iskrivio usne i mucajući promrmljao:

– Znači...

– Znači šta?

– Znači bilo koju riječ kojom vas ismijava Vjerovjesnik.

– U redu. Pogledajmo zajednički ovaj govor za koji ti tvrdiš da je »prazan govor« i da nas njime Božiji poslanik ismijava. Uzmimo jedno kratko i vrlo jednostavno poglavlje, npr, poglavlje »Kaf«. Izbrojmo koliko je slova »kaf« u ovom poglavlju.

Ako budemo tačno prebrojali, vidjećemo da je ovaj harf u ovom kratkom kur'anskom poglavlju zastupljen pedeset i sedam puta. Uzmimo sada poglavlje »Eš-Šura« koje je za dva puta duže od poglavlja »Kaf«. I ovo poglavlje otvara harf »kaf«, a u cijelom poglavlju ovo slovo je upotrijebljeno, također, pedeset i sedam puta. Je li sve ovo samo slučajno. Ako saberemo ova dva broja, dobićemo iznos 114, a toliko je u Kur'anu poglavlja. Sjećaš li se, možda, kako počinje poglavlje »Kaf« i kako se završava. Da te ipak podsjetim. Početak poglavlja je: »Kaf Vel Kur'anil medžid« a završetak: »Fe zekkir bil Kur'ani men jehafu veid«. Iz samog konteksta bi se moglo zaključiti da se harfom »kaf« u ovom poglavlju simbolizuje Kur'an, a ukupnim brojem ovog harfa (114) aludira na broj kur'anskih poglavlja:

Prijatelj tada, trudeći se da pokaže znake nezainteresovanosti, reče:

– Sve je to samo puka slučajnost.

Odgovorih mu mirno:

Nastavimo sa našim pokusom. Elektronskim mozgom izbrojim sve »kafove« u svih 114 kur'anskih poglavlja.

Prijatelj potpuno probuđen i pomalo nervozan upita:

– Je li to već neko učinio?

– Učinili su, odgovorih mu.

– Pa kakav je bio rezultat?

– Elektronski mozak nam kaže da se najveći prosjeci i sredine nalaze u poglavlju »Kaf« i da ovo poglavlje brojčano nadmašuje sva druga kur'anska poglavlja po upotrebi ovoga harfa... Je li i ovo još jedna slučajnost? – upitah prijatelja.

Vrlo čudno – odvrati on.

Ja produžih:

– Poglavlje »Er-RA'D« otpočinje harfovima: »Elif-lam-min-ra«. Zahvaljujući elektronskom mozgu uspjeli smo saznati da su harfovi kojima je započeto ovo poglavlje u samom poglavlju zastupljeno kako slijedi:

– elif se pojavljuje 625, Iam 479, miri 260 i ra 137 puta i ovim redom su i spomenuti na početku poglavlja. Elektronskim mozgom je zatim izračunat prosjek pojavljivanja ovih harfova u cijelom Kur'anu. Rezultat do kojeg su došli tom prilikom odjeknuo je kao bomba. On glasi da su najveći prosjeci i sredine ovih harfova baš u ovom poglavlju »Er-Ra'd« i da po broju zastupljenosti ovih harfova ovo poglavlje nadmašuje sva druga poglavlja u Kur'anu.

Isti slučaj je sa harfovima »elif-lam-mim« u poglavlju »Bekare« u kojem je elif zastupljen 4592, Iam 3204 i min 2195 puta i po ovom redoslijedu su i spomenuti na početku poglavlja. Karakteristično je za ovo poglavlje da ovi harfovi, kako je pokazao elektronski mozak, brojčano nadmašuju sve ostale harfove ovog poglavlja.

Isti slučaj je s harfovima »elif-lam-mim« u poglavlju »Ali Imran«, gdje je elif spomenut 2578, Iam 1885 i mim 1251 puta i tim redom spomenuti u početku ovog poglavlja. I u njemu ovi harfovi po prosjeku pojavljivanja stoje iznad ostalih harfova poglavlja. Zatim dolazi zastupljenost ovih istih harfova u poglavlju »Ankebut«. Prebrojavanjem se došlo do rezultata da se elif u ovom poglavlju spominje 784, Iam 554 i mim 344 puta, sa istim karakteristikama kao i u spomenutim poglavljima. I na kraju, spomenimo zastupljenost ovih harfova u poglavlju »Er-Rum« u kome je elif spomenut 547, Iam 396 a mim 318 puta i u kome po broju zastupljenosti dolaze iznad svih ostalih harfova ovog poglavlja.

Ako sada promotrimo sva kur'anska poglavlja koja otpočinju harfovima: elif-lam-mim, vidjećemo da mekanska poglavlja svojim prosjecima nadmašuju brojčano ostala mekanska poglavlja, a medinska poglavlja po svojim prosjecima, nadmašuju brojčano ostala medinska poglavlja. Za primjer neka posluži brojčana zastupljenost harfova elif-lam-mim u poglavlju »El-E'ar-af«. Elektronskim mozgom je proračunato da su prosjeci ovih harfova najveći u ovom poglavlju i da brojčano premašuju sva ostala mekanska poglavlja u

Kur'anu. U poglavlju »Taha« harfovi ta i ha pojavljuju se sa prosjekom koji je veći od svih mekanskih poglavlja. Isto tako je i sa harfovima kaf-ha-ja-ajn-sad u poglavlju »Merjem«, gdje su prosjeci ovih harfova veći od svih mekanskih poglavlja Kur'ana. Ovu pojavu nalazimo i u poglavljima koja započinju harfovima ha-mim, čiji je prosjek ako se saberu prosjeci ova dva harfa, veći od prosjeka svih mekanskih poglavlja. Isti slučaj nalazimo u druga dva kur'anska poglavlja, u čijim počecima je harf sad. To su poglavlja »Sad« i »El-E'araf« – »elif-lam-mim-sad«. Ova dva poglavlja su objavljena jedno za drugim. I ako se sastave, onda po broju zastupljenosti ovih harfova nadmašuju sva druga kur'anska poglavlja. Ovo se ponavlja i u poglavljima koja otpočinju harfovima elif-lam-ra, a to su poglavlja »Ibrahim«, »Junus«, »Hud«, »Jusuf« i »El-Hidžr«, od kojih su četiri objavljena jedno za drugim u redoslijedu objave. Spojena zajedno daju najveći prosjek u odnosu na pojavu harfova elif-lam-ra u svim mekanskim poglavljima Kur'ana, kako nam to pokazuje elektronski mozak svojim proračunom. Što se tiče poglavlja »Jasin«, primjećujemo da sementički smisao postoji, ali obrnut, jer je i raspored harfova obrnut, tako da je harf ja došao na prvo mjesto u početku poglavlja »Jasin«, obratno od alfabetskog redoslijeda. Zato je pojava harfova ja i sin u njemu manja od njihove pojave u cijelom Kur'anu medinskim i mekanskim poglavljima. I ovdje postoji statistički smisao, ali je on inverzivan.

Cijelo to vrijeme prijatelj je šutio. U želji da mu malo olakšam, rekoh mu:

– Ovo što sam ti ovdje iznio nisu moje činjenice. Ovo su rezultati do kojih je došao egipatski učenjak, koji živi u Americi, dr Rešad Halifa, pozajmljeni iz njegove opširne studije o Kur'anu. A knjiga koja se nalazi pred tobom podrobno razlaže spomenutu studiju (Miracle of the Quran, Islamic Productionis international in St. Louis mo), i pružih mu knjigu spomenutog pisca na engleskom jeziku, štampanu u Americi.

Prijatelj uze knjigu i poče je šuteći listati. Ja ponovno otpočeh razgovor:

– Nije više, dakle, u pitanju slučajnost. Mi se nalazimo pred utvrđenim zakonima i preciznim rezultatima, do kojih se došlo preciznim prebrojavanjem harfova; svaki harf je krajnjom preciznošću postavljen na njemu odgovarajuće mjesto, i ja mu počeh s citiranjem ajeta iz poglavlja »Eš'Šura«:

»Allah je objavio Kur'an s istinom i mjerom pravednom« (Eš-Šura, 17.) Riječ je, dakle, o vrlo preciznoj mjeri.

Poslije svih ovih, makar i djelimičnih uviđaja u pojedina kur'anska poglavlja, otpada svaka i najmanja sumnja u božansko porijeklo Kur'ana. Da Kur'an nije Božija Knjiga, ko bi bio taj ko bi od spomenutih harfova mogao napraviti takve kombinacije i jed-

načine, do kojih je došlo pomoću elektronskog mozga. Iz svega izloženog proizilazi da je Kur'an Božija Knjiga. O tome mnogo govori i period od 23 godine u kome je trajala objava Kur'ana, jer ko je drugi osim sveznajućeg Allaha dž. š. mogao unaprijed postaviti te jednačine i praviti tako precizne proračune.

I harfovi kojima započinju pojedina kur'anska poglavlja simbolično govore o Božijem sveznanju razasutom kroz Njegovu Knjigu, a koje ljudi otkrivaju vremenom:

»Mi ćemo njima ubrzo pokazati znakove Naše na obzorima i u njima samima, kako bi im bilo posve jasno da je Kur'an istina« (Fussilet, 53). Ja ne tvrdim da je ovo sva tajna tih harfova. To je samo jedan dio ogromne tajne koju niko od ljudi ne može u potpunosti otkriti. Ovi nas harfovi stavljaju pred precizna mjerila i duboka značenja svakog harfa zasebno, tako da se niko ne bi smio usuditi da kaže da se nalazi pred »bilo kakvim govorom«... Zar ne vidiš, prijatelju moj, da se nalaziš pred govorom koji ne može biti »bilo kakav govor«.

Prijatelj na sve ovo ništa nije mogao odgovoriti, samo je nastavio s listanjem spomenute knjige na engleskom jeziku, i kada bi došao do kraja, vraćao bi se i počeo ponovo listati, ne izustivši ni jedne jedine riječi.

O MU'DŽIZI

Prijatelj reče:

– »Ne razumijem kako sebi dopušta Gospodar Milostivi, za koga vi kažete da je blag, milostiv, plemenit, da mnogo oprašta itd., kako dopušta sebi ovakav Stvoritelj i Gospodar i da naređuje Svome poslaniku Ibrahimu da zakolje svoje dijete. Nećeš li se složiti zajedno sa mnom da je u sve to vrlo teško povjerovati?

– Iz konteksta kur-anskog kazivanja o Ibrahimu a. s. i sinu mu Ismailu jasno se vidi da Božja namjera nije bila da Ibrahim zakolje svoga sina, jer da je to Allah dž. š. htio, to bi se, bez sumnje, i dogodilo. Međutim, poznato je da Ismail nije bio žrtvovan kao kurban. Od Ibrahima a. s. se htjelo da nadvlada svoju strastvenu ljubav prema rođenom djetetu, da bude gospodar svojih osjećaja, da se oslobodi pretjerane vezanosti za Ismaila, jer nije dozvoljeno da srce Božijeg poslanika bude vezano uz nekoga drugoga u onoj mjeri koliko je vezano uz Allaha dž. š. Srce Božijeg poslanika mora biti ispunjeno neizmjernom ljubavlju prema Allahu dž. š. Sve drugo, kao svijet, djeca, ugled, vlast drugorazrednog su značaja. Ismail je, kao što je poznato, rođen kada mu je otac bio u dubokoj starosti. Otuda, možda, ta strastvena ljubav očeva prema njemu. I tada Allah dž. š. stavlja na kušnju Svoga Poslanika kako bi bila ispitana njegova ispravnost ovakvog tumačenja. I šta se dogodilo. Dovoljno je bilo da Božiji poslanik samo primi Božiju naredbu pa da odmah pristupi njenom izvršenju. Međutim, tada stiže zapovijed o zamjeni žrtve.

– A šta misliš o mu'džizama Ibrahimovom a. s. – njegovom ulasku u vatru koja ga ne prži, o Musaovom a. s. štapu koji on pretvara u zmiju i njime razdvaja more, zatim o njegovoj bijeloj ruci... Zar ti sve ovo ne naliči pehlivanskom programu u nekom cirkusu. Zar je potrebno Bogu da Svoju moć i veličinu dokazuje nečim što je samo po sebi apsurd i predstavlja kršenje reda i poretka u prirodi. Zar nije upravo red, sistem, razum, disciplina, jednom rječi zakoni koji vladaju u prirodi najjači dokazi Božije veličine i moći?

– Moram ti odmah reći da si mu'džizu pogrešno razumio. Ona je, po tvom shvatanju, pehlivanstvo, oprečnost redu i apsurd. Međutim, mu'džiza je nešto sasvim drugo.

Dozvoli, da ti ovo objasnim primjerima! Pretpostavimo kada bi ti kojim slučajem mogao da se vratiš tri hiljade godina unazad i da posjetiš egipatskog faraona noseći sa sobom tranzistor veličine šibice, koji pjeva i govori. Šta misliš šta bi uradio faraon i njegova svita? Nema sumnje da bi zaprepašteni povikali da je to mu'džiza, čarolija i mimo svih zakona, iako svi mi dobro znamo da u svemu tome nema ničega čudnog i nadnaravnog. Jer sve ono što se događa unutar tranzistora događa se po zakonima elektronike i kao takvo sasvim je normalno i shvatljivo. Sa kakvim čuđenjem bi te tek gledao babilonski kralj kada bi ga posjetio s televizorom u ruci koji emituje slike iz Rimske imperije, a asirski kralj ti, sav izbezumljen, aplaudirao kada bi čuo glas sa gramofonske ploče koju si navio.

I bliža istorija zabilježila nam je skoro slična reagovanja. Tako, npr. kada su kolonijalisti došli u Afriku i kada je prvi avion aterirao u jednoj džungli, tamošnji urođenici su u strahu nagi pali na zemlju, klanjajući mu se, zatim počeli udarati u bubnjeve i žrtve prinositi govoreći da je to Bog s nebesa sišao, jer to što su vidjeli vlastitim očima bilo je mimo svih »logičnih« zakona koje su poznavali, premda mi dobro znamo da se let aviona odvija po utvrđenim zakonima i da se na njih moralo računati pri konstruisanju aviona. Mu'džiza, prema tome, nije kršenje reda nego poštovanje reda. Voda se penje kroz stablo palme uprkos sili teže. Radi se o zakonu kompaktnosti vodenog stuba, zakonu posebnih vlakana i zakonu ozmoskog pritiska, koji vuku vodu naviše.

Mi nikada ne izlazimo iz okvira razuma, niti izvan shvatljivog. Čuđenje urođenika proizilazi iz njihovog nepoznavanja zakona u prirodi. Takvo je i tvoje čuđenje pred Musaovim razdvajanjem mora i pretvaranjem štapa u zmiju, Isaovim oživljavanjem mrtvih, Ibrahimovim ulaskom u vatru koja ga ne može spržiti. Za tebe je to nemoguće, jer krši zakone. Ti to smatraš pehlivanstvom, iako se sve to odvija po Božijim zakonima koji nadilaze zakone koje smo do sada otkrili. Riječ je samo o jednom višem događaju i višem redu, koji je sasvim logičan, premda ga naša misao još ne doseže. Bog dž. š. ne narušava mu'džizama ovaj red već nam njima otkriva njegove više nivoe.

Behaije su isto kao i ti griješili poričući mu'džize, jer su ih smatrali omalovažavanjem i ponižavanjem uma. Oni su odbacivali doslovna značenja kur'anskog teksta, pa po njihovim shvatanjima Musa a. s. svojim štapom nije razdvojio more, već je njegov štap simbolizirao šeriat koji razdvaja istinu od neistine, njegova bijela ruka, po njima, oličavala je ruku dobra, Isa je proživljavao duše, a ne tijela, otvarao vidike rezumu, a nije povraćao vid slijepima. Za

njih je sve to bilo samo alegorija i kur-anska simbolika, jer sve to nisu mogli pojmiti.

Mi danas živimo u vremenu u kojem mu'džize uopće nije teško pojmiti. Vidjeli smo kako nas je nauka odvela na Mjesec. Ako nam je to pošlo za rukom zahvaljujući našim znanjima, onda je izvan svake sumnje da nam Božije znanje može pružiti veću snagu i moć. Poslušaj malo ovo lijepo kur'ansko aje:

»O skupino džina i ljudi! Ako vi mislite da možete prodrijeti kroz nebeske i zemaljske sfere, onda pokušajte! Ali nećete moći kroz njih prodrijeti osim sa (Božijom) moći i dozvolom« (Er-Rahman, 33).

ZNAČENJE VJERE

Prijatelj nastavi:

– Čuj, ako postoji džennet, kao što tvrdite, onda ću ja biti prvi koji će u njega ući, jer sam religiozniji od mnogih vaših propagatora sa bradama i tespisima u ruci.

– Religiozniji?! Šta pod tim podrazumijevaš?

Mislim, ne vrijeđam nikoga, ne kradem, ne ubijam ne primam mito, ne zavidim, ne mrzim, ne mislim nikome zlo, namjera mi je samo da učinim dobro i cilj mi je uvijek zajednička korist. Ustajem i liježem mirne savjesti. Načelo moga života je popraviti ono što mogu. Zar sve ovo nije vjera?! Zar vi ne kažete da je vjera cjelina čovjekovih odnosa?!

– To što si rekao nije vjera. Sve to što ti radiš spada u vjeru i zove se vladanje i ponašanje. Ti ne praviš razliku između onoga što je vjera i onoga što vjeri pripada. Vjera znači samo jedno: spoznaju Boga i odnos prema Njemu, Velikom i Milostivom, koji je blizu i koji sve vidi i čuje i koji je jedini dostojan slave i hvale. To je zapravo vjera i ona u sebe uključuje i sve ono što si istakao.

Božiji poslanik kaže: **»Milostinju Bog primi prije nego je prime ruke onoga kome se daje«**. Ko voli Boga dž. š. voli i njegova stvorenja i lijepo se prema njima ophodi.

– Vjeruj mi, ponekad osjetim da postoji neka Sila.

– Sila!

– Da, neka nepoznata Sila koja stoji za čitavog kosmosa. Ja potpuno vjerujem da postoji neka Sila.

– Kako ti shvataš tu Silu? Shvataš li je kao biće koje čuje, vidi, poima, daje obećanja svojim stvorenjima da će ih štititi, uputiti i voditi pravim putem, slati im Knjige i Poslanike i odgovarati na njihove molbe.

– Otvoreno da kažem, ja tu Silu tako ne zamišljam, niti poimam. A i više od toga, smatram to naivnim i neprikličnim toj veličanstvenoj Sili.

– Znači, to je neka slijepa sila koja nesvjesno i neodgovorno upravlja kosmosom?

– Možda.

– Loše li je tvoje poimanje najviše Sile. Dala ti oči, a misliš da je ona slijepa, dala ti pamet a Nju smatraš nesvjesnom.

– Ti si zanijekao Boga i tako si sam prema sebi počinio nasilje... ti svoga Boga zamišljaš kao slijepu silu kojoj se ne moliš i ne klanjaš.

– Zašto da se molim i kome da se molim. Ja ni u vašoj molitvi ne vidim nikakvog smisla. Čemu ti pokreti i zar nije dovoljna sama skrušenost?

– Smisao molitve je slamanje oholosti. Padanjem na sedždu i dodirivanjem zemlje čelom i izgovaranjem »Subhane rabbijel-eala« priznaješ svoje mjesto, da si ti u odnosu na Boga sitan i ništavan, da si zemlja. A što se tiče pokreta u molitvi i nedovoljnosti same skrušenosti, dozvoli da te upitam prije nego ti odgovorim: radi čega je stvoreno tijelo i zašto se ti ne zadovoljavaš samo sa apstraktnom ljubavlju koja ne uključuje u sebe i tijelo? Allah dž. š. ti je dao tijelo da ti srce otkrije. Ako u tvom srcu bude bilo nečega pokazaće se to na tijelu. Ako je tvoja odanost iskrena, ti ćeš to ispoljiti tijelom, a ako nije, onda će ostati samo na jeziku.

– A vjeruješ li ti da ćeš u džennet?

– Svi ćemo doći u džehennem. Zatim će Bog spasiti one koji su činili ono što je On naredio, a čuvali se onoga što je zabranio. Ja ne znam da li sam od onih koji će biti spaseni. To zna samo Sveznajući. Djelo može biti dobro, ali namjera koja iza njega stoji možda nije bila dobra. Možda neko nešto radi u ime nečega drugog a ne u ime Boga dž. š. Mnogo je onih koji se prevare u svojim predviđanjima. Mi molimo Boga da nas sačuva vlastitog zavaravanja.

– Da li je moguće da čovjek bude potpuno iskren?

– Čovjek sam ne može postići potpunu iskrenost. Ona je dar Božiji i Bog dž. š. je obećao da će uputiti i voditi pravim putem onoga ko mu se obraća. Zato ti ne preostaje ništa drugo nego da se vratiš Njemu.

MI OSTVARUJEMO OVOSVJETSKU SREĆU A VI OSTVARUJETE ILUZIJU

Smatrajući da je pobjednik, prijatelj reče:

– Bez obzira na ova naša razilaženja i na dužinu našeg raspravljanja, mi iz njih izlazimo kao pobjednici, jer mi ostvarujemo ovosvjetsku sreću a vi iluziju. Mi imamo mnogo toga što haram ne sputava. Vi imate post, namaz, dove, strah od obračuna. Pa reci mi ko je na dobitku?

– Vi bi bili na dobitku da je to što imate prava sreća. Međutim, to je zapravo nesreća.

– Nesreća?! Kako to?

– Zato što je to robovanje strastima koje su nezajažljive. I Kur'an priznaje da vi uživate, ali to uživanje nije dostojno čovjeka. Prema tome to nije sreća. Prava sreća je duševna mirnoća i duhovno oslobađanje od svih robovanja osim robovanja Jednom i Jedinom Bogu.

Sreća je čovjekova izmirenost sa samim sobom, sa drugima i sa Bogom dž. š. Ova izmirenost postiže se čovjekovom aktivnošću. Cijeli njegov život treba da bude prožet dobrom i učvršćivanjem veze sa Allahom dž. š. putem namaza. U prilog ovome idu i riječi jednog mistika: »Mi živimo u takvoj slasti da bi kraljevi, kada bi znali kakva je, pokušali sabljama da nam je preotmu«. Oni koji poznaju tu slast, slast izmirenja sa Bogom i sa samim sobom, poznaju vrijednost ove izreke.

– A zar i ti nisi prije nekoliko godina kao i mi pio, pretjerano uživao i bio zadovoljan takvim životom, kao što smo i mi sada zadovoljni? U tvojoj knjizi »Čovjek i Bog« počinio si kufr prije mnogih kojima to sada zamjeravaš, pa šta je to što te odvelo iz jedne krajnosti u drugu?

– Bog je Onaj koji mijenja i koji je jedini nepromjenljiv

– Znam. Ti kažeš, sve je to Božijom dobrotom, ali u čemu je tvoja uloga?

– Smrt je bila ta koja me najprije potakla na jedno dublje razmišljanje o svijetu oko mene. Ona mi je, naime, ranije izgledala paradoksalnom i nju sebi nikako nisam uspijevo objasniti. Dok mi je svijet izgledao savršeno uređen i razumljiv. Da je moj život kojim slučajem puka sučajnost i igra, a njegov završetak ništa, onda čemu žalost, kajanje, tažnja za istinom, idealima, čak i po cijenu samoga života.

Zvijezde koje plove svojim putanjama, izvanredno uređene zajednice pčela i mravi biljke koje osjećaju moral nekih životinjskih vrsta, čovjekov mozak sa svojih deset miliona vlakana koja u savršenoj harmoniji funkcioniraju, to me nagnalo na razmišljanje o Onome koji stoji iza svega toga. Ljepota lista stabla, paunovog repa, leptirovog krila, bulbulovog pjevanja, govorila mi je o njenom Stvoritelju. Vidio sam potpunu uređenost prirode koja je poricala svaku slučajnost i neodređenost.

Pročitao sam Kur'an i ostao zapanjen i zadivljen njegovom melodičnošću. Međutim, pored ove melodičnosti u njemu sam našao prave odgovore na pitanja koja se postavljaju u pravu, etici, u čovjekovoj suočenosti sa kosmosom, životom, društvom, na pitanja o duši. Činjenica da je Muhammed, koji nije znao ni čitati ni pisati, živio u jednoj zaostaloj sredini, zajedno sa svim gore naznačenim, uvjerila me je da je Kur'an od Boga, a Muhammed Božiji poslanik.

Nakon što je pažljivo saslušao moje riječi, prijatelj mi reče koristeći zadnju šansu koju je imao:

– A šta ako tvoji proračuni budu bili pogrešni?

– Ja ništa ne gubim, jer sam proživio najsrećniji i najbogatiji život. Međutim, ako moji proračuni budu tačni vi ćete izgubiti mnogo, a moji proračuni i očekivanja su istinita i vas čeka, prijatelju moj, strašno iznenađenje.

Pogledao sam prijatelja, dok sam još govorio, i u dubini njegovih očiju otkrio sam strah, onaj teški strah od kojega trepavice trepere i dršću. Iako je strah u očima iskrio samo jedan trenutak, on je bio dovoljno dugačak da pokaže da je sumnja načela prijateljevu zaslijepljenost i oholost. Tonom kojemu je pokušavao dati čvrstinu reče mi:

– Vidjećeš da je zemlja ono što očekuje i tebe i nas.

– Jesi li siguran?

I po drugi puta pokaza se u njegovim očima strah.

Prikrivajući ga pojačanim izgovorom on reče:

– Da.

– Nisi u pravu, rekoh mu, jer u tom što ti tvrdiš nikada ne možemo biti sigurni.

Ostajući sam te večeri, nakon našeg dugog dijaloga, bio sam siguran da moj prijatelj na duši ima ranu. Rekoh u sebi, moleći za njega;

– ... možda će ga ovaj strah spasiti, jer ko sebi zatvori svojom ohološću puteve do istine, strah mu je jedini izlaz. Međutim, znao sam da uputa pravom putu i istini nije u mojim rukama. Zar Allah dž. š. ne kaže Svom Poslaniku:

»Zaista ti nećeš moći uputiti koga ti voliš, jer samo Allah upućuje i vodi pravim putem koga hoće« (El Kasas, 56).

Ali, molio sam za prijatelja, jer sam želio da bude upućen i spašen najvećeg grijeha.

Kraj

Izdavač: Starješinstvo Islamske zajednice u SRBiH,
Sarajevo, JNA 81/I

Za izdavača: Abdurahman Hukić

Tiraž: 5.000 primjeraka

Izdanje I

Štampa: NIŠP »Oslobođenje«,
OOUR Štamparska djelatnost, Sarajevo

Za štampariju: graf. inž. Petar Skert

ZNAČENJE VJERE

Prijatelj nastavi:

– Čuj, ako postoji džennet, kao što tvrdite, onda ću ja biti prvi koji će u njega ući, jer sam religiozniji od mnogih vaših propagatora sa bradama i tespisima u ruci.

– Religiozniji?! Šta pod tim podrazumijevaš?

Mislim, ne vrijeđam nikoga, ne kradem, ne ubijam ne primam mito, ne zavidim, ne mrzim, ne mislim nikome zlo, namjera mi je samo da učinim dobro i cilj mi je uvijek zajednička korist. Ustajem i liježem mirne savjesti. Načelo moga života je popraviti ono što mogu. Zar sve ovo nije vjera?! Zar vi ne kažete da je vjera cjelina čovjekovih odnosa?!

– To što si rekao nije vjera. Sve to što ti radiš spada u vjeru i zove se vladanje i ponašanje. Ti ne praviš razliku između onoga što je vjera i onoga što vjeri pripada. Vjera znači samo jedno: spoznaju Boga i odnos prema Njemu, Velikom i Milostivom, koji je blizu i koji sve vidi i čuje i koji je jedini dostojan slave i hvale. To je zapravo vjera i ona u sebe uključuje i sve ono što si istakao.

Božiji poslanik kaže: **»Milostinju Bog primi prije nego je prime ruke onoga kome se daje«.** Ko voli Boga dž. š. voli i njegova stvorenja i lijepo se prema njima ophodi.

– Vjeruj mi, ponekad osjetim da postoji neka Sila.

– Sila!

– Da, neka nepoznata Sila koja stoji za čitavog kosmosa. Ja potpuno vjerujem da postoji neka Sila.

– Kako ti shvataš tu Silu? Shvataš li je kao biće koje čuje, vidi, poima, daje obećanja svojim stvorenjima da će ih štititi, uputiti i voditi pravim putem, slati im Knjige i Poslanike i odgovarati na njihove molbe.

– Otvoreno da kažem, ja tu Silu tako ne zamišljam, niti poimam. A i više od toga, smatram to naivnim i neprilični toj veličanstvenoj Sili.

– Znači, to je neka slijepa sila koja nesvjesno i neodgovorno upravlja kosmosom?

– Možda.

– Loše li je tvoje poimanje najviše Sile. Dala ti oči, a misliš da je ona slijepa, dala ti pamet a Nju smatraš nesvjesnom.

– Ti si zanijekao Boga i tako si sam prema sebi počinio nasilje... ti svoga Boga zamišljaš kao slijepu silu kojoj se ne moliš i ne klanjaš.

– Zašto da se molim i kome da se molim. Ja ni u vašoj molitvi ne vidim nikakvog smisla. Čemu ti pokreti i zar nije dovoljna sama skrušenost?

– Smisao molitve je slamanje oholosti. Padanjem na sedždu i dodirivanjem zemlje čelom i izgovaranjem »Subhane rabbijel-eala« priznaješ svoje mjesto, da si ti u odnosu na Boga sitan i ništavan, da si zemlja. A što se tiče pokreta u molitvi i nedovoljnosti same skrušenosti, dozvoli da te upitam prije nego ti odgovorim: radi čega je stvoreno tijelo i zašto se ti ne zadovoljavaš samo sa apstraktnom ljubavlju koja ne uključuje u sebe i tijelo? Allah dž. š. ti je dao tijelo da ti srce otkrije. Ako u tvom srcu bude bilo nečega pokazaće se to na tijelu. Ako je tvoja odanost iskrena, ti ćeš to ispoljiti tijelom, a ako nije, onda će ostati samo na jeziku.

– A vjeruješ li ti da ćeš u džennet?

– Svi ćemo doći u džehennem. Zatim će Bog spasiti one koji su činili ono što je On naredio, a čuvali se onoga što je zabranio. Ja ne znam da li sam od onih koji će biti spaseni. To zna samo Sveznajući. Djelo može biti dobro, ali namjera koja iza njega stoji možda nije bila dobra. Možda neko nešto radi u ime nečega drugog a ne u ime Boga dž. š. Mnogo je onih koji se prevare u svojim predviđanjima. Mi molimo Boga da nas sačuva vlastitog zavaravanja.

– Da li je moguće da čovjek bude potpuno iskren?

– Čovjek sam ne može postići potpunu iskrenost. Ona je dar Božiji i Bog dž. š. je obećao da će uputiti i voditi pravim putem onoga ko mu se obraća. Zato ti ne preostaje ništa drugo nego da se vratiš Njemu.

MI OSTVARUJEMO OVOSVJETSKU SREĆU A VI OSTVARUJETE ILUZIJU

Smatrajući da je pobjednik, prijatelj reče:

– Bez obzira na ova naša razilaženja i na dužinu našeg raspravljanja, mi iz njih izlazimo kao pobjednici, jer mi ostvarujemo ovosvjetsku sreću a vi iluziju. Mi imamo mnogo toga što haram ne sputava. Vi imate post, namaz, dove, strah od obračuna. Pa reci mi ko je na dobitku?

– Vi bi bili na dobitku da je to što imate prava sreća. Međutim, to je zapravo nesreća.

– Nesreća?! Kako to?

– Zato što je to robovanje strastima koje su nezajažljive. I Kur'an priznaje da vi uživate, ali to uživanje nije dostojno čovjeka. Prema tome to nije sreća. Prava sreća je duševna mirnoća i duhovno oslobađanje od svih robovanja osim robovanja Jednom i Jedinom Bogu.

Sreća je čovjekova izmirenost sa samim sobom, sa drugima i sa Bogom dž. š. Ova izmirenost postiže se čovjekovom aktivnošću. Cijeli njegov život treba da bude prožet dobrom i učvršćivanjem veze sa Allahom dž. š. putem namaza. U prilog ovome idu i riječi jednog mistika: »Mi živimo u takvoj slasti da bi kraljevi, kada bi znali kakva je, pokušali sabljama da nam je preotmu«. Oni koji poznaju tu slast, slast izmirenja sa Bogom i sa samim sobom, poznaju vrijednost ove izreke.

– A zar i ti nisi prije nekoliko godina kao i mi pio, pretjerano uživao i bio zadovoljan takvim životom, kao što smo i mi sada zadovoljni? U tvojoj knjizi »Čovjek i Bog« počinio si kufr prije mnogih kojima to sada zamjeravaš, pa šta je to što te odvelo iz jedne krajnosti u drugu?

– Bog je Onaj koji mijenja i koji je jedini nepromjenljiv

– Znam. Ti kažeš, sve je to Božijom dobrotom, ali u čemu je tvoja uloga?

– Smrt je bila ta koja me najprije potakla na jedno dublje razmišljanje o svijetu oko mene. Ona mi je, naime, ranije izgledala paradoksalnom i nju sebi nikako nisam uspijevo objasniti. Dok mi je svijet izgledao savršeno uređen i razumljiv. Da je moj život kojim slučajem puka sučajnost i igra, a njegov završetak ništa, onda čemu žalost, kajanje, tažnja za istinom, idealima, čak i po cijenu samoga života.

Zvijezde koje plove svojim putanjama, izvanredno uređene zajednice pčela i mravi biljke koje osjećaju moral nekih životinjskih vrsta, čovjekov mozak sa svojih deset miliona vlakana koja u savršenoj harmoniji funkcioniraju, to me nagnalo na razmišljanje o Onome koji stoji iza svega toga. Ljepota lista stabla, paunovog repa, leptirovog krila, bulbulovog pjevanja, govorila mi je o njenom Stvoritelju. Vidio sam potpunu uređenost prirode koja je poricala svaku slučajnost i neodređenost.

Pročitao sam Kur'an i ostao zapanjen i zadivljen njegovom melodičnošću. Međutim, pored ove melodičnosti u njemu sam našao prave odgovore na pitanja koja se postavljaju u pravu, etici, u čovjekovoj suočenosti sa kosmosom, životom, društvom, na pitanja o duši. Činjenica da je Muhammed, koji nije znao ni čitati ni pisati, živio u jednoj zaostaloj sredini, zajedno sa svim gore naznačenim, uvjerila me je da je Kur'an od Boga, a Muhammed Božiji poslanik.

Nakon što je pažljivo saslušao moje riječi, prijatelj mi reče koristeći zadnju šansu koju je imao:

– A šta ako tvoji proračuni budu bili pogrešni?

– Ja ništa ne gubim, jer sam proživio najsrećniji i najbogatiji život. Međutim, ako moji proračuni budu tačni vi ćete izgubiti mnogo, a moji proračuni i očekivanja su istinita i vas čeka, prijatelju moj, strašno iznenađenje.

Pogledao sam prijatelja, dok sam još govorio, i u dubini njegovih očiju otkrio sam strah, onaj teški strah od kojega trepavice trepere i dršću. Iako je strah u očima iskrio samo jedan trenutak, on je bio dovoljno dugačak da pokaže da je sumnja načela prijateljevu zaslijepljenost i oholost. Tonom kojemu je pokušavao dati čvrstinu reče mi:

– Vidjećeš da je zemlja ono što očekuje i tebe i nas.

– Jesi li siguran?

I po drugi puta pokaza se u njegovim očima strah.

Prikrivajući ga pojačanim izgovorom on reče:

– Da.

– Nisi u pravu, rekoh mu, jer u tom što ti tvrdiš nikada ne možemo biti sigurni.

Ostajući sam te večeri, nakon našeg dugog dijaloga, bio sam siguran da moj prijatelj na duši ima ranu. Rekoh u sebi, moleći za njega;

– ... možda će ga ovaj strah spasiti, jer ko sebi zatvori svojom ohološću puteve do istine, strah mu je jedini izlaz. Međutim, znao sam da uputa pravom putu i istini nije u mojim rukama. Zar Allah dž. š. ne kaže Svom Poslaniku:

»Zaista ti nećeš moći uputiti koga ti voliš, jer samo Allah upućuje i vodi pravim putem koga hoće« (El Kasas, 56).

Ali, molio sam za prijatelja, jer sam želio da bude upućen i spašen najvećeg grijeha.

Kraj

Izdavač: Starješinstvo Islamske zajednice u SRBiH,
Sarajevo, JNA 81/I

Za izdavača: Abdurahman Hukić

Tiraž: 5.000 primjeraka

Izdanje I

Štampa: NIŠP »Oslobođenje«,
OOUR Štamparska djelatnost, Sarajevo

Za štampariju: graf. inž. Petar Skert

SADRŽAJ

